

124
3
ΑΡΤΕΜΙΟΥ Ν. ΜΙΧΟΥ

ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ

ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

(1825—1826)

ΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΑΛΛΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΓΩΝΟΣ
ΑΝΑΓΟΜΕΝΑΙ

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ

ΥΠΟ

Σ. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ

10—ΟΔΟΣ ΟΜΗΡΟΥ—10

—
1883

ΑΡΤΕΜΙΟΥ Ν. ΜΙΧΟΥ

ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ
ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
(1825—1826)

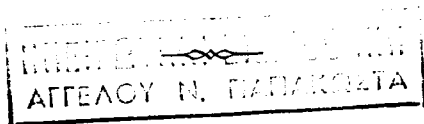
ΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΑΛΛΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΓΩΝΟΣ
ΑΝΑΓΟΜΕΝΑΙ

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ

ΥΠΟ

Σ. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ

10 - ΟΔΟΣ ΟΜΗΡΟΥ - 10

—
1883

124551

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΟΥ

Μία τῶν λαμπροτέρων σελίδων τῆς ἱστορίας τῆς ἡμετέρας παλιγγενεσίας, ἢ μετὰ ἐθνικῆς ὑπερηφανείας θὰ ἐπιδεικνύωσι διὰ παντὸς αἱ γενεαί, ἔσεται ἀναντιρρήτως ἡ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου.

Τὰ πολεμικὰ χρονικὰ τῶν διαφόρων ἐθνῶν ἀναφέρουσι βεβαίως περὶ πλείστων θαυμαστῶν στρατιωτικῶν κατορθωμάτων, δι' ὧν ἐδοξάσθησαν οἱ διαπράξαντες αὐτὰ ἥρωες· πλὴν ταῦτα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνάλογα πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῶν συντελεσάντων εἰς αὐτὰ ἐθνῶν. Ἡ δὲ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ὅπως καὶ ἐν τῷ συνύλῳ αὐτοῦ ὁ ἱερός ἡμῶν ἀγὼν, ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι εἶναι ἔργον ἔθνους μικροῦ, ἀπολέμου, ἐστερημένου πάντων σχεδὸν τῶν μέσων, δι' ὧν διεξάγονται οἱ πόλεμοι, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔχοντος ἀντίπαλον αὐτοῦ αὐτοκρατορίαν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν διατελοῦσαν, ἐκπέμπουσαν δὲ εἰς τὰ πεδία τοῦ πολέμου ἀλληλοδιαδόχως παμπληθεῖς ἡσκημένας στρατιάς ὑπὸ δοκιμωτάτους στρατηλάτας, καὶ πρὸς τούτοις διαθέτουσαν ἄφθονα ἄμα καὶ ἐντελῆ τὰ ὕλικά ἐφόδια.

Ἡ ὑπὸ τοιούτους λοιπὸν ὄρους ἀντίστασις εὐαρίθμου φρουρᾶς, τῆς ὁποίας μόνον τὸν πυρῆνα ἀπετέλουν οἱ ὀλίγιστοι μαχηταὶ τοῦ Σουλίου, ἐπὶ μακροὺς μῆνας στερουμένης τῶν πάντων (ἐπὶ δὲ τῶν τελευταίων ἡμερῶν καὶ αὐτῆς τῆς σαρκὸς τῶν ῥυπαρῶν κατοικιδίων ζώων), καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην ὀχυρωματικῶν ἔργων

μαχομένης, τὰ ὅποια οὐ μόνον κατὰ τὴν σημερινὴν τέχνην τοῦ πολέμου ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἐκείνων κρινόμενα ἦσαν ἀθύρματα,¹ δὲν δύναται βεβαίως νὰ λογισθῆ ὡς ἐκ τῶν κοινῶν πολεμικῶν ἀνδραγαθημάτων, ἀλλὰ θὰ προκαλῆ ἔσαεὶ τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν ψυχροτάτων ἀνθρώπων. Ἡ τολμηροτάτη δ' ἔξοδος, ἣν ἀπεγνωσμένως ἐπεχείρησεν ἡ καταπεποιημένη ἐκείνη φρουρὰ τῆς ἀθανάτου πόλεως, θὰ μνημονεῦται ἀναμφιβόλως ὡς τὸ θαυμασιώτερον ἔργον ἀνδρείας καὶ φιλοτιμίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν πολιορκιῶν.

Τοῦ μεγάλου λοιπὸν τούτου δράματος αἱ δεινὰ περιπέτειαι καὶ τὰ αἱματηρὰ ἐπεισόδια ἐξελίσσονται ἐν τῷ ἐπομένῳ βιβλίῳ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν εἴδει χρονολογικῶν σημειώσεων, κατόπιν δὲ καὶ ἰδίως ἀφ' οὗτου διεκόπη ἡ ἔκδοσις τῶν ἐν Μεσολογγίῳ « Ἐ λ λ η ν ι κ ῶ ν Χ ρ ο ν ι κ ῶ ν », ὅσον οἶόν τε λεπτομερῶς καὶ ἀκριβῶς. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὁ ἀναγινώσκων μετὰ προσοχῆς θὰ εὕρῃ, ἐν ἀπερίττῳ φράσει καὶ ἐν ἀπλότητι ἀφηγήσεως, ζῶσαν τὴν εἰκόνα τῆς μεγαλουργοῦ γενεᾶς, ἣτις παρέδωκεν ἡμῖν πατρίδα ἐλευθέραν, θὰ θαυμάσῃ δὲ αὐτὴν διὰ τὴν ἠθελουσίαν καὶ ἀρετὴν, ἣν ἐπεδείξατο παλαίονσα κατὰ πολυαρίθμων ἐχθρῶν, ἀκαταπαύστως δὲ καὶ μετὰ νέων καὶ ἐπιρρωνυμένων ἐκάστοτε δυνάμεων ἐπερχομένων κατ' αὐτῆς. Ἔχει δὲ ταῦτο τὸ χαρακτηριστικὸν τὸ ἔργον, εἰς οὗ τὴν δημοσίευσιν προήχθη, ὅτι ἐγράφη ὑπὸ προσώπου μετασχόντος τοῦ δρᾶ-

1 Μοὶ διηγείτο ὁ συγγραφεὺς τῶν « Ἀπομνημονευμάτων, » ὅτι πολλάκις, ἐν ὧραις ἀνακωχῆς, οἱ πολεμισταὶ ἡμῶν προκύπτοντες ἀπὸ τῶν προχωμάτων, ἤναπτον τὰς καπνοσύριγγα· αὐτῶν διὰ τοῦ πυρὸς τῶν ἐν τοῖς παρακειμένοις χαρκαώμασι Τούρκων στρατιωτῶν. Τόσον ἔγγυς ἁλλήλων ἦσαν οἱ δύο ἀντίκαλοι!

ματος και αντιληφθέντος ιδίαις αισθήσεσιν όλων των περιπετειών αυτού απ' αρχής μέχρι τέλους.

Μεταξύ των σφριγώντων μαχητών, οτινες μετά την καταστροφήν του 'Αλή Πασά προσέδραμον εις τας τάξεις των υπέρ ελευθερίας αγωνιζομένων, ην και ο συγγραφεύς των «'Απομνημονευμάτων» 'Αρτέμιος Μίχος, νεαρὸς εὐπατρίδης των 'Ιωαννίνων, καταλιπὼν καπνίζοντα ἔτι τὰ ερείπια τῆς πατρικῆς οἰκίας και μεταστὰς ἐκ των ἀνέσεων του οικογενειακου βίου εις τας κακοπαθείας του πολέμου. Μετὰ πέντε δὲ ἔτη ἢ δίνη των μαχῶν περιέλαβε και αυτόν εις τὴν πόλιν του Μεσολογγίου, ὅπου ἐγένετο κοινωνὸς πάντων των ἀγώνων, των ταλαιπωριῶν ὡς και τῆς δόξης τῆς φρουρᾶς. Διαρκούσης τῆς πολιορκίας, ὁ συγγραφεύς κατέγραψε πιστὰς σημειώσεις περὶ των συμβάντων, τας ὁποίας συνηρμολόγησεν ὕστερον, ὅτε συντελεσθέντος του ἀγῶνος ἀπεκατεστάθη ἡ τάξις.

Αρτ. Μίχος
ὁ συγγραφεὺς τῶν
ἀπομν.

Πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐσκόπει ὁ συγγραφεύς νὰ προσάγῃ εις τὸ φῶς τὰ «'Απομνημονεύματα», ἀλλ' ἡ πρόθεσις αὐτοῦ ἐματαιώθη μέχρι τοῦδε, τοῦτο μὲν διότι μελετῶν νὰ μεταβῆ εις τὸν τόπον τῆς πολιορκίας, ὅπως λάβῃ παρ' ἀνδρὸς καταλλήλου ἀκριβὲς διάγραμμα του περιβόλου τῆς πόλεως και των πέριξ θέσεων, ἐν αἷς τοσαῦτα διεδραματίσθησαν, οὐδέποτε ἠδυνήθη ἕνεκα πολλῶν λόγων νὰ ἐπιτύχῃ του σκοποῦ, τοῦτο δὲ, ὅπερ και τὸ σπουδαιότερον, διότι εις τινὰς σελίδας του χειρογράφου ὁ φιλαλήθης ιστορικὸς ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἐκθέσῃ μετὰ πικρίας τὴν διαγωγὴν προσώπων, ὧν ἡ ἐνέργεια κατὰ τὴν ἐκτύλιξιν του δράματος ἐπέδρασεν ὀλεθρίως εις τὴν τύχην τῆς φρουρᾶς του Μεσολογγίου. Τὰ πρόσωπα δὲ ταῦτα δὲν εἶχον ἔτι παραληφθῆ ἐν τῇ

δοχοὶ παραμυθ
ἀναμνηστικῶ
ἀπομν.

περίοδῳ ἐκείνῃ τοῦ παρελθόντος, ἣτις γενομένη τοῦ λοιποῦ κτῆμα τῆς ἱστορίας, ἀπαλλάσσει τὸν ἱστορικὸν ἀπὸ τῶν συνήθων ἐνδοιασμῶν καὶ ἀναβολῶν. Οἱ λόγοι οὗτοι, οἵτινες παρεκώλυσαν μέχρι τοῦδε τὴν δημοσίευσιν τοῦ χειρογράφου, δὲν ἐξέλιπον μὲν ἐντελῶς καὶ σήμερον, ἀλλ' οὐχ ἦπτον ἢ μὲν ἔλλειψις τοπογραφικοῦ χάρτου ἀνεπληρώθη, φρονῶ, ἐπαρκῶς, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, οἱ δὲ ἔνεκα προσωπικῶν ἀφορμῶν δισταγμοί, ἐκλιπόντος τοῦ συγγραφέως, δὲν δύνανται τοῦ λοιποῦ νὰ εἶναι σπουδαῖοι. Διότι ὡς πολλάκις ὀρθῶς ἐρρέθη, ὁ σκοπὸς τῆς ἱστορίας οὐδέποτε πρέπει νὰ παραλλάπτηται ἔνεκα προλήψεων ἢ ἀδυναμιῶν, ἀρκεῖ μόνον αὕτη νὰ ἔχη κρηπίδα ὡς τέλος τὴν ἀρμόζουσαν ἐκάστῳ δικαιοσύνην. Σημειώματα. Περιττὸν σχεδὸν εἶναι νὰ δηλώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς ἀφηγήσεως ἐγγυᾶται ἡ φιλαλήθεια καὶ ἡ εὐθύτης τοῦ συγγραφέως, οὔτινος τὰς ἀρετὰς ταύτας ἐξετίμων καὶ ἀνωμολόγουν πάντες οἱ γνωρίσαντες αὐτὸν ζῶντα. Τούτου ἔνεκα πέπεισμαι, ὅτι δὲν θὰ κριθῶσιν ἐξωγκωμένοι οἱ κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν διαφόρων συμπλοκῶν καὶ μαχῶν ἀναφερόμενοι ἀριθμοὶ τῶν φονευθέντων καὶ τραυματισθέντων Ὁθωμανῶν, οὐδ' ὡς ὑπαγορευθέντες εἰς τὸν συγγραφέα ἐκ τοῦ συνήθους ἡμῖν ἐλαττώματος τῆς ὑπερβολῆς ἐν ταῖς διηγήσεσι τῶν πολεμικῶν ἡμῶν ἔργων. Ὅτι δὲ οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι οὐδὲν ἔχουσι τὸ ὑπερβολικὸν καὶ μυθῶδες, ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ὅσων ὁ Σ. Τρικούπης ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως ἐκτίθησιν.¹

¹ Χίλιοι ἑνεακόσιοι ἠριθμήθησαν οἱ κατὰ διαφόρους τρόπους ἀποθανόντες ἐπὶ τῆς πολιορκίας Ἑλλήνων· ἄδηλον πόσοι ἀποθανόντες ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν Κιουταχὴν, διότι ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπαμεν,

νεμερὶ ἐξ ἡμῶν
Τριῶν ἢ
Μεωλόγη
(καὶ Τριῶν)

Ὡς εἶπον ἀνωτέρω, ὁ συγγραφεὺς ἐσκόπει πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου νὰ μεταβῆ εἰς τὸν ἱερὸν τόπον τῆς ἐνδόξου πολιορκίας καὶ νὰ ἐπισυνάγῃ ἀκριβῆς αὐτοῦ διάγραμμα. Τὴν ματαιωθείσαν ταύτην πρόθεσιν αὐτοῦ ἐπιθυμῶν κατὰ τὸ ἐνὸν νὰ πραγματοποιήσω, ἔκρινα καλὸν νὰ προτάξω τοῦ κειμένου τὴν ὠραίαν καὶ σαφεστάτην τοπογραφίαν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν περιχώρων, τὴν περιεχομένην ἐν τῷ Κεφ. τεσσαρακοστῷ τοῦ Γ' τόμου τῆς ἱστορίας τοῦ Σ. Τρικούπη· ἐλπίζω δὲ, ὅτι τοῦτο θ' ἀναπληρώσῃ ἐπαρκῶς τὴν ἔλλειψιν εἰδικοῦ τοπογραφικοῦ χάρτου.

Σημειωτέον, ὅτι τὰ «Ἀπομνημονεύματα» ταῦτα ἐγράφησαν ὑπ' ἀνδρὸς καταναλώσαντος τὰ πλεῖστα ἔτη τῆς νεότητος αὐτοῦ ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν καὶ ἀφιερῶσαντος κατόπιν ὀλόκληρον τὸν βίον αὐτοῦ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος. Ὁ τρόπος λοιπὸν τῆς φράσεως καὶ τῆς γλώσσης καθ' ὅλου τοῦ χειρογράφου ἦτο ὁ ἀφελῆς ἐκείνος, φυσικὸς καὶ ἀπέριττος, πλὴν καὶ σκληρὸς πολλάκις καὶ ἄνευ νεύρων, δι' οὗ διεκρίνοντο οἱ ἄνδρες τῆς ἀποσβεσθείσης ἤδη μεγάλης γενεᾶς. Διὰ τοῦτο ἔκρινα προτιμότερον διὰ τὴν σαφήνειαν τοῦ κειμένου καὶ διὰ τὴν ὁμαλότητα τῆς φράσεως νὰ διορθώσω μέρη τινὰ τοῦ χειρογράφου, χωρὶς διὰ τῆς διορθώσεως

δὲν διατηροῦνται παρὰ τοῖς ἀτάκτοις στρατολόγοις, καὶ ἄλλοι μὲν αὐτογυμνῶνως ἔρχονται· ἄλλοι δὲ ἄνευ ἰδέας ἐπιέρχονται· ἀλλ' οἱ ὑπὸ τὸν Ἰβραήμην ὀπλοφοροῦντες τακτικοί, ἀπαριθμηθέντες μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως, εἰρήθησαν 3500, ἐν ᾧ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἐλθόντες εἰς πολιορκίαν ἦσαν κατὰ μὲν τινὰς 8,000, κατ' ἄλλους δὲ 10,000· Ἐντεῦθεν, καταφαίνεται ἐπὶ ποίᾳ τιμῇ ἠγοράσθησαν τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως· καὶ ὅποιοι ἐφάνησαν οἱ ὑπέρμαχοί της.

(Σπ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως· Τόμ. Γ'. ἐκδ. 6'. Σελ. 343.)

ταύτης νὰ παραβλαφθῆ ποσῶς ἡ ἔννοια τοῦ περιεχομένου.

Πλήν δὲ τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογίου ἀπομνημονευμάτων, κατέλιπεν ἀνεκδότους ὁ συγγραφεὺς καὶ ἄλλας τινὰς σημειώσεις, ἀναφερομένας εἰς ἄλλα πολεμικὰ συμβάντα, τελεσθέντα μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ἐνδόξου πόλεως, καὶ ὧν μετέσχευ ὡσαύτως ἀγωνιζόμενος. Αἱ σημειώσεις αὗται εἶναι ἀληθῶς λίαν ἀτελεῖς, ἢ μᾶλλον ἔχουσι τύπον ἀπλῶν δοκιμίων, ἅτινα ὁ συγγραφεὺς προετίθετο νὰ συμπληρώσῃ καὶ νὰ διασκευάσῃ ἐν καιρῷ. Ἀλλὰ καίτοι ἀτελεῖ τὰ σημειώματα ταῦτα δὲν ἐδίστασα νὰ συμπεριλάβω αὐτὰ ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ, διότι ἄλλως ἤθελον ἴσως ἀπολεσθῆ διὰ παντός, προσαγόμενα δὲ νῦν εἰς φῶς δύνανται ὅπωςδῆποτε νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν ἀκριβεστέραν ἱστορίαν τῶν ἡρωικῶν ἐκείνων χρόνων.

Ἐν Λαρίσῃ, κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1882.

ΣΠ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

(Τα γεγονότα της πολιορκίας του Μεσσηνίου)

Ἐνῶς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐμαστίζετο δεινῶς ὑπὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὁ Σουλτὰν Μαχμουτ ἐβουλεύετο τὴν ἐξόντωσίν του, παρασκευάζων κατ' αὐτοῦ κολοσσαίας ἐκ τῆς Ἀφρικῆς, Ἀσίας καὶ Εὐρώπης δυνάμεις.

Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Αἰγυπτίου στρατιᾶς Ἰβραὴμ Πασσᾶς, ἄρξάμενος τῆς ἐκστρατείας, ἐπεχείρησεν ἀκωλύτως κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον 1825 τὴν κατὰ τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου ἀπόβασίν του. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἀφοῦ τόσον ἐπιδειξίως κατέπαυσε τὴν ἀνταρσίαν, ἐπαναγαγοῦσα τοὺς ἀπονενομημένους εἰς τὸ καθήκόν των, μετέπεσε ἀίφνης εἰς βαθύτατον λήθαργον, διαλύσασα τὸν διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου Π. Πατρῶν ἐτοιμασθέντα στρατόν, ἀνακάλεσασα τὸ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ μέλος τῆς, τὸν Ἰωάννην Κωλέτην,¹ καὶ καταλιποῦσα τοιοῦτοτρόπως τὸν ἐχθρὸν ἀνενόχλητον εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του, ἐνῶ ἡδύνατο κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἀπόβασίν του, ἀσθενῆ ἔτι

1 Ἡ διάλυσις τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἀνάλλοιξις τοῦ μέλους τῆς Κυβερνήσεως ἔγειναν μὲ τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ περιορίσουν δὴθεν τὴν ἐπίρροσιν τοῦ Κωλέτη. Πρὸς βεβαίωσιν τῶν λεγομένων ἐκδίδομεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ τέλος τῶν ἀπομνημονευμάτων μας τούτων τὰς τρεῖς ἐπιστολάς τοῦ Ἰωάννου Κωλέτη, τὰς ὁποίας ἐξέδοτο εἰς τὴν ἱστορικὴν του ἐπιτομήν καὶ ὁ πρωτοσύγγελος Α. Φραντζῆς, ὅστις κινούμενος ἀπὸ αἰσθημα μεγαλοφυχίας τὰς προσέβαλε, χωρὶς ὁμοῦ νὰ δυνήθῃ νὰ ἀλλοιώσῃ ποσῶς τὴν ἀληθῆ σημασίαν των. (Σημ. ἐκδ. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐπιστολαὶ δὲν ὑπάρχουσι δυστυχῶς ἐν τῇ χειρογράφῳ).

Ταῖς ἀπὸ τῆς Π. Κ. Κ. ἀπὸ τῆς Ἰβραὴμ Πασσᾶς ἀπὸ τῆς Ἰβραὴμ Πασσᾶς

ἀνάλλοιξις Κωλέτη

όντα, νὰ τὸν βλάβῃ καιρίως καὶ νὰ ματαιώσῃ ἐν τῷ ἄμα
τοὺς ὀλεθρίους σκοπούς του. ¹

Ὁ ἐχθρὸς ἐν τούτοις ἐνισχύθη μετὰ τινὰς ἡμέρας
διὰ νέας ἀποβάσεως στρατευμάτων καὶ οὕτω προὐχώρη-
σεν εἰς πολιορκίαν τοῦ Νεοκάστρου. Ἀφυπνίσθη τότε ἡ
Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις καὶ διέταξε δυνάμεις τινὰς νὰ
κινήθωῦν κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἀφρόνως πράττουσα, διώρισεν
ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας τὸν διὰ τὴν θέσιν ταύτην ἀνι-
κανώτατον Σκούρτην ἐξ Ὑδρας,² παραβλέψασα τόσους
γενναίους καὶ διακεκριμένους στρατηγούς, ὡς τὸν Κα-
ραϊσκάκην, Καρατάσιον καὶ ἄλλους πολλούς. Ἀπωλέ-
σθη ὡς ἐκ τούτου μὲ μεγίστην ζημίαν τῶν Ἑλληνικῶν
δυνάμεων ἢ κατὰ τὸ Κρομμύδιον συγκροτηθεῖσα μάχη,
εἰς ἣν συμμετέσχον τὰ ἐκλεκτότερα στρατεύματα τῆς
Ἑλλάδος καὶ διελύθη ἐπομένως τὸ Ἑλληνικὸν στρατό-
πεδον, ὃ δὲ ἐχθρὸς ἐπολιόρκει τότε ἀφόβως καὶ ἀνενο-
χλήτως τὸ φρούριον τοῦ Νεοκάστρου.

Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐπράττοντο κατὰ τὴν Πελοπόννησον,
ἐπλησίασεν ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους πρὸς τὴν Στερεὰν Ἑλ-
λάδα καὶ ὁ κατ' αὐτῆς διορισθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἀσια-
τικῶν καὶ Εὐρωπαϊκῶν Ὀθωμανικῶν δυνάμεων ἀρχηγὸς

1 Ὁ Πρωτοσύγγελοσ Φραντζῆσ εἰς τὴν ὀγκωδεστάτην ἱστορικὴν
ἐπιτομὴν του πολλὰπλασιάζει ἐκ προθέσεω; τὸν κατ' ἀρχὰς ἀπο-
διδασθέντα Αἰγυπτιακὸν στρατόν.

2 Ὁ τῆσ Πελοποννήσου Γεν. ἀρχηγὸσ Θ. Κολοκοτρώνησ, κρατού-
μενοσ τότε εἰσ Ὑδραν, ἄμα ὡσ ἤκουσε τὸν διορισμὸν τοῦ Σκούρτη,
ἐζήτησε παρὰ τῶν προκρίτων τῆσ νήσου ἐκείνησ, εἰ πυρπολικὸν
πλοῖον καὶ στόλον διὰ νὰ καταναυμαχήσῃ, ὡσ ἔλεγε, καὶ πορπο-
λήσῃ τὸν στόλον τοῦ ἐχθροῦ. Τούτων δὲ εἰπόντων, ὅτι δὲν ἤξεύρετ
αὐτόσ νὰ διευθύνῃ πυρπολικὸν καὶ νὰ διοικήσῃ στόλον, ἀπήντησεν
ὅτι, ὅποῖαν ἐπιτυχίαν ἤθελεν κάμει ὁ Σκούρτησ μὲ τὸν στρατόν
τῆσ ξηρὰσ, τοιαύτην ἤθελε κάμει καὶ αὐτόσ, μὲ τὸν στόλον.)

Φ. Κολοκοτρώνησ

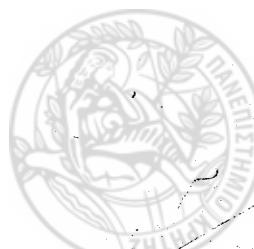
Ρεσίτ-Μεχμέτ Πασσάς (Κζουταχής) και ήπειλει αυτήν δια τής πολυπληθοῦς στρατιᾶς αὐτοῦ.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, στηρίζουσα τὰς ἐλπίδας τῆς εἰς ὄνειροπολήσεις καὶ εἰς φαντασιώδεις δυνάμεις,¹ καὶ θεωροῦσα μὲ ἀδιαφορίαν τὸ πρᾶγμα, δὲν ἐκινήθη, ὡς ἀπηγγέλτετο εἰς τοιαύτας δυσχερεῖς περιστάσεις, εἰ μὴ πολὺ βραδέως, ὅτε ὁ Κζουταχής εἶχε φθάσει ὁ ἴδιος εἰς Ἰωάννινα καὶ πολλὰ σώματά του εἶχον προχωρήσει μέχρι τῆς Ἄρτης· τότε δὲ μόνου ἔσπευσε νὰ ἐνδυναμώσῃ τὰς θέσεις τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος μὲ στρατεύματα καὶ νὰ ἐφοδιάσῃ τὸ φρούριον τοῦ Μεσολογγίου μὲ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια, διορίσασα πρὸς τούτοις καὶ διευθυντικὴν ἐπιτροπὴν κατὰ τὴν δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἐδρεύουσαν εἰς Μεσολόγγιον καὶ συγκειμένην ἐκ τῶν βουλευτῶν Ἰω. Παππαδιαμαντοπούλου, Γεωργίου Καναβοῦ καὶ Δημητρίου Θέμελη.

Ἄλλ' ἄφου αἱ Ἀγγλικαὶ τοῦ δανείου στερλίαι, δι' ὧν καὶ τὰ πάθη εἰς τὴν Ἑλλάδα διαιωνίσθησαν, εἶχον καταναλωθεῖ δια τὴν κατάπαυσιν τῆς ἀνταρσίας, εὐρέθη νῦν εἰς ἀπορίαν περὶ τοῦ πρακτέου καὶ κατέφυγε διὰ τὴν προμήθειαν τοῦ Μεσολογγίου εἰς τὰς προσόδους (δέκα-

¹ Μικρὰ τὶς δυνάμεις μέχρι τετρακισίων, ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ Νότη Βότσαρη, Ἰωάννη Σιοῦζαν καὶ Σπύρου Μίλιου, ἦτο τοποθετημένη εἰς Μακρυνόρον, ἤτις, ἅμα ὁ ἔχθρὸς ἐπροχώρησεν εἰς Ἄρτης καὶ ἤρρισε κινούμενος πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, οὗτα ὅλω: ἀνεπαρκής: πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς θέσεως ἀπέναντι πεντήκοντα χιλιάδων ἔχθρικοῦ στρατοῦ, ὑπεχώρησε καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐτοποθετήθη ἀπέναντι τοῦ Αἰτωλικοῦ εἰς θέσιν «Κιστέλι», ἀκολούθως, προχωροῦντος τοῦ ἔχθρου, εἰσῆλθεν εἰς Αἰτωλικόν, καὶ ἅμα ὁ ἔχθρὸς, χωρὶς νὰ σταματήσῃ εἰς Αἰτωλικόν, προὔχωρησεν εἰς Μεσολόγγιον, ἡ δὲ δύναμις αὐτὴ διὰ πλοιαρίων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς.

Ν. Μ. Βότσαρη, Ἰωάννη Σιοῦζαν, Σπύρου Μίλιου, ἐπιτροπὴν κατὰ τὴν δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἐδρεύουσαν εἰς Μεσολόγγιον

από Σελή...
από Βορβίν...
από Μ...
...

τα) τῆς ἐπαρχίας Ἡλίδος, διατάξασα τὸν ἐκεῖ Ἐπαρχόν της νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰς διὰ τὸν εἰρημένον σκοπόν. Συγχρόνως δὲ ἀπήλθον εἰς Κυλλήνην (Γλαρέντζαν) Μεσολογγιτικὰ πλοῖα καὶ μετέφερον ἐκεῖθεν τόσας τροφὰς, ὅσαι ἠδύναυτο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν φρουρὰν δι' ἓνα μόνον μῆνα· ἐπεμψε πρὸς τούτοις ἡ Κυβέρνησις, διὰ τοῦ πολεμικοῦ βρικίου τοῦ Λεωνίδας, τὸ ὄπολον ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον τὴν 19 Μαΐου 1825, καὶ τινὰς ἀκόμη τροφὰς καὶ πολεμοφόδια.

αὐτὸν τὸν ἐν κ...
φαλ...
...

Ἐν τοσούτῳ τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος τὰ εὑρισκόμενα ἐν Πελοποννήσῳ, φλεγόμενα ἀπὸ ἔνθερον ζῆλον, ἔδραμον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐπαπειλουμένης πατρίδος των, καὶ ἄλλα μὲν εἰσῆλθον διὰ θαλάσσης εἰς τὸ Μεσολόγγιον, ¹ ἄλλα δὲ ἐτοποιηθήσαν καὶ ἐμάχοντο κατὰ τοῦ εἰς Ἀμφισσαν εἰσβαλόντος Τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ἄλλ' ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἐπιχειρήσθη μετὰ δραστηριότητος ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ μολονότι ἡ πόλις ὑπερασπίζετο μὲ ἥρωϊκὴν καρτερίαν, αἱ τροφαὶ καὶ τὰ πολεμοφόδια ἦσαν πάντοτε, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἀπορίαν τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου, εἰς τοιαύτην ἔλλειψιν, ² ὥστε ὅτε ἐπολιορκήθη καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ ἓνα μόνον μῆνα, θὰ ἐπιπτεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, ἐὰν κατ' αὐτὰς τὰς

1 Ἄν ὁ ἐχθρὸς κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν του καὶ πρὶν ἢ ἔμβουν τὰ ῥηθέντα σώματα εἰς Μεσολόγγιον, ἤθελεν ἐνεργῆσαι ἔφοδον κατὰ τοῦ φρουρίου τούτου, ἦτο πολλὰ πιθανόν, διὸ ἤθελε κυριεύσει αὐτό, καθ' ὅτι ἐλάχιστος ἀριθμὸς στρατευμάτων ἀνεδέχθη κατ' ἀρχὰς τὴν ὑπεράσπισίν του.

ἐπιτυχίᾳ...
...

2 Εἰς τοιαύτην ἔλλειψιν καὶ μάλιστα πολεμοφοδίων κατήντησε τὸ Μεσολόγγιον, ὥστε δεκατέσσαρες μόναι ὀκκάδες πυρίτιδος εὑρίσκοντο ἐν τῷ ἰσοθῆκαις κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας.

ἡμέρας δὲν ἔφθανεν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος καὶ δὲν διέλυε τὸν διὰ θαλάσσης ἀποκλεισμόν, προμηθεύσας τὸ φρούριον διὰ τῶν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως σταλεισῶν τότε τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων.

Ἐκτοτε, μ' ὄλην τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν ἀπορίαν τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου, ἡ Κυβέρνησις δὲν ἔλειπεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ προμηθεύῃ τὸ Μεσολόγγιον μὲ τὰς ἀναγκαίας τροφάς·¹ ἀλλ' οἱ Σωματάρχαι² ἐνῶς ἕξ ἐνὸς μέρους ὑπερασπίζοντο μὲ τόσην δόξαν τὸ φρούριον, ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους κατεσκόρπιζον τὰς ἐθνικὰς ἀποθήκας,³ ἀπολαμβάνοντες τετραπλᾶς μερίδας τῶν ὄσων εἶχον πραγματικῶν στρατιωτῶν, ὥστε διὰ τέσσαρας χιλιάδας στρατιωτῶν διενέμοντο καθ' ἐκάστην ὑπὲρ τὰς δώδεκα χιλιάδας μερίδων.⁴ Ἡ κατάχρησις λοιπὸν αὕτη καὶ αἱ

καὶ ἐπιχορηγία

1 Πρέπει νὰ μὴ ἀποσιωπηθῶσιν αἱ προσφοραὶ καὶ προσπάθειαι τῶν Ἐπιφανείων, πολὺ δὲ πλεόν των Ζακυνθίων, οἵτινες εἰς ὄλας τὰς περιστάσεις ἔδειξαν ἐνθουσιώδη πατριωτισμὸν καὶ φιλογένειαν, προσνεγκόντες πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ αὐτὰ τὰ λινα ὑποκάμισά των καὶ σινδόνιά των διὰ νὰ χρησιμεύωσιν εἰς θεραπείαν τῶν πληγωμένων· αἱ δὲ τῆς οἰκίας τοῦ Κόμητος Ῥώμα ἐκδουλεύετε, προσφοραὶ καὶ θυσίαι εἶναι ἀνώτεραι παντὸς ἐπαίνου, ὡς καὶ τοῦ εἰς Κέρκυραν διαμένοντος Κωνστ. Γεροστάθου, εἰς τὸν ὅποιον ἐάν ἡ Διοίκησις ἐνεπιστεύετο, τὴν ὁποίαν ἐσχάτως ἐνεπιστεύθη προμήθειαν τοῦ Μεσολογγίου εἰς τὸν Θεόδωρον Ξέρον, τὸ Μεσολόγγιον ἤθελεν ἐφοδιασθεῖ καὶ τὰ Ἑλληνικὰ ὄπλα ἤθελον θριαμβεύσει καὶ αὐθις κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

ἐπιχορηγία ἐξ ἑξῆς
ἦσαν

2 Μὲ τὴν λέξιν «Σωματάρχαι» ἐννοοῦμεν τοὺς μὲ δίπλωμα στρατηγίας, μὲ ἐκείνην δὲ τῶν «ὑποσωματάρχων» τοὺς μὲ δίπλωμα ἀντιστρατηγίας ἐφοδιασμένους ὄπλαρχηγούς.

3 Δὲν ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα ὄλους τοὺς Σωματάρχας, καθότι γνωρίζομεν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων τὸν ἀξίειπαινον χαρακτῆρα τιμῶμεν.

4 Ἡμεθα παρόντες εἰς μίαν περὶ ἐλαττώσεως τῶν μερίδων σβ-

ἐπισωρευθεῖσαι κατὰ τὸν χειμῶνα Μεσολογιτικά καὶ ξένοι οἰκογένειαι ἐπετάχυνον τὴν πτώσιν τοῦ προπυργίου τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ δὲ τὰς τελευταίας ἡμέρας, τὰς πρὸ τῆς ἐνδόξου πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου, νέαι ῥαδιουργαὶ ἐμεσολάβησαν, δι' ἀτυχίαν τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς, καὶ διωρίσθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ Γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἀντὶ τοῦ στρατηγοῦ Καραϊσκάκη ὁ στρατηγὸς Κώνστας Μπότσαρης. Ὅποιαν ἐπιρροὴν ἠδύνατο νὰ ἔχη εἰς τὴν τύχην τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς ἢ διατήρησις τοῦ αἰμυνήστου Καραϊσκάκη εἰς τὴν ἀρχηγίαν, δύναται πᾶς τις νὰ κρίνῃ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ συμβάντα πρὸ τῆς ἐξόδου καὶ κατὰ τὴν ἐξοδον.

Πρὸς τούτοις ἀντὶ νὰ διαταχθῇ ὁ τακτικὸς στρατὸς νὰ τρέξη εἰς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου προσεκλήθη νὰ μεταβῇ εἰς πολιορκίαν τῆς Καρύστου, ὅπου καὶ ἔπαθε τὰ πάνδεινα, διὰ τὸ ἀπρομήθευτον τῶν ἀναγκαίων, τὸ ὅποιον ὑπῆρξεν ἡ πρωτίστη αἰτία τῆς μετὰ ταῦτα σχεδὸν διαλύσεώς του, ἀντὶ δὲ νὰ διαταχθῇ καὶ ὁ στρατηγὸς Γκούρας νὰ δράμῃ καὶ αὐτὸς εἰς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος δυνάμεις, διετάχθη ἐπίσης νὰ ἐνισχύσῃ μετὰ στρατιώτας του τὴν ἐκστρατείαν τῆς Καρύστου, ὅπερ καὶ ἔπραξεν, ἀποστέλλας τὸν ἐξάδελφόν του ὑποσωματάρχην Ἰω. Μαμούρη μετὰ τριακοσίων περίπου στρατιωτῶν.

Οἱ δὲ σωματάρχαι Κριεζιώτης, Βάσσος καὶ Χατζῆ

σκεψίν τῶν σωματαρχῶν, ὅτε ὁ σωματάρχης Λάμπρος Βέϊκος ἐπρότεινε νὰ μὴ ἐλαττωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν μερίδων, ἀλλ' ἡ ποσότης τοῦ ὕλικου, τοὔτεστι ἀντὶ 200 δραμῶν εἰς ἐκάστην μερίδα νὰ διανεμῶνται ἀνὰ 150 ἢ, ἂν ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπαιτήσῃ, ἀνὰ ἑκατόν.

ἡστ. Α. Βέϊκος

Μιγάλης ἀπήλθον, ὡς γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, εἰς Βηρυτ-
τὸν μετὰ 800 περίπου στρατιωτῶν, ὡς νὰ εἶχομεν ἐλευ-
θερώσει πλέον τὴν Ἑλλάδα καὶ ὡς νὰ μὴν ἐφοβεῖτο
αὕτη τοῦ λοιποῦ ἀπὸ ἐχθρούς.

Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις ἡ θέσις τῶν πραγμάτων, ὅταν
ἤρξατο ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου καὶ αὐταὶ αἱ κυ-
ριώτεραι ἀφορμαὶ αἱ ἐπισπεύσασαι τὴν πτῶσιν αὐτοῦ.

~~— 15 —~~

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΕΞ ΕΙΔΕΙ-ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

ΥΠΟΥΧΟΥΝΤΩΝ ΑΣΙΟΛΟΓΩΤΕΡΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ Β'. ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ

ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ἀρχομένη από τῆς 12 Ἀπριλίου 1825 καὶ λήγουσα
τὴν 25 Ἰανουαρίου 1826

Τὴν 12 Ἀπριλίου 1825 ἔφθασεν εἰς Μέσολόγγιον ἡ παρὰ τῆς Διοικήσεως διορισθεῖσα Διευθυντικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἀντικῆς [Ἑλλάδος, συγκειμένη ἐκ τῶν ~~Βουλευτῶν~~ ^{Κυρίως} Ἰω. Παππαδιαμαντοπούλου, Γεωργίου Καναβοῦ καὶ Δημητρίου Θέμελη καὶ ~~ἑτέρας~~ ^{ἑτέρας} ~~παιδοκροῦς~~ ^{παιδοκροῦς} τῆς ~~ἐπιτροπῆς~~ ^{ἐπιτροπῆς} χρέη τῆς.

Τὴν 15 τοῦ αὐτοῦ, ~~τὴν 3 Ἰανουαρίου 1826~~ ^{τὴν 3 Ἰανουαρίου 1826} (9 Π. Μ.) ~~ἔφθασαν~~ ^{ἔφθασαν} οἱ ἐχθροὶ ~~ἐπιτροπῆς~~ ^{ἐπιτροπῆς} μικρὰ τινὰ σώματα τῶν ἐχθρῶν ἐφθασάν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὸν ἐλαιῶνα ἐξώθεν τοῦ Μεσολογγίου, ~~δοκούμενα~~ ^{δοκούμενα} ὑπὸ τοῦ Ἰσμαήλ-Πασσᾶ Πλιάσα καὶ Κεχαγάμπεη, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας, συναφθέντος μικροῦ ἀκροβολισμοῦ.

Τὴν 16 συνεκροτήθη καὶ αὐθις ἀκροβολισμὸς, καθ' ὃν ἐφονεύθη ὁ σημαιοφόρος τοῦ σωματάρχου Δήμου Τζέλιου, καὶ ἐπληγώθησαν ἕτεροι ὀκτὼ Ἕλληνες, ἐκ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν πολλοί.

Τὴν 19 οἱ ἐχθροὶ ἤρχισαν τὰς διὰ τὴν πολιορκίαν ἐργασίας των.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν

Τὴν 20 ἔφθασεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς Κιουταχῆς εἰς τὸ στρατόπεδόν του, ἔξω τοῦ τείχους.

Τὴν 29 πρὸς τὴν 30 τὴν νύκτα ἠντομόλησεν ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου ὁ Μῆτρος Βάγγιας μετ' ἄλλων ὀκτώ.

Τὴν 7 Μαΐου περὶ τὸ μεσουνύκτιον ἔγεινε μικρὰ ἔξοδος κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

Τὴν 21 σφαῖρα πυροβόλου ἐφόνευσε τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ πυροβολικοῦ Δημήτριον Σιδέρην ἐκ Μεσολογγίου, ἐν ᾧ διηύθυνε τὰς ἐπὶ τοῦ κανονοστασίου «Μάρκος Βότσαρης» ἐνεργουμένας ἐργασίας.

Τὴν 29 τὴν αὐγὴν μία Ἑλληνικὴ ναυτικὴ μοῖρα διοικουμένη παρὰ τοῦ πλοιάρχου Γεωργίου Δ. Νέγκα ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον πρὸς ἀποκλεισμόν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Τὴν 30 ἤρχισεν ὁ πολιορκητὴς νὰ ὑψώῃ καὶ νὰ ὠθῇ πρὸς τὸ φρούριον ὑπερμεγέθη σωρὸν χωμάτων.

Τὴν 7 πρὸς τὴν 8 Ἰουνίου, τὴν 2 ὥραν μετὰ τὸ μεσουνύκτιον, ἐγένετο μικρὰ τις ἔφοδος τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τοῦ προμαχώνος τοῦ Σαχτούρη ἐπὶ τοῦ νησιδίου τῆς Μαρμαροῦς, καθ' ἣν οἱ ἐχθροὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν κτυπηθέντες δραστηρίως, καὶ ἐφονεύθησαν ὑπὲρ τοὺς 200 ἐξ αὐτῶν.

Τὴν 13 ἔφθασεν ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἰς Μεσολόγγιον ὁ Ἄλ. Βλαχάπουλος, ἐπιθεωρητὴς τοῦ στρατοῦ, πρὸς ἐπιθεώρησιν, καὶ οἱ σωματάρχαι Μήτσος Κοντογιάννης καὶ Ἰω. Ράγκος μετὰ τοὺς ὑπὸ τὴν ὄδηγιάν των.

Τὴν 15 ἔφθασεν ὡσαύτως ὁ σωματάρχης Λάμπρος Βέικος μετὰ τὸ ὑπὸ τὴν ὄδηγιάν του σώμα.

Τὴν 19 πρὸς τὴν 20, τὴν νύκτα, ἀνεφλέχθη μία πυρπολικὴ ὑπόνομος κατεσκευασμένη ὑπὸ τὰ ἐχθρικά χαρακώματα, μετὰ δὲ τὴν ἔκρηξίν της ἐγένετο ἔξοδος τῶν

Ἑλλήνων, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν πολλοὶ ἐχθροὶ καὶ συνελήφθησαν πέντε ζῶντες, ἐλήφθησαν δὲ καὶ ἑπτὰ σημαίαι· ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν τρεῖς καὶ τέσσαρες ἐπληγώθησαν.

Τὴν 22 ἔφθασαν εἰς Μεσολόγγιον ὁ σωματάρχης Γεώργιος Κίτσος καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Γεώργιος Βάγγας μὲ τὸ ὑπὸ τὴν ὄδηγιαν τῶν σώμα, συγκείμενον ἐκ τριακοσίων περίπου ἐκλεκτῶν στρατιωτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ Ἑπειρωτῶν.¹

Τὴν 27 τὸ ἑσπέρας ἐλιμενίσθη εἰς Μεσολόγγιον μίᾱ Αὐστριακῆ φρεγάτα «ἡ Καρολίνα»· τὴν 28 τὸ πρωτὸν ἔφθασε καὶ ὁ Τουρκικὸς στόλος συνιστάμενος ἐκ 39 πλοίων πολεμικῶν, καὶ εἰσελθὼν εἰς Π. Πάτρας ἐχαιρέτηθη ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς φρεγάτας δις μὲ 15 κανονβολισμοὺς, ἀνταποδώσας τὸν χαιρετισμόν· ἡ δὲ παρακολουθοῦσα τὸν στόλον Αὐστριακῆ Γολέτα ἐλιμενίσθη τότε πλησίον τῆς φρεγάτας. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα μέρος τοῦ στόλου ἐξέπλευσε καὶ περιεφέρετο μετὰ τὴν Γλαρέντσας καὶ Κεφαλληνίας πρὸς θαλάσσιον ἀποκλεισμόν.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ Ἡλίου ἐτέθη

1 Ὃταν τὸ σῶμα τοῦ Γεωργίου Κίτσου εἰσῆλθεν εἰς Μεσολόγγιον, ἡ φρουρὰ εἶχεν ἤδη ἐγκαταλείψει τὸν προμαχῶνα «Λουνέταν» ὡς κινδυνεύοντα, καθόσον ὁ ἐχθρὸς εἶχε στρέψει ὅλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ προμαχῶνος τούτου. Ἡ διευθυντικὴ ἐπιτροπὴ προσκαλέσασα τὸν σωματάρχην Γεώργιον Κίτσον ἐπεφόρτισεν αὐτὴν τὴν φρουρῆσιν τῆς θέσεως ταύτης μὲ ἀμοιβὴν εἴκοσι χιλ. γροσίων, ὅπως διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς στρατιώτας· τὴν ἀμοιβὴν ταύτην ἀπέκρουσαν ἅπαντες, καὶ τὴν αὐτὴν νύκτα εἰσῆλθομεν καὶ καταλάβομεν τὴν θέσιν ὑπὸ τὸν Γ. Βάγγαν ἑπτὰ τὸ ὄλον, τὴν δὲ πρωτὰν εἰσῆλθεν ὄλον τὸ σῶμα καὶ ὑπερασπίσθη τὴν θέσιν γενναίως μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας.

τὸ πῦρ εἰς δευτέραν πυρπολικὴν ὑπόνομον. Ἐφονεύθησαν δὲ ἕως 100 ἔχθροὶ ἕκ τε τῆς ἐκρήξεως καὶ ἐκ τοῦ ἐπακολουθήσαντος πυροβολισμοῦ τῆς φρουρᾶς.

27/7/825
Τὴν 2 Ἰουλίου περὶ τὸ δεῖλι οἱ ἔχθροὶ ἔβαλον πῦρ εἰς μίαν ὑπόνομόν των κατὰ τὸν προμαχώνα «Ὁ Μάρκος Βότσαρης» ἐπὶ σκοπῶ νὰ γεμίσωσι ἀπὸ χῶμα τὴν τάφρον τοῦ αὐτοῦ προτειχίσματος· ἡ ἐκρηξίς τῆς ἔφερεν ἐν μέρει τὸ ἀποτέλεσμά της, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, ἐξεληθόντες τοῦ τείχους μετὰ τὸν ἐκρηξίον εἰς τὸν προφυλακτικὸν δρόμον, ἐφόνευσαν καὶ ἐπλήγησαν πολλοὺς τῶν ἔχθρῶν· μετὰ δὲ τὸν ἀμοιβαῖον τουφεκισμόν, ἠνώθησαν καὶ οἱ παῖδες τῆς πόλεως μετὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἤρχισε τότε σφοδρὸς πετροπόλεμος κατὰ τὸν ὁποῖον ἠρίστευσαν οἱ παῖδες καὶ εἰς ἕξ αὐτῶν ἐπληγώθη εἰς τὸ μέτωπον ἐπικινδύνως.

Τὴν ἐπιούσαν ὁ ἔχθρὸς ἤρχισε νὰ γεμίξῃ τὴν πρόταφρον τοῦ κανονοστασίου «Ὁ Φραγκλῖνος» (Τερίμπιλε) ¹ τὴν τοῦ «Ῥήγα» καὶ τὴν τοῦ «Μακρῆ» ἐν μέρει.

8/7/825
Τὴν 8 ὁ ἔχθρὸς εἰσήγαγεν εἰς τὴν λίμνην πολλὰς ἐνόπλους λέμβους, αἵτινες συγκρουσθεῖσαι μετὰ τριῶν πολεμικῶν πλοιαρίων Ἑλληνικῶν, ἀπεσύρθησαν ἀπρακτοί.

9/7/825
Τὴν 9 εἰσήλθον καὶ ἄλλα πολλὰ πλοιάρια ἐχθρικὰ ἤτοι σαλοῦπαι, λέμβοι καὶ μύστικα· ἐφονεύθη δὲ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ χιλιάρχος Γεώργιος Μπίνας.

10/7/825
Τὴν 10 τὸ πρῶτ' ἐφονεύθη ὁ χιλιάρχος Ἀναστάσιος Λεπενιωτάκης ἐξ Ἠπείρου. Περὶ δὲ τὸ δεῖλι ὁ ἔχθρικός στολίσκος συνεκρούσθη μετὰς ἕξ ἐν τῇ λίμνῃ Ἑλληνι-

¹ Τὸ κανονοστάσιον «Ὁ Φραγκλῖνος» ἔλαβεν ἀκολουθῶσα τὸ ἐπώνυμον «Τερίμπιλε» διὰ τὰς φρικώδεις μάχαις, αἵτινες συνεκροτήθησαν πρὸς ὑπερσπίσιν του.

κὰς π ἄ σ σ α ρ α ς καὶ ἡ ναυμαχία διήρκεσεν ὑπὲρ τὰς δύο ἡμέρας.

Τὴν νύκτα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐλειποτάκτησαν ἐκ τοῦ φρουρίου οἱ σωματάρχαι Γεώρ. Τσόγκας καὶ Ι. Ῥάγκος.

1-1/2/825 Τὴν 11 οἱ ἐχθροὶ ἔστειλαν μίαν ἑπταμελῆ ἐπιτροπὴν μεταξὺ τῆς ὁποίας ἦτο καὶ ὁ Ταχῆρ Ἀμπάξης, ὁ Ἄγο-Βασζόρης, ὁ θεῖος τοῦ Ἰσμαήλ Πασᾶ-Πλιάσσα καὶ ὁ γραμματεὺς τοῦ Κζουταχῆ Ἀλέξιος Παππάζογλους ἐκ Ζαγορίου τῆς Ἡπείρου, προτ είνοντες συνθήκην. Ἐξήλθον εἰς συνέντευξιν οἱ σωματάρχαι Νότης Βότσαρης, Μήτσος Κοντογιάννης, Ἀνδρέας Ἰσκος, Δ. Βέικος, Ν. Στουρνάρας, Γ. Βάγιας καὶ Ἀθ. Ψαροδήμος, ἀλλ' ἡ συνέντευξις ἀπέβη ἄκαρπος, ἅμα οἱ Ἕλληνες σωματάρχαι ἤκουσαν τοὺς ὄρους.

Αὐθημερὸν ἐγένετο νέα ναυμαχία τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου μὲ 4 Ἑλλ. π ἄ σ σ α ρ α ς.

12/8/825 Τὴν 12 οἱ ἐχθροὶ ἤρχισαν νὰ γεμίζουσι καὶ τὴν καθ' αὐτὸ τάφρον τῶν κανονοστασίων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος. Εἰς δὲ τὸ παραθαλάσσιον ἀνηγέρθησαν ἑπτὰ Ἑλληνικὰ κανονοστάσια.

14/8/825 Τὴν 14 ὁ ἐχθρὸς ἤρχισε νὰ γεμίξῃ τὴν τάφρον τοῦ «Μονταλαμπέρ» ἢ δὲ τῆς «Τερίμπιλε» εἶχε πληρώθῃ σχεδὸν ὅλη. Τότε δὲ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου Μαχμούτ-Καπετάνιος ἔστειλεν εἰς τὴν φρουρὰν ἐπιστολὴν, προτείνων συνθήκας, ἀλλ' ἔλαβεν ἀπάντησιν, ὅτι ἡ φρουρὰ θὰ πολεμήσῃ μέχρι ἐσχάτων. Ἐσῶθεν τῶν προμαχῶνων τοῦ «Μονταλαμπέρ» «Μακρῆ» «Βότσαρη» καὶ «Τερίμπιλε» κατεσκευάσθησαν τότε ἀντίταφροι καὶ ἀντιπρομαχῶνες. Τρεῖς δὲ μόνον ἄργυιὰς ἀπείχον τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν.

16/7/825

Τὴν 16 τὸ πρῶτ' οἱ ἐχθροὶ ἔβαλον πῦρ εἰς μίαν ὑπόνομόν των, κατεσκευασμένην ὑπὸ τὸ κανονοστάσιον «ὁ Μάρκο-Βότσαρης», μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ὁποίας ὤρμησαν διὰ τοῦ γενομένου ρήγματος καὶ ἔστησαν τὰς σημαίας των ἐπὶ τοῦ τείχους, ἀλλὰ προσβληθέντες δραστηρίως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐτράπησαν εἰς τὰ ὀπίσω μὲ μείλιστην φθοράν· ἐφονεύθησαν δὲ περὶ τοὺς 500 ἐχθροὺς καὶ ἄλλοι τόσοι σχεδὸν ἐπληγώθησαν· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐπληγώθησαν ὁ ἀτρόμητος ὑποσωματάρχης Δῆμος Ῥινιάσας καὶ ὁ χιλιάρχος Γιώτης Γκιώνης, καὶ ἐφονεύθησαν μόνον πέντε, οἱ τρεῖς τῶν ὁποίων ἦσαν ἐργάται, ἐργαζόμενοι εἰς εὐρεσίαν τῆς ἐχθρικῆς ὑπονόμου, καταπλακωθέντες ἕνεκα τούτου εἰς τὸν λάκκον, ὅτε ἐγένετο ἡ ἔκρηξις.

17/7/825

Τὴν 17 ἐφόρμησαν καὶ αὐθις οἱ ἐχθροὶ εἰς τὸ αὐτὸ προτειχισμα καὶ ἔστησαν τὰς σημαίας των, καὶ πάλιν ὁμως ἀντεκρούσθησαν μὲ ζημίαν των· ἐφονεύθη δὲ καὶ ὁ σωματάρχης Σιούκας.¹

18/7/825

Τὴν 18 καὶ πάλιν ὁ ἐχθρὸς ἐπεμψεν ἐπιστολήν, προτείνων συνθήκας.

1 Ο σωματάρχης οὗτος, ἔχων δυσαρρεσκείας τινὰς μετὰ τοῦ σωματάρχου Νότη Βότσαρη δι' ἐπιτόπια ἰδιωτικά των πάθη, συνέλαβε τὴν στοχευρὰν ἰδέαν νὰ προδώσῃ τὸ φρούριον εἰς τὸν ἐχθρόν· τούτου ἀνακλυφθέντος, ἔλαβον οἱ ἀρμόδιοι τὸ μέτρον καὶ ἀπέκτησαν τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὑποσωματάρχας, ἀποκαταστήσαντες οὕτως αὐτοὺς ἀνεξαρτήτους. Ἰδὼν δὲ τότε ὁ Σιούκας τὴν μόνωσίν του ταύτην καὶ ἐπομένως ματαιωθέντα τὰ ἀποτρόπαια σχέδιά του, ἀπεφάσισε τὴν εἰς τὸν ἐχθρόν δραπέτευσίν του, ἀλλὰ συμβάσης τῆς ἀνωτέρω συμπλοκῆς, ἡ θεία δίκη τὸν ἐτιμώρησεν ἀξίως τῶν δεσφρίων σχεδίων του. Ἄλλοι ἰσχυρίζονται, ὅτι ἔπεσε τρωθεὶς ὑπὸ Ἑλλ. σφαίρας ἐπὶ τούτῳ ριφθείσης διὰ νὰ ἐκλείψῃ τὸ τέρας τοῦτο καὶ νὰ μὴ ἀτιμασθῇ τὸ Ἑλλ. ὄνομα, καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ πιθανόν.

Σιούκας

19/7/825

Τὴν 19 πάλιν ἔστειλε τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν περὶ ἧς ἀνωτέρω, ἵνα διαπραγματευθῆ. Ἐξῆλλον τότε εἰς συνάντησιν οἱ αὐτοὶ σωματάρχαι, καὶ ὁ πολιορκητὴς ἰπέβαλε λίαν συμφερούσας προτάσεις, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔδωκαν ἀπάντησιν. Περὶ τὸ δεῖλι μεγάλη κίνησις παρετηρήθη εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἡ δὲ φρουρὰ ἕνεκα τούτου ἦτο ἐπὶ ποδός· καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον ὁ ἐχθρὸς ἔστειλεν ἐπιστολὴν ζητῶν νὰ παραχωρηθῶσιν εἰς αὐτὸν δύο κανονοστάσια καὶ μία πύλη, ἵνα τοποθετήσῃ ἀνὰ 500 στρατιώτας εἰς αὐτὰ ἕως ὅτου τελειώσωσιν αἱ συνθήκαι καὶ ὑπογραφῶσιν.

20/7/825

20/7/825

Τὴν 20 τὸ πρωτὸ οἱ Σωματάρχαι ἐκοινοποίησαν εἰς τὴν φρουρὰν τοὺς ὑποβληθέντας ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ὄρους, ἡ δὲ φρουρὰ, ἀκούσασα τούτους, ἀπήντησεν εἰς τὸν ἐχθρὸν, ὅτι τὸ Μεσολόγγιον ἀναιμωτὶ δὲν παραδίδεται εἰς χεῖράς του, καὶ ἂν θέλῃ κανονοστάσια καὶ πύλην ἄς τὰ λάβῃ, ἂν δυνηθῆ, διὰ τῶν ὄπλων.¹ Ὅμοι μὲ αὐτὴν

1 Ὅλιγοὶ τινὲς τῶν διασημοτέρων σωματαρχῶν, τῶν θεωρουμένων ὡς δὴ τῆς Α' τάξεως, δελεασθέντες ἐξ ἐνό: ἀπὸ τὰς ἐπικερδεῖς ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας ὁ πολιορκητὴς ὑπέσχετο καὶ ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὴν κατάστασιν, εἰς ἣν εὕρισκετο τὸ φρούριον, ἕνεκεν τῆς μεγάλης ἐλλείψεως τῶν πολεμοφοδίων, ἤρχισαν νὰ ἀμφιταλαντεύονται περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔκλιναν εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν συνθηκῶν, καὶ μάλιστα εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ γεροντότερος, εἶχεν εἰς χεῖράς του ἐτοιμὴν τὴν συνθήκην διὰ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ὑπογραφὴν τῆς. Τοῦτο ἐνοήσαντες οἱ πρόκριτοι Μεσολογγίται καὶ οἱ Σωματάρχαι τῶν ἐντοπίων Μῆτρος Δεληγιώργη; καὶ Ἀθανάσιος Ραζικότσινας, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Σωματάρχαι τῆς φρουρᾶς, οἱ τῆς Β' ὡς ἐπὶ τὰ πολὺ τάξεως, λαβόντες δὲ μεθ' ἑαυτῶν καὶ τοὺς σωματάρχας Λάμπρον Βέικον καὶ Νικόλαον Ζέρβαν, διὰ τινος, ὡς λέγουσιν, μυστικῆς χρηματικῆς προσφορᾶς, χορηγηθείσης ἐκ μέρους τῶν ἐντοπίων Μεσολογγιτῶν, ἐπαρουσιάσθησαν θιρρόλεως εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν καὶ ἀπειλήσαντες τοὺς κλονισθέντας, ἔδωκαν

τὴν ἀπόκρισιν καὶ ὁ Σωματάρχης Λάμπρος Βέικος ἔπεμφε τὴν ἐφεξῆς ἐπιστολὴν ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν Ταχίρ-Αμπάξην, μὲ τὴν συγκατάθεσιν ὁμῶς ὄλων τῶν σωματαρχῶν. ¹

«Ἐνδοξότατε Ταχίρ-αγά!

«Ἡμεῖς εἴμασθε φίλοι καὶ ἡ περίστασις τῆς θρησκείας τὸ ἔφερε νὰ πόλεμήσωμεν, ὁμῶς πάντοτε ἡ φιλία μας νὰ τρέχῃ. Φίλε μου, βλέπω ὅτι ἔχεις δύο φοραῖς ὅπου ἤλθες εἰς ἀντάμωσιν διὰ νὰ μεσιτεύσης νὰ παραδοθῇ τὸ Μεσολόγγιον· ἀκόμη βλέπω, ὅτι ὁ Ῥούμλης μᾶς ζητεῖ δύο Τάμπιες διὰ νὰ βάλῃ ἀνθρώπους του· ἠξεύρετε πολὺ καλὰ, ὅτι τὸν Θεὸν τὸν ἔχομεν μαζῆ, καὶ ἡ ἐλπίδα μας κρέμαται ἀπὸ ἐκεῖ, ὅθεν ὡς φίλον σ' ἀφίνω νὰ στοχασθῆς, ὅτι ἓνα Κάστρον μὲ τζεμπιχανέδες, μὲ ζαῖρὰν, μὲ νερὸ καὶ καθεξῆς ὅλα τὰ χρειαζόμενα, εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν καὶ ἡμεῖς ἐδῶ μέσα, νὰ τὸ παραδόσωμεν, θὰ ἔχωμεν πρῶτον τὴν συνείδησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ δεύτερον τὴν κατηγορίαν ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ξεχωριστὰ ἐσένα τοῦ φίλου μας, ὅπου εἰς αὐτὸ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὄχι μόνον δὲν θὰ εὕρωμεν εἰς τὸ ἐξῆς τόπον νὰ ζήσωμεν, παρὰ οὔτε διὰ τὸ ὄνομά μας θὰ ἐρωτήσῃ κανένας, τόσο μισητοὶ θὰ εἴμεθα, ὅσον ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, μπιλέμ καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας

εἰς τὸν πολιορκητὴν διὰ τοῦ Σωματάρχου Γεωργίου Βάγια τὴν δρι-
στικὴν ταύτην καὶ πατριωτικωτάτην ἀπάντησιν.

¹ Ἐπειδὴ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐτυπώθη εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικά· ὁ ἐκδότης αὐτῶν ἠπειλήθη ἢ, κάλλιον εἶπε, ὀλίγον ἔλειψε νὰ πάθῃ δεινῶς ἀπὸ τὸν Σωματάρχην Νικόλαον Ζέρβαν, ἐρεθισθέντα ἀπὸ μικροφιλοτιμίαν ἢ μάλλον ἀπὸ ζηλοτυπίαν. Ἐσώθη δὲ μεταβάς μετὰ τινος ἡμέρας εἰς Βασιλάδιον.

καὶ φίλους μας. Ὅθεν τοῦ Ῥούμελη χάρισέ του το πα-
στρικά, καθὼς μᾶς γνωρίζεις, ὅτι νὰ ἤξεύρη καλά, χω-
ρὶς νὰ κάμῃ ἡγουροῦσι νὰ ἐμβῆ μὲ τὸ σπαθί, τὸ Μεσο-
λόγγι δὲν πέραει.

1825 Ἰουλίου 20 Μεσολόγγι

Ταῦτα καὶ μένω ὁ φίλος σου

ΛΑΜΠΡΟΣ ΒΕΙΚΟΣ»

«Πρὸς τούτοις λάβε καὶ τέσσαρες μπουτίλιες ρόμι
νὰ ταῖς δώσης τοὺς Μπαϊρακτάριδές σου, ὅταν θὰ κά-
μου τὸ ἡγουροῦσι.»

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἀπάντησιν ὁ ἐχθρὸς ἤρχισε τὸν
πυροβολισμόν του μὲ μεγάλην ζωηρότητα, περὶ δὲ τὸ
δεῖλι μεγάλη κίνησις ἐφαίνετο εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ
τοὺς προμαχώνας του, καὶ συγχρόνως κατεβιβάζοντο
εἰς τὰς ἐμπροσθοφυλακὰς αὐτοῦ πλήθος δερματίων ἐκ
κλημάτων καὶ ἄλλων κλάδων, τὴν δὲ νύκτα οἱ πολιορ-
κηταὶ ἔκαμαν τοὺς « τ ο υ ἄ δ ε ς τ ω » (προσευχὰς)
πολὺ μεγαλοφώνως.

21/7/1825 Τὴν 21 περὶ τὸ λυκαυγὲς ἐτέθη τὸ πῦρ εἰς μίαν
ἐχθρικήν ὑπόνομον, τὴν ὅποιαν εἶχον κατασκευάσει ὑπὸ
τὸ κανονοστάσιον «Τερίμπιλε», μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς
ὁποίας οἱ ἐχθροὶ ὤρμησαν κατὰ τοῦ εἰρημένου κανονο-
στισίου καὶ ἔστησαν ἐπ' αὐτοῦ πολλὰς σημαίας· συγ-
χρόνως ἔπραξαν τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ κανονοστάσια τοῦ
«Βότσαρη» «Μακρῆ» καὶ «Μονταλαμπέρτ» καὶ ἤρχισε
τότε πεισματωδεστάτη μάχη ἐκατέρωθεν· ὕστερον δὲ
ἀπὸ 2 1]₂ ὥρων ἀγῶνα οἱ ἐχθροὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν,
ὑποστάντες ζημίαν πεντακοσίων περίπου φονευμένων
καὶ πλειοτέρων πληγωμένων. Πλείσται δὲ σημαῖαι τῆς

ἡμισελήνου, ὄπλα καὶ ἄλλα πλούσια λάφυρα ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Τὴν αὐτὴν στιγμήν τῆς ἐφόδου ὤρμησε καὶ ὁ ἐχθρικός στολίσκος, ἀλλὰ κτυπηθεὶς ἐπιδεξίως ὑπεχώρησε χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τίποτε· ἐκ τῶν Ἑλλήνων εἴκοσι μόνον ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν.

22/7/825
24/7/825
Βασιλικὴ Ἐπιτομή τοῦ Μεγάλου Πρωτομάρτυρος

Τὴν 22 πρὸς τὴν 23 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἠκουσθησαν πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος τῆς πόλεως, εἰς μεγάλην ἀπόστασιν, κανονοβολισμοὶ καὶ περὶ τὴν 24 λίαν πρῶτ' ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον ὁ Ἑλληνικὸς στόλος συγκείμενος ἐκ τριάκοντα τριῶν πλοίων· τὴν αὐτὴν στιγμήν τὰ εἰς τὸν λιμένα ἐλλιμενισμένα τέσσαρα Τουρκικὰ πλοῖα (ἱμπρίκια) ἐσηκώθησαν εἰς τὰ πανιὰ καὶ διηυθύνθησαν πρὸς τὰς Π. Πάτρας, ἀλλ' ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Ἑλλ. στόλου τὰ κατεδίωξε καὶ ἐβίασε τὸ ἐν ἑξ' αὐτῶν νὰ βάλλῃ πῦρ καὶ νὰ καῆ, διασωθέντος τοῦ πληρώματός του· εἰς τὸ πλησίον ἄλλο, τὸ ὁποῖον ἐρρίφθη καὶ αὐτὸ εἰς τὴν ξηρὰν, ἔνθα πολλοὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀπέβησαν ἀφῆσαντες τὸ πλοῖον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων μετ' ἑνδεκα μόνον Τούρκους, οἵτινες μὴ δυνηθέντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ ἀκάτια κατεβίβασαν τὴν σημαίαν καὶ παρεδόθησαν.

Γενικὴ ναυμαχία 23/7

Περὶ δὲ τὴν μεσημβρίαν ἐφάνη συσσωματωμένος ὁ ἐχθρικός στόλος ἐρχόμενος ἀπὸ τὰ νερά τῆς Κεφαλληνίας καὶ διευθυνόμενος κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἐρχισε δὲ τότε ναυμαχία πεισματωδεστάτη, καὶ μετὰ μικρὰν ὁ ἐχθρικός στόλος, εἰ καὶ ὑπὲρ ἄνεμον διατελῶν, τρέπεται εἰς φυγὴν καὶ καταδιώκεται παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ μέχρι τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς Κεφαλληνίας.

Περὶ τὴν 6 δὲ ὥραν Μ. Μ. προσωρμίσθησαν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Μεσολογγίου πέντε Ἑλληνικὰ πλοῖα ὑπ'

τὸν ἀντιναύαρχον Σαχτούρη καὶ ἀπεβίβασαν τὰς παρὰ τῆς Διοικήσεως στελλομένης τροφάς· ἐνῶ τὰ ἄλλα εἰκοσιν-ὀκτῶ ὑπὸ τοὺς ναυάρχους Μιαούλην, Κολανδρούτσου καὶ Ἀποστόλην ἐξηκολούθουν τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου, ὅστις ἀπεσύρθη εἰς τὴν ξηρὰν περὶ τὴν Ἀσπρην ἀλυκὴν.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔφθασεν ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸν Γεν. ἀρχηγὸν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Καραϊσκάκη, ὅτι τὴν ἐρχομένην νύκτα ἢ τὴν ἄλλην φθάνει καὶ ἡ διὰ ξηρὰς περιμενομένη βοήθεια· περὶ δὲ τὸ δεῖλι ἐν κοινῇ συσκέψει ἀπεφασίσθη ἢ ἐκ τῶν τειχῶν ἔξοδος, ἅμα οἱ ἔξωθεν ἐρχόμενοι ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν πολιορκητῶν.

25/7/25 Τὴν 25 τὸ πρῶτ' ἐπέστρεψαν καὶ τὰ λοιπὰ πλοῖα καὶ ἐλλιμενισθέντα ἐπεμφσαν ἀμέσως εἰς τὴν λίμνην εἰκοσιλέμβους, αἵτινες ἐφορμήσασαι κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου καὶ βοηθούμεναι ὑπὸ τῶν ἐν τῷ λιμένι Ἑλληνικῶν π α σ σ α ρ ῶ ν, ἐκυρίευσαν μετὰ δεκαπέντε λεπτῶν συμπλοκὴν ἑπτὰ ἐχθρικά πλοιάρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τρία τῶν μεγαλητέρων, δῆλα δὴ δύο μύστικα καὶ ἓνα μπόβον, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν τραβηγμένα εἰς τὴν ξηρὰν. Ἐφονεύθησαν δὲ ἑπτὰ Ἑλληνας καὶ ἐπληγώθησαν πέντε, ἐν οἷς θανατηφόρως καὶ ὁ Μάνθος Ι. Τρικούπης, ὅστις περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐξέπνευσε.

Περὶ δὲ τὴν 4 ὥραν Μ. Μ. ἐπέπεσεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατιπέδον ἢ ἔξωθεν ἐλθοῦσα ἐπικουρία, συγκειμένη ἀπὸ τὰ σώματα τοῦ Γεν. ἀρχηγοῦ Καραϊσκάκη, τῶν Ἑξαβελλαίων καὶ λοιπῶν, καὶ συγχρόνως ἐξελθοῦσα ἢ φρουρὰ, ὄρμησε κατὰ τῶν ἐχθρικῶν περιχαρακωμάτων καὶ ἐκυρίευσε τέσσαρα ἐχθρικά κανονοστάσια καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν περιχαρακωμάτων. Μετὰ δὲ 3¹/₂ ὥρῶν πεισματωδεστάτην μάχην ἐπέστρεψεν εἰς τὸ

φρούριον καταφορτωμένη ἐκ σημαιῶν, ὄπλων καὶ ἄλλων, ἀπεσύρθησαν δὲ καὶ τὰ ἔξωθεν ἐλθόντα εἰς ἐπικουρίαν σύματα. Ἡ τῶν ἐχθρῶν φθορὰ ὑπῆρξε σημαντικὴ· περὶ τοὺς 600 ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν, Ἕλληνες δὲ ἐκ τῶν ἔσω ἐφονεύθησαν δεκαεπτὰ καὶ δεκατρεῖς ἐπληρώθησαν καὶ ἄλλοι τόσοι σχεδὸν ἐκ τῶν ἔξωθεν. Μεταξὺ τῶν φονευθέντων μετρεῖται καὶ ὁ Κιτσάκης Τζαβέλλας, ὅστις ἔδειξεν ἀμίμητον γενναϊότητα, πηδῆσας ἐνδον τῆς τάφρου, ἣτις περιεκύκλου τὴν σκηνὴν τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὅπου καὶ ἀπομονωθεὶς ἐγένετο θῦμα τῆς ἀπαραμίλλου ἀνδρείας του.

(Τὴν 27 περὶ τὴν 4 ὥραν Μ. Μ. ἡ φρουρὰ τοῦ κανονοστασίου «Τερίμπιλε» ἐπεχείρισεν ἔξοδον, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐπτὰ, ἐννέα δὲ ἐπληρώθησαν, ἐν οἷς ὁ ὑποσωματάρχης Κολγὸ-Πασχοῦλης καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ Τσελίκας καὶ Πήλιος Κούστας.

Τὴν 29 ἐπειδὴ οἱ ἐχθρικοὶ προμαχῶνες ἦσαν ὑψηλότεροι τῶν Ἑλληνικῶν, ἐφονεύθησαν ἐννέα Ἕλληνες· τοῦτο δὲ ἔδωκεν ἀφορμὴν, ὅπως λάβῃ ἡ φρουρὰ μεγαλειτέρας προφυλάξεις. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν ἀπέθανε καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Δῆμος Ῥηνηάσας ἐκ τῆς πληγῆς τὴν ὅποίαν ἔλαβε κατὰ τὴν 16 τοῦ αὐτοῦ μηνός.

Τὴν 30 ἀνεχώρησεν ὁ Ἑλλ. στόλος ἀφήσας μόνον ὀκτὼ πλοῖα πρὸς φύλαξιν καὶ ἀποκλεισμὸν τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

Τὴν 1 Αὐγούστου ἀνεχώρησεν ὁ σωματάρχης Νικηταρᾶς διὰ τὴν Πελοπόννησον.

(2 Τὴν 2 ἐφονεύθη ὁ χιλίαρχος Κίτσο-Κούστας.

Τὴν 3 περὶ τὸ δεῖλι τριάκοντα Ἕλληνες ὄρμησα· κατὰ τῶν εἰς τὸ κανονοστάσιον «Τερίμπιλε» ἐχθρῶν,

ἐκδιώξαντες δὲ ἐκείθεν αὐτοὺς καὶ ἰσοπεδώσαντες τὸ
συσσωρευμένον ἐκεῖ χῶμα (ὑψωματῆς ἐνώσεως)
ἐπέστρεψαν εἰς τὸ φρούριον. Τότε ἡ μάχη συνήφθη
ἐκ τοῦ συστάδην καὶ ἤρχισεν ὡς ἐκ τούτου ὁ πετρο-
πόλεμος, ὅστις διήρκεσεν ὑπὲρ τὴν ἡμίσειαν ὥραν· ἐφο-
ρεύθησαν δὲ τέσσαρες Ἕλληνες, ἐν οἷς ὁ χιλιάρχος
Σπύρος Κοντογιάννης ἐκ Φθιώτιδος καὶ ὁ φιλέλλην Ῥο-
σενέρος ἐκ Γερμανίας καὶ ἐπληρώθησαν 6, πολλοὶ δὲ
καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν. Τὴν 7 ἦλθον διὰ θαλάσσης εἰς Με-
σολόγγιον οἱ σωματάρχαι Κίτσος Τζαβέλλας, Γεώργιος
Βαλτινὸς καὶ Χρ. Φωτομάρας μὲ τὰ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν
τῶν σώματα, ἐπιβιβασθέντες εἰς τὰ Ἑλλ. πλοῖα κατὰ
τὴν θέσιν Κρουνέρι, ἔναντι τῶν Π. Πατρῶν.

Τὴν 11 ἀπέθανεν εἰς Αἰτωλικὸν ὁ χιλιάρχος Τσιλι-
κης ἐκ τῶν πληγῶν τὰς ὁποίας ἔλαβε τὴν 27 Ἰουλίου,
ὁ ἀξιωματικὸς δὲ οὗτος ἦτο εἰς ἐκ τῶν γενναιοτέρων
πελεμιστῶν.

Ὁ πολιορκιτής, ὡς εἴρηται, μὲ τὸ κύλημα τοῦ χῶμα-
τος ἐγέμισε τὴν τάφρον τοῦ κανονοστασίου «Τερίμπιλε»
καὶ οὕτως ἐγκατεστάθη ἐν αὐτῷ, τῶν Ἑλλήνων ἀπο-
σurrθέντων εἰς τὸν κατασκευασθέντα ἀντιπρομαχῶνα·
ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς ἐξηκολούθει ἀκαταπαύστως τὸ ἔργον διὰ
τὴν γεμίση καὶ τὴν τάφρον τοῦ ἀντιπρομαχῶνος τούτου.
Τότε δὲ ὁ ὑποσωματάρχης Παναγιώτης Σωτηρόπουλος
Κραββαρίτης ἐμηχανεύθη ὑπογείως τὴν κλέπτῃ τὸ χῶμα,
εἰς τρόπον ὥστε ὁ σκοπὸς τοῦ ἐχθροῦ ἐματαιούτο· περὶ
δὲ τὴν 19 Αὐγούστου, ἀφοῦ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀφῆ-
ρσε τὸσον χῶμα, ὥστε νὰ μὴ δύναται ὁ ἐχθρὸς νὰ τὸ
αἰσθανθῇ, ἔθεσεν ὑπὸ τὸν ἀπομείναντα ὄγκον τοῦ χῶ-
ματος τρεῖς βόμβας τῆς μεγαλητέρας διαμέτρου· με-
ταδόσαντες δὲ εἰς αὐτὰς τὸ πῦρ περὶ τὴν μεσημβρίαν,

καὶ ἀναποδογυρίσαντες τὸν σωρὸν, ὤρμησαν οἱ Ἕλληνες
ξιφήρεις καὶ ἔτρεψαν τοὺς ἐχθροὺς εἰς φυγὴν, κυριεύ-
σαντες ὅλον ἐκεῖνο τὸ μέρος. (Ἡ μάχη διήρκησε μέχρι
τοῦ μεσονυκτίου πεισματωδεστάτη καὶ κατέπαυσεν,
ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ ἀπεσύρθησαν ὀλοτελῶς ἐκ τῆς θέσεως
ταύτης εἰς τὰ ὀπισθεν περιχαρακώματά των. Εἰς τὴν
μάχην ταύτην ἔλαβον μέρος δεκαπενταετείς νέοι πολε-
μοῦντες μὲ λίθους, μεγάλη δὲ ὑπήρξεν ἡ φθορὰ τοῦ
ἐχθροῦ) ἐκ τῆς φρουρᾶς δὲ ἐφονεύθησαν εἴκοσι, ἐν οἷς
οἱ χιλιάρχοι Ἀποστολάκης Βαργιαδίτης καὶ Γεωργά-
κης Ντάγκας καὶ ἐπληρώθησαν τεσσαράκοντα πέντε,
ἐν οἷς οἱ ὑποσωματάρχαι Γεώργιος Τζαβέλλας καὶ
Γιαννάκης Ῥαζικότζικας, καὶ οἱ σημαιοφόροι τῶν σω-
ματάρχων Κίτσου Τζαβέλλα καὶ Λάμπρου Βέικου Μαρ-
καντώνης καὶ Κύρκος Μαλισσώβας καὶ εἰς ἀξιωμα-
τικὸς ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Ν. Στουρνάρα.

Τὴν 23 καὶ ἄλλη Ἑλληνικὴ ὑπόνομος ἀνετινάχθη
τὴν 4 ὥραν Μ. Μ. ἔξωθεν τοῦ κανονοστασίου «Τερίμπι-
λε», οἱ δὲ ἐχθροὶ καὶ αὐθις ἐτράπησαν εἰς φυγὴν μὲ
μεγίστην ζημίαν των.

Τὴν 24 ἐφονεύθη ὁ τοῦ σώματος τοῦ Λάμπρου Βέι-
κου χιλιάρχος Πανταζῆς.

Τὴν 30 ἐφονεύθη ὁ χιλιάρχος Ἀναστάσιος Βούτυρος
ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Γ. Βαλτινοῦ.

Ὁ ἐχθρὸς ἐν τοσοῦτῳ δὲν ἔπαυε κυλλίων τὸ χῶμα καὶ
διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὸ κανονοστά-
σιον «Τερίμπιλε.» Οἱ πολιορκούμενοι κατεσκεύασαν
καὶ αὐθις δύο ὑπονόμους ὑπὸ τὸ χῶμα, τὴν μίαν μεγα-
λητέραν τῆς ἄλλης, περὶ δὲ τὴν 2 ὥραν τῆς 9 Ἰβρίου
ἐτέθη τὸ πῦρ εἰς τὴν μικρὰν ὑπόνομον, μὲ τὴν ἔκρηξιν
τῆς ὁποίας ἐτινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα ἕξ Τούρκοι, ταύ-

τοχρόνως δὲ ἤρχισεν ὁ πυροβολισμὸς ἀπὸ τοῦ κανο-
νοστασίου τοῦ «Κοτζίσκου» μέχρι τῶν ἐρειπίων τοῦ
κανονοστασίου τοῦ «Βότσαρη». ταυτοχρόνως δὲ ἤνοι-
ξαν καὶ οἱ ἐχθροὶ τὸ πῦρ αὐτῶν· τότε δὲ σμῆνος
Ἀλβανῶν καὶ Κακλαμάνων ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῶν
κινδυνευόντων συντρόφων των ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχι-
στράτηγος μεθ' ὅλης τῆς φρουρᾶς του καὶ ἡ μάχη
ἐγένετο πεισματώδης. Εἰς τὴν ἀκμὴν δὲ τῆς πάλης
μέγα μέρος Ἀλβανῶν καὶ Γκέγκιδων ἐπειράθησαν νὰ
ἐφορμήσωσιν εἰς ἔφοδον ἀλλ' ἀντεκρούσθησαν μὲ πολ-
λὴν φθοράν· νομίσας δὲ ὁ ἐχθρὸς, ὅτι ὄλαι αἱ Ἑλλη-
νικαὶ δυνάμεις εἶχον συναθροισθῆ ἐκεῖ, καὶ θέλων φαί-
νεται νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν, ἐπεχείρησεν ἔφοδον
διὰ τῶν ἐνώπιον τῶν κανονοστασίων «Ῥήγα», «Μα-
κρῆ» καὶ «Μουταλεμπέρτ» σωματίων, ἀλλ' ἡ φρου-
ρὰ τῶν ῥηθέντων κανονοστασίων, κτυπήσασα τοὺς ἐφορ-
μῶντας δραστηρίως, δὲν τοὺς ἄφησεν οὔτε βῆμανὰ προ-
χωρήσωσιν εἰς τὰ ἐμπρὸς καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς μετὰ
σπουδαίας ἀπωλείας νὰ ἐπανέλθωσιν ἄπρακτοι καὶ κα-
κῶς ἔχοντες εἰς τὰς θέσεις των. Περὶ δὲ τὴν 4 ὥραν
Μ. Μ. ἀφοῦ ἐπεσωρεύθησαν πλῆθος Τούρκων νομί-
σαντες, ὅτι ἀπηλλάγησαν τοῦ φόβου τῆς ὑπονόμου, ἐτέθη
τὸ πῦρ καὶ εἰς τὴν ἄλλην ὑπόνομον, ἡ ἔκρηξις τῆς ὁποί-
ας ἐτίναξεν εἰς τὸν ἀέρα πλῆθος ἐχθρῶν, ἐξ ὧν ἄλλαι
μὲν ἔπεσον ἔνδον τοῦ φρουρίου καὶ ἄλλοι ἐν τῷ μέσῳ
τῶν συντρόφων των. Οἱ διασωθέντες τότε ἔστρεψαν τὰ
νώτα, μὴ δυνάμενοι ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸ ζωηρότατον πῦρ
τῆς φρουρᾶς, μέρος τῶν ἀνδρῶν τῆς ὁποίας ἐλκύσαντες
τὰ ξίφη, ὤρμησαν εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ κανονοστασίου «Τε-
ρίμπιλε» ἀνεστραμμένα ἐχθρικὰ χαρακώματα καὶ εἰς
τὰ λείψανα τοῦ προχώματος, ἐνσπείραντες τὴν φρίκην

καὶ τὸν ὄλεθρον εἰς τοὺς φεύγοντας ἐχθρούς. Συγχρό-
νως οἱ ἐργάται ὀπισθεν τῶν πολεμιστῶν ἐπιπέδωνον τὰ
ὑψη τῶν χώματος καὶ ἐπλήρουν τὰ χάσματα, εἰς τὰ
ὅποια εὗρον μόνον δύο ἐργάτας τοῦ ἐχθροῦ ζῶντας, μέ-
γας δὲ ἀριθμὸς ἄλλων ἐργατῶν καὶ ἐχθρῶν ἔκειντο ἐκεῖ
νεκροί. Ἡ μάχη διήρκεσε καθ' ὅλην τὴν νύκτα, ἐφονεύ-
θησαν δ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων 17 καὶ ἐπληρώθησαν 48, ἐν
οἷς καὶ ὁ σωματάρχης Γεώργιος Βάγιας καὶ ὁ ὑποσω-
ματάρχης Κώνστας Διαμάντη Τζαβέλλας καὶ οἱ ἀξιω-
ματικοὶ Β. Βαργιαδίτης, Κώνστας Τζάνης καὶ Χρήστος
Τασούλης· ἡ δὲ ζημία τοῦ ἐχθροῦ ἀνέβη εἰς 500 περί-
που φορευμένους, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Μπανούση
Σέβρανη, πλείστοι δὲ ἐπληρώθησαν, ἐν οἷς ὀϊδῖος Μπα-
νούσης Σέβρανης καὶ Ἀσλάμπης Πούτζες, ἄλβανοὶ,
ἰσχυροὶ τοῦ πολιορκητοῦ ὀπλαρχηγοί.

Τὴν 13 εἰσήλθον εἰς Μεσολόγγιον διὰ θαλάσσης οἱ
σωματάρχαι Σαδῆμος καὶ Χ. Πέτρου καὶ ὁ ὑποσωμα-
τάρχης Β. Πάτζης μετὰ τοὺς ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν των.

Τὴν 23 περὶ τὸν ἑωθινὸν ἐτέθη τὸ πῦρ εἰς μίαν Ἑλλ-
ὑπόνομον παρεσκευασμένην ὑπὸ τὴν χαλᾶστραν
εἰς τὸν προφυλακτικὸν δρόμον τοῦ κανονο-
στασίου ὁ «Μάρκο-Βότσαρης» ἡ ἔκρηξις τῆς ὁποίας
ἀνέτρεψε τοὺς ἐχθρικοὺς προμαχῶνας καὶ πολλοὺς τῶν
ἐχθρῶν εἰς τὸν ἄδην ἔπεμψεν. Ἀμέσως δὲ κατόπιν τὰ
πυροβόλα καὶ τὰ ντουφέκια τῆς φρουρᾶς ἐσφενδόνιζον
χάλαζαν σφαιρῶν κατὰ τῶν πέριξ τῆς ὑπόνομου ἐχθρι-
κῶν χαρακωμάτων καὶ μεγίστην ζημίαν προὔξενσαν εἰς
τοὺς ἐχθρούς. Δύο νεκροὶ καὶ τρεῖς πληγωμένοι ἔπεσαν
ἐκ τῆς φρουρᾶς.

Τὴν 18 βρίου περὶ τὸ λυκαυγὲς ἐτέθη καὶ πάλιν πῦρ
εἰς μίαν ὑπόνομον, παρασκευασθεῖσαν ἀπὸ τῶν πρό τι-

νων ἡμερῶν φθάσαντα εἰς Μεσολόγγιον ἀρχιὑπονομο-
ποιὸν Καπετὰν Κώνσταν Λαγουμτζήν,¹ ὑπὸ τὸ ἐνώπιον
τοῦ κανοροστασίου «Τερίμπιλε» ὕψω μα τ ῆ ς ἐ ν ὤ
σ ε ω ς. Τὸ ἀποτέλεσμά της ὑπῆρξεν εὐτυχέστατον, δι-
ότι ἀνετράπη τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ῥηθέντος ὕψω μα
τ ο ς τ ῆ ς ἐ ν ὤ σ ε ω ς καὶ ἱκανὰ Τουρκικὰ σώματα ἐτι-
νάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα. Ἀμα τῇ ἐκρήξει ἤρχισε πυκνὸς
ὁ πυροβολισμὸς κανονίων τε καὶ ὄπλων καὶ ἡ φρουρὰ
ἐπέπεσε ξιφῆρης ὡς χεῖμαρρος ἐπὶ τῶν ἐχθρικῶν χαρα-
κωμάτων, ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς γενικὴν φυγὴν καὶ ἀφοῦ
τοὺς κατεδίωξε μέχρι τριακοσίων ὀργυιῶν μακρὰν τοῦ
τείχους, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ φρούριον φορτωμένη με λά-
φυρα ἐξ ὄπλων καὶ σημαϊῶν. Πέντε ὥρας διήρκεσε ἡ
μάχη αὕτη, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν Ἕλληνες τρεῖς καὶ
ἐπληρώθησαν δεκαεξί, ἐν οἷς καὶ ὁ χιλιάρχος Γιάνης
Γιώτης καὶ ὁ σημαιοφόρος Κολέτης Βαργαδίτης. Οἱ
ἐχθροὶ ἔχασαν πολλοὺς εἰς φονευμένους καὶ πληγω-
μένους.

Τὴν 5 περὶ τὴν 11 ὥραν Μ. Μ. οἱ πολιορκηταὶ ἐγκα-
τέλειψαν τοὺς προμαχῶνας τῶν καὶ τὰ χαρακώματά
των, καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς παρὰ τὰς ὑπωρείας σκη-
νάς τῶν καὶ τὰ πρὸ καιροῦ παρασκευασθέντα τρία κα-
νονοστάσια τῶν ἐν σχήματι μικρῶν φρουρίων ἀπέχοντα
400 ὀργυιῶν ἀπὸ τὸ φρούριον. Οἱ Ἕλληνες, ἅμα ἐννόη-
σαν τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἐχθροῦ, ἐξῆλθον τοῦ φρουρίου
ἐπὶ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων, ἔκαυσαν τὰ στεφανώ-
ματα καὶ κατέστρεψαν τοὺς προμαχῶνας, καὶ δὲν ἔβλεπέ
τις καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐκείνην παρὰ μόνου τὸ θέαμα

1 Ὅλκι αἱ προλαδοσσι ὑπόνομοι παρεσκευάζοντο ἀπὸ τὸν ὑπο-
σωματάρχην Παναγιωτῆκην Σωτηρόπουλον Κραβδαρίτην, αὐτοδι-
δακταν ὄντα ἀλλὰ προικισμένον ὑπὸ πολλῆς εὐφυΐας.

τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου τὸ ὅποιον κατερημωθὲν ἐπυρπολεῖτο καὶ κατεστρέφετο. Τὴν δ' ἐπιούσαν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐγίνοντο σποραδικοὶ ἀκροβολισμοί, καὶ οἱ ἐργάται ἰσοπέδωνον τὴν γῆν καὶ κατέστρεφον τὰς ἐχθρικὰς ἐργασίας.

Τὴν 7 ἐξηκολούθησαν αἱ αὐταὶ ἐργασίαι καὶ συνεχεῖς ἀκροβολισμοὶ καὶ συγχρόνως ἤρχισεν ἐπὶ τοῦ φρουρίου γενικὴ ἐργασία διὰ τὸ ἀνοιγμα τῆς τάφρου καὶ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ κρημισθέντος τείχους.

Τὴν 8 αἱ αὐταὶ ἐργασίαι καὶ ἀκροβολισμοί.

Τὴν 9 ὡσαύτως, ἐφονεύθη δὲ καὶ ὁ χιλιάρχος Κίτσος Τζίκαρης, ἐκτεθεὶς ἐν τῇ ὀρμῇ του καθ' ἐνὸς ἰππέως.

Τὴν 12 ὁ πολιορκητὴς ἤρχισε ν' ἀνεγείρῃ δύο πετρίνους πύργους ἄνωθεν τῶν κατασκευωμάτων του, ἐπὶ δύο λόφων τοῦ ὄρους Ζυγοῦ.

Τὴν 2 θβρίου ἡ φρουρὰ ἐώρτασε τὴν ἐκ τῶν Σαλαίων φυγὴν τῶν ἐχθρῶν, κατατροπωθέντων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν μεσημβριάν λοιπὸν συνηθροίσθη ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ μέρος αὐτῆς ἐξῆλθεν εἰς τὴν πεδιάδα, ἐπὶ τῶν προτέρων χαρακωμάτων τοῦ πολιορκητοῦ· οἱ ἐχθροὶ, βλέποντες τοῦτο καὶ ὑποθέσαντες, ὅτι ἐπίκειται ἐφοδος, συνηθροίσθησαν εἰς τὰ τρία κανονοστάσια ἕως 6 χιλιάδες· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, οἵτινες δὲν εἶχον τοιοῦτον σκοπὸν, ἀφοῦ ἐκένωσαν τρεῖς τὰ ὄπλα τῶν καὶ ἐκανονοβόλησαν ὡσαύτως τρεῖς καθ' ὅλην τὴν σειρὰν τοῦ τείχους, ἤρχισαν νὰ ἐπανέρχονται εἰς τὰς θέσεις των, καὶ δὲν ἔμειναν ἔξω εἰμὴ μόνον ὁ ὑποσωματάρχης Γ. Ψιλόπουλος (Δεπενιωτάκης) μετὰ 13 ὀπαδῶν του. Οἱ ἐχθροὶ τότε ὤρμησαν σωρηδὸν κατ' αὐτοῦ, ὅστις οὐδόλως πτοηθεὶς τὴν ὀρμὴν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὸ πλῆθος αὐτοῦ ἀντέστη γενναίως, μέχρις οὐ ἐξελθόντος μέρους τῆς φρουρᾶς,

ἡρωικῶς αὐτ.
ψυχοποιεῖν

συνήφθη μάχη πεισματώδης, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦτο ἡ φυγή τοῦ ἐχθροῦ ἐντὸς τῶν κανονοστασιῶν του. Ἐφονεύθησαν δὲ ἐκ τῶν ἡμετέρων 7, ἐν οἷς ὁ σωματάρχης Τούσης Ζέρβας καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ Τζάτζης¹ θεῖος τοῦ σωματάρχου Γ. Κίτσου καὶ ἐπληρώθησαν 16, ἐν οἷς ἐλαφρῶς καὶ ὁ σωματάρχης Κίτσος Τζαβέλλας, ἐκ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν ὑπὲρ τοὺς 80.

Πεισματώδης μάχη

καὶ ἐφονεύθησαν 7 ἡμετέροι καὶ ἐπληρώθησαν 16 ἐχθροὶ

Τὴν 6 ὁ ἐχθρικός στόλος, συνιστάμενος ἀπὸ 113 πλοία, ἐν οἷς καὶ δύο ἀτμόπλοια, ἔφθασεν ἔξωθεν τοῦ Μεσολογγίου καὶ διελθὼν ἐν πομπῇ, εἰσέπλευσε σωρηδὸν ἐντὸς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Ἐφθασεν ὁ ἐχθρὸς στόλος

Τὴν 9 ἐξῆλθε μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, κατὰ δὲ τὴν 11 ἐφάνη παραπλέων μεταξὺ Γλαρέντζας καὶ Ζακύνθου.

Τὴν 13 ἔφθασε καὶ ὁ Ἑλληνικός, ὅστις ἀπαντήσας τὸν ἐχθρικὸν μεταξὺ τῆς ἀνωτέρω ρηθείσης θέσεως ἤρρισε τὴν ναυμαχίαν, ἣτις διήρκεσε καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα πεισματωδεστάτη.

Τὴν 14 οἱ ἀντιμαχόμενοι στόλοι ἐφάνησαν ναυμαχοῦντες ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου, περὶ δὲ τὴν μεσημβρίαν, μολονότι ὁ Τουρκικὸς στόλος ἦτο ὑπὲρ ἄνεμον (ἔπνεε δὲ οὗτος ἐκ τοῦ κόλπου) περιήλθεν εἰς ἀταξίαν. Τὴν αὐτὴν δὲ στιγμὴν ἤρχοντο ἐκ τοῦ κόλπου καὶ τινα ἄλλα ἐχθρικά πλοία πρὸς βοήθειαν, ἀλλὰ πρὶν εἰσέτι φθάσουν εἰς τὸν τόπον τῆς μάχης, ἰδόντα τὸν στόλον των διαλύσαντα τὴν γραμμὴν του καὶ ὀπισθοπλοοῦντα ἐν ἀταξίᾳ, ἐστράφησαν καὶ ταῦτα εἰς τὰ ὀπίσω. Ἐν τοσούτῳ κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς μάχης ἐφάνη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ

ναυμαχία πρὸς τὸν Μεσολ.

¹ Ἄν πιστεύσῃ τις τὰ τότε φημισθέντα, ὁ ῥηθεὶς ἀξιωματικὸς Τζάτζης ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν συντρόφων του διὰ λόγους εὐχογενειᾶκού.

ἐχθρικοῦ στόλου ἐν πλοῖον κατόμενον καὶ ὁ Ἑλλ. στόλος, ὀπισθοπλοῶν.¹ Τότε δὲ ὁ ἐχθρικός στόλος στρέψας κατεδίωξε μέχρι τινὸς τὸν Ἑλληνικὸν, μετὰ ταῦτα ἀπεχωρίσθησαν· καὶ ὁ μὲν Τουρκικὸς ἔμεινεν εἰς τὰ παράλια τοῦ Μεσολογγίου, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς εἰς Ἐχινάδας· τὴν δ' ἐπιούσαν ὀλίγα τινὰ μόνον Τουρκικὰ πλοῖα παρέπλεον.

Τὴν 16 ὁ Τουρκικὸς στόλος παρέπλεεν ἀπὸ τὰς Ἐχινάδας μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου « Ἄραξος » (Κάβο-πάπα) διακόπτων οὕτως καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν ἐλευθέραν συγκοινωνίαν τοῦ Μεσολογγίου, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς μεταξὺ Ἐχινάδων καὶ Πεταλᾶ.

Τὴν 17 νέα ναυμαχία πρὸς δυσμὰς τῶν Ἐχινάδων διαρκέσασα μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου.

Τὴν νύκτα τῆς 18 πρὸς τὴν 19 συνεκροτήθη καὶ αὐθις ναυμαχία διαρκέσασα μέχρι τῆς πρωίας, ἐκάη δὲ καὶ ἕτερον Ἑλληνικὸν πυρπολικὸν ἐπὶ ματαίῳ, αἱ δὲ φλόγες ἐφαίνοντο ἐκ τῆς πόλεως.

Τὴν νύκτα τῆς 20 πρὸς τὴν 21 ἄλλη ναυμαχία, ἧτις διήρκεσεν τρεῖς περίπου ὥρας.

Τὴν 25 περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου αὐθις ναυμαχία διαρκέσασα 1¹/₂ ὥραν καὶ ἐπαναληφθεῖσα τὴν πρωίαν μεταξὺ Γλαρέντζας καὶ Ζακύνθου, περὶ δὲ τὴν 3 ὥραν Μ. Μ. ἐφάνησαν τὰ ἐχθρικά πλοῖα καὶ ἠγκυροβόλησαν, ἔνεκα τοῦ σφοδροῦ ἀνέμου, μεταξὺ τοῦ Πάπα καὶ Καβοκαδίνα, τὴν δὲ ἐπιούσαν, μετριασθέντος ὀπωσοῦν τοῦ

¹ Τὸ κατόμενον πλοῖον ἦτο πυρπολικὸν Ἑλληνικὸν, τὸ ὁποῖον ἐκάη ἔνευ τῆς παραμικρᾶς ἐπιτυχίας· ἀκατανόητος δὲ εἶναι ἡ αἰφνιδία ὀπισθοδρομήσις τοῦ Ἑλλ. στόλου, ἐν ᾧ ὁ Τουρκικὸς ἦτο εἰς ἀταξίαν καὶ ἐν ᾧ εἰς τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἶχεν ἀρχίσει νὰ πνέῃ ἄνεμος βορθητικὸς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα.

άνεμου, άνήχθησαν εις τὸ πέλαγος καὶ εἰσέπλευσαν εις τὸν κόλπον. Τῇ αὐτῇ δὲ ἡμέρᾳ άνεχώρησεν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος εις τὰ ἴδια.

Τὴν 28 ὀλίγα τινα ἔχθρικὰ πλοῖα παρέπλεον ἔξω τοῦ κόλπου ὡς προφυλακῆ. Μία δὲ φρεγάτα καὶ πέντε γολέται προσωρμίσθησαν μεταξὺ τῆς Μαύρης Ἀλυκῆς καὶ Τουρλίδος, φυλάσσοντα τὸν θαλάσσιον ἀποκλεισμὸν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀλλάζοντα συχνά.

12/12/23 Τὴν 12 Δεκεμβρίου περὶ τὴν 2 ὥραν Μ. Μ. ἔφθασεν ἔξω τοῦ Μεσολογγίου ὁ Ἰβραῆμ-Πασσᾶς, ἄγων ἐξ περίπου χιλιάδας στρατὸν τακτικὸν εις πεζικὸν, πυρβολικὸν καὶ ἰππικὸν, καὶ ἔστησεν ἀμέσως τὰς σκηνάς του, ἀποχωρισμένας ἀπὸ ἐκείνας τοῦ Κιουταχῆ.

Τὴν 21 ἐγένετο ἀκροβολισμὸς ἔξωθεν τοῦ φρουρίου, ἐφανεύθησαν δὲ δύο Ἑλληνες καὶ ἱκανοὶ Τούρκοι.

Τὴν 27 δύο Ἀραβικοὶ λόχοι παρέλαβον εις τὴν διεύθυνσιν των ἐν ἐκ τῶν τριῶν ἔχθρικῶν κανονοστασίων, τὸ ἀπέναντι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ φρουρίου.

Τὴν 29 παρέλαβον καὶ τὰ ἄλλα δύο κανονοστάσια ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν των. Κατὰ τὰς ἡμέρας δὲ ταύτας ἡ ναυτικὴ μοῖρα τῶν Σπετσῶν, φθάσασα, παρέπλεε μεταξὺ Ἐχινάδων καὶ Ζακύνθου, περιμένουσα καὶ τὰς τῆς Ἰδρας καὶ Ψαρῶν.

Τὴν 7 Ἰανουαρίου 1826 αἱ δύο αὗται ναυτικαὶ μοῖραι ἔφθασαν εις Ἐχινάδας, ἐν ᾗ ἡ τῶν Σπετσῶν εἶχεν ἀναχωρήσει πρὶν τῆς ἀφίξεως αὐτῶν εις τὰ ἴδια, μόνον δὲ δύο πυρπολικά, τὸ τοῦ ἀτρομήτου Ἀναργύρου Λεμπέση καὶ τὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Χότζα, καὶ ἐν πολεμικόν, τὸ τοῦ Ἰωάννου Τσοῦπη, συναντηθέντα καθ' ὁδὸν μετὰ τοῦ ναυάρχου Μιαούλη, ἐπέστρεψαν.

Τὴν 9 εἴκοσι δύο Ἑλλ. πλοῖα προσωρμίσθησαν τὴν

πρωτὰν ἀπέναντι τοῦ Βασιλαδίου, ἐνῶ σφοδρότατος ἀνεμος κατετάραττε τὴν θάλασσαν.

Τὴν 10, μὲ ὄλην τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν θάλασσαν τρικυμίαν, ὁ ἐχθρικός στόλος ἐτέθη εἰς κίνησιν, καὶ πέντε φρεγάται, ἔχουσαι τὸν ἀνεμον ἀπὸ τῆς πρύμνης, ἐξέπλευσαν περὶ τὴν μεσημβρίαν ἀπὸ τὸν κόλπον, καὶ φθάσασαι ἀπέναντι τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων διήλθον ἐνώπιον αὐτῶν καὶ ἐπυροβόλουν αὐτὰ, ἐξ ὧν τὰ ἡμίσει ὑπὸ τὸν Σαχτούρην, κόψαντα τὰς ἀγκύρας των, ἐβάλθησαν εἰς τὰ πανιὰ καὶ διευθύνθησαν πρὸς δυσμὰς, τὰ δὲ ἄλλα ἔμειναν ἀραγμένα καὶ ἀντεπυροβόλησαν μὲ ἀταραξίαν τὰς ἐχθρικὰς φρεγάτας, αἵτινες ἐπλησίασαν τόσον ὥστε ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν καὶ τὰ τουφέκια. Μετ' ὀλίγου ἐξέπλευσεν ὁλος ὁ ἐχθρικός στόλος, εἰσῆλθεν εἰς γραμμὴν καὶ ἤρχισε τακτικὴν ναυμαχίαν. Τότε τὰ μείναντα Ἑλληνικὰ πλοία ἔκαμαν καὶ αὐτὰ πανιὰ καὶ ἐτέθησαν ὡσαύτως εἰς γραμμὴν· ἡ ἐπικρατοῦσα ὁμως τρικυμία δὲν ἐσυγχώρησε νὰ παραταθῇ ἐπὶ πολὺ ἡ ναυμαχία καὶ οὕτως διεχωρίσθησαν, καὶ ὁ μὲν Ἑλληνικός στόλος διευθύνθη πρὸς τὰς Ἐχινάδας, ὁ δὲ ἐχθρικός πρὸς τὸν Πάπαν.

Τὴν 14 μία κορβέτα Α'. τάξεως ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, παραπλεύουσα μετ' ἄλλων καὶ πλησιάσασα εἰς τὰ τενάγη, ἐκάθησε πρὸ τοῦ ἀγίου Σώστου. Ὁλων τῶν ἄλλων πλοίων τὰ ἀκάτια ἔτρεξαν τότε πρὸς βοήθειάν της, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον νὰ τὴν ἀνασύρωσιν, ἔνεκεν τοῦ ἐπικρατοῦντος σφοδροῦ ἀνέμου.

Τὴν 15 μία Ἀγγλικὴ κορβέτα προσωρμίσθη ἀπέναντι τοῦ Βασιλαδίου, ὁ δὲ διοικητὴς αὐτῆς Ἄμπατ ἔστειλεν ἕνα ἀξιωματικὸν εἰς Βασιλάδιον ζητῶν τοὺς ἐν Μεσολογγίῳ πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀρχηγούς διὰ νὰ ὁμιλήσῃ, καθὼς ἔλεγε, μετ' αὐτῶν περὶ πραγμάτων

7/1/806
ναυμαχία

πολύ σπουδαίων καὶ σημαντικῶν· κατὰ συνέπειαν ἐστά-
λη εἰς Βασιλάδιον μία ἐπιτροπὴ προεδρευομένη ἀπὸ τὸ
μέλος τῆς διευθυντικῆς ἐπιτροπῆς Δ. Θέμελιν, προσελ-
θὼν δὲ παρὰ τῆ εἰρημένῃ ἐπιτροπῇ ὁ πλοίαρχος Ἄμπατ
ἐνεχειρίσεν αὐτῇ τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν.

Εἰς τὰ νερὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἐν τῇ κορβέτῃ
τῆς Α. Β. Μ. «Ρόζα»

τὴν 15/27 Ἰανουαρίου 1826

Κύριοι!

Ὁ Καπετὰν Πασσᾶς μου ἐπρόβαλε νὰ εἰδοποιήσω τὰς
ἐν Μεσολογγίῳ ἀρχάς, ὅτι ὄλαι αἱ παρασκευαὶ θέλουν
εἶσθαι ἔτοιμαί εἰς διάστημα ὀκτῶ ἡμερῶν διὰ νὰ γένῃ ἡ
ἔφοδος εἰς τὸ φρούριον τοῦτο· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Καπετὰν
Πασσᾶς ἐπιθυμεῖ ν' ἀποφύγῃ τὴν αἰματοχυσίαν, ἣτις
δύναται νὰ συμβῇ ἂν ἡ πόλις κυριευθῇ δι' ἐφόδου, ἀγα-
πῆ νὰ μάθῃ, ἂν ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου θέλει νὰ ἔλ-
θῃ εἰς συνθήκας καὶ ὁποίας συνθήκας ζητεῖ εἰς αὐτὴν
τὴν περίστασιν. Τὴν ἀπόκρισιν, ἣτις θέλει μᾶς δοθεῖ
ἀπὸ μέρους σας, θέλω πᾶν στείλει εἰς τὸν Καπετὰν Πασ-
σᾶν· ἀλλὰ χρέος μου κρίνω νὰ εἰδοποιήσω φανερὰ τὰς
ἐν Μεσολογγίῳ ἀρχάς, ὅτι ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ γίνω
ἐγγυητὴς τῶν συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι ἤθελον γίνεαι, μήτε
θέλω νὰ δώσω καμμίαν γνώμην περὶ τοῦ νὰ ἀποδεχθῆτε
ἢ ν' ἀποβάλητε τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Καπετὰν
Πασσᾶ.

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ εἶμαι, Κύριοι,

Εὐπειθέστατος δοῦλός σας

Κ. ΑΜΠΑΤ, διοικητής.

Πρὸς τὰς ἐν Μεσολογγίῳ Ἑλληνικὰς Ἀρχάς.

Μὲ δυσαρέσκειάν της ἡ Ἐπιτροπὴ ἔλαβε τὴν ἐπι-
στολήν ταύτην καὶ ἀμέσως ἀποχωρήσασα, ἔστειλε τὴν
ἐφεξῆς ἀπάντησιν.

«Κύριε!

«Έχομεν τὴν τιμὴν νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ εὐγενὲς γράμμα τῆς τῆς 15[27] τρέχοντος, ἐν ᾧ μᾶς ἐκθέτετε ὅσα τὴν παρήγγειλεν νὰ μᾶς εἰπῇ ὁ Καπετὰν Πασσᾶς. Εἰς ἀπόκρισιν λοιπὸν τῶν παραγγεληθέντων διὰ τὴν πραγματείαν τῆς μεταξὺ μας εἰρήνης, ἔχει τὰ ἀκόλουθα. Ὁ Καπετὰν Πασσᾶς γνωρίζει καλῶς, ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑπέφερον ἀπειραις ζημίαις, ἔχυσαν τόσα αἵματα, ἐρημώθησαν οἱ τόποι τους, καὶ ὅλα αὐτὰ δὲν ἔμπορεῖ ἄλλο τι νὰ τοὺς ἀνταμείψῃ καὶ νὰ τοὺς ἀποζημιώσῃ παρὰ ἢ ἐλευθερία καὶ ἢ ἀνεξαρτησία τους· καὶ τὴν ἔφοδον ὅπου προβάλλει εἰς ὀκτῶ ἡμερῶν διάστημα ὅτι θὰ γελῆ ἐναντίον τοῦ φρουρίου τούτου, εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ τὴν δεχθῶμεν, καθὼς καὶ ἐκείνην τοῦ Κιουταχῆ τὸν περασμένον Ἰούλιον. Ἐπειτα δὲ εἶναι γνωστὸν εἰς τὸν ἴδιον, ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν Διοίκησιν τῆς ὁποίας ἀκολουθοῦντες τὰς διαταγὰς, χρεωστοῦμεν καὶ νὰ πολεμοῦμεν καὶ νὰ ἀποθαίνωμεν· εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν Διοίκησιν μας ἔμπορεῖ νὰ διευθυνθῇ καὶ νὰ πραγματευθῇ ἡ εἰρήνην ἢ πόλεμον.

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ ὑποσημειωθῶμεν μὲ σέβας

Μεσολόγγιον τὴν 13 Ἰανουαρίου 1826

Ἡ προσωρινῶς διευθύνουσα τὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἐπιτροπὴ καὶ ὅλοι οἱ ὅπλαρχηγοὶ καὶ πολιτικοὶ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΘΕΜΕΛΗΣ ¹

Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Γεν. Γραμματέως

N. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Πρὸς τὸν κ. Ἄμπατ, διοικητὴν τῆς Ἀγγλικῆς κορδίας α' Ρόζα.

(5) 1 Ὁ Ἰω. Παπαδιαμαντόπουλος κατ' αὐτὴν τὴν περίστασιν ἐλείπεν εἰς Ζάκυνθον δι' ὑπηρεσίαν.

Τὴν νύκτα τῆς 15 πρὸς τὴν 16 μαθὼν ὁ εἰς Ἐχινά-
δας παραμένων Ἑλληνικὸς στόλος τὸ κόθισμα τῆς ἐχ-
θρικῆς κορβέτας ἔφθασε περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐκεῖ καὶ
ἤρχισε τὴν ναυμαχίαν μετὰ τῆς παραφυλαττούσης αὐ-
τὴν ἐχθρικῆς μοίρας· ὠθήσας δὲ ταύτην ἐντὸς τοῦ κόλ-
που¹ ἔκαυσε μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν τὴν ῥηθείσαν
κορβέταν² τοῦ δὲ πληρώματος αὐτῆς μέρος μὲν ἔγεινε
παρανάλωμα τοῦ πυρὸς, μέρος δέ, ἀποβὰν εἰς Καλα-
μωτὸν, κατεσφάγη ὑπὸ τῶν ἐξελλόντων Ἑλλήνων καὶ μέ-
ρος ἠχμαλωτίσθη.

15/1/826
Τουρκοποιον
ἐχθρ. κορβέτα

Τὴν 16 τὸ πρωὶ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, συνιστάμενος
ἐξ 25 πλοίων, ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ τὸν ἄλλου τουρκικὸν
στόλον, τὸν ὁποῖον καὶ ἔφερε πυροβολῶν μέχρι τῶν ἐκβο-
λῶν τοῦ Εὐήνου, ὅτε ἐνδυναμωθείς ὁ Τουρκικὸς καὶ ἀπὸ
τὰ ἄλλα πλοία του τὰ ἐντὸς τοῦ κόλπου καὶ εὔρε-
θεις ὑπὲρ ἄνεμον, ἐστάθη καὶ ἐτέθη εἰς γραμμὴν διὰ νὰ
ἀντιπαραταχθῇ, ἐτέθη δὲ ὡσαύτως εἰς γραμμὴν καὶ ὁ
Ἑλληνικὸς, ἀν καὶ ὑπὸ ἄνεμον, καὶ ἤρχισε πρῶτος τὴν
ναυμαχίαν· πολλὰ δὲ πλοία Ἑλληνικὰ διήλθον δις καὶ
τρὶς τὴν ἐχθρικὴν γραμμὴν μαχόμενα καρτερικώτατα
μέχρι τῆς μεσημβρίας,³ ὅποτε ὁ πολυάριθμος Τουρκι-

καὶ ἀπὸ
τὰ ἄλλα πλοία

1 Ὅτι ἐπληροφόρηθιμεν μόνος ὁ Ἀνάργυρος Λεμπέσης μὲ τὸ
πυρπολικόν του ἐδίωκε τὴν ἐχθρικὴν μοίραν συγκειμένην ἐξ εἰκοσι
πλοίων· μετ' ὀλίγον δὲ ἐστάλησαν παρὰ τοῦ ναυάρχου Μισοῦλη
καὶ δύο ἕτερα πολεμικά εἰς βοήθειάν του καὶ κατεδίωξαν αὐτὴν
μέχρι τῶν Π. Πατρῶν.

2 Ὁ πυρπολιτῆς Γεώργιος Πολίτης ἐκόλλησε τὸ πυρπολικόν του
εἰς αὐτήν.

3 Πέντε Ἑλληνικὰ πλοία, τὸ τοῦ ναυάρχου Μισοῦλη, τὸ τοῦ ἀν-
τιναυάρχου Γ. Σαχτούρη, καὶ τὸ τοῦ πλοιάρχου Ἀντωνίου Κριεζῆ
καὶ δύο πυρπολικά - ἅ ἐκ Σπετσῶν, εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ ἐχθρικοῦ
στόλου καὶ συνεπλάκυσαν μετ' αὐτοῦ μαχόμενα ἡρωϊκῶς ταῦτα

κός στόλος διέλυσε τὴν γραμμὴν του, ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ ἔσπευσε νὰ διασωθῇ ὑπὸ τὰ φρούρια, ὁ δὲ Ἑλλη- νικός, ἀφοῦ κατεδίωξε τὸν ἐχθρὸν μέχρι τοῦ Κρουονέρου καὶ ἀφοῦ ἐκυρίευσεν ἐν Τουρκικὸν πυρπολικὸν καὶ ἐν ἄλλο ἔρριψεν εἰς τὴν ξηρὰν πρὸς τὸ μέρος τῆς Πελοπον- νήσου καὶ τὸ ἔκαυσεν, ἐπέστρεψε καὶ περιεφέρετο τρο- παιοῦχος εἰς τὰ παράλια τοῦ Μεσολογγίου.

Τὴν 17 ὁ ἀντιναύαρχος Γ. Σαχτούρης ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του πλοίου δι' Ἐδραν φέ- ρων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς πληρωθέντας εἰς τὰς ναυμαχίας. Μετ' αὐτοῦ ἀνεχώρησαν διὰ Ναύπλιον καὶ οἱ σωματάρ- χαι Ἀνδρέας Ἰσκος, Α. Βεΐκος, Ν. Ζέρβας καὶ Σπῦρος Μίλιος ἀποσταλέντες ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου διὰ νὰ παραστήσωσιν εἰς τὴν Διοίκησιν τὴν κατάστασιν τοῦ φρουρίου καὶ τὰς μεγάλας ἀνάγκας καὶ ἑλλείψεις τῆς φρουρᾶς.

Τὴν 23 τὸ πρῶτ ὁ Ἑλληνικός στόλος προσωρμίσθη ἔμπροσθεν τοῦ Βασιλαδίου, ὁ δὲ ἐχθρικός περὶ τὴν 3 ὠραν Μ. Μ. ἐξελθὼν τοῦ κόλπου, εἰς ὃν εἶχεν εἰσέλθει κατὰ τὴν 16, διευθύνθη οὕτω συσσωματομένος κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὅστις ἀμέσως ἐβάλθη εἰς τὰ παντὰ καὶ ἤρ- χισε τὴν ναυμαχίαν μὲ μέγα πείσμα· ἀλλ' ἡ γαλήνη, ἥτις ὀλίγην ὠραν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ναυμαχίας ἐπήλθε, περιώρισε τὰ κινήματα τῶν ἀντιμαχομένων στόλων, καὶ οὕτω τὴν νύκτα, πνεύσαντος σφοδροῦ ἀνέμου, ὁ μὲν Ἑλ- ληνικός διευθύνθη εἰς Ἐχινάδας, ὁ δὲ Τουρκικός εἰς Γλα- ρένταν. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην, ἡ κορβέτα τοῦ πλιάρχου Ἀντωνίου Ῥαφαήλ, νομιζομεν, ἀπομονωθείσα τῶν λοιπῶν πλοίων καὶ μὴ δυναμένη ὡς ἐκ τῆς γα- δὲ ἐκυρίευσεν τὸ ἐχθρικὸν πυρπολικὸν διαρκούτης τῆς μάχης καὶ ἐστάθησαν ἡ πρωτίστη αἰτία τῆς τροπῆς τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου.

ἀναχωρησὶς
ἐπὶ τὸν Κρουονέρον
καὶ τὸν Ναύπλιον
διὰ νὰ παραστήσωσιν
τὴν κατάστασιν

23/1/876
Ναυμαχία

Αν. Παφάνης

λήνης ν' απομακρυνθῆ τοῦ ἐχθρικοῦ, ὑπέφερον ἀρκετὴν
ξημίαν ἐκ τοῦ διηνεκοῦς κατ' αὐτῆς πυροβολισμοῦ εἶς
τε τὸ σκάφος καὶ τὰ ιστία, καὶ ἤθελεν ὑποφέρει πλειο-
τέραν, ἂν δὲν ἐρυμουλκεῖτο παρὰ τῶν ἀκατίων της καὶ
δὲν ἔπνεε τότε ὁ ἄνεμος

Τὴν 25 ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἀνεχώρησεν εἰς τὰ
ἴδια. Πρὸ τινων δὲ ἡμερῶν εἶχον ἀρχίσει αἱ πρὸς νέαν
τακτικὴν πολιορκίαν ἐργασίαι τοῦ πολιορκητοῦ.

25/1/826
διαχ. 1/21 (80) +

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΝ ΤΟΥ ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ἀφ' ἧς ἐποχῆς, ἕνεκα τῶν περιστάσεων,
ἔπαυσεν ἐκδιδομένη ἡ ἐφημερίς

«ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ»

Ὁ νέος πολιορκητὴς Ἰβραῆμ Πασσᾶς, φθάσας ἔξω τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τῆς πολιορκίας, ἀνήγειρε τὰ ἀναγκαῖα περιταφρώματα καὶ κανονοστάσια. Ἀφοῦ δὲ τὰ πολιορκητικὰ ἔργα ἐτελειοποιήθησαν ὑπὸ τῶν συνοδευόντων αὐτὸν Γάλλων ἀξιωματικῶν, τὴν 12 Φεβρουαρίου ἅμα ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος ἤρχισε μανιωδῶς νὰ πυροβολῇ τὸ φρούριον ὀριζοντιῶς καὶ κατὰ κάθετον, εἰς τὸν ὅστε μέχρι τοῦ μεσονυκτίου τῆς 15 ἔρριψε 3314 βόμβας καὶ 5256 κανόνια. Κατὰ τὴν δευτέραν δ' ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὁ ἐχθρὸς ἦλθε καὶ ἐτοποθετήθη ἐπὶ τοῦ προφυλακτικῆς ὁδού τοῦ κανονοστασίου «ὁ Μάρκος Βότσαρης» καὶ ἤρχισε συνεχῆ κανονοβολισμὸν καὶ ἀδιάκοπον τουφεκισμὸν. Διὰ τοῦ κινήματος τούτου ἀπέβλεπεν εἰς ἐφόδον κατὰ τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ἀντικρουσθεὶς γενναίως ὑπὸ τῆς ἀπτοῦ φρουρᾶς, ἥτις ἐπεχείρησε δύο ἐξόδους κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ ἀπεσύρθη κατῆχυμένος εἰς τὰ περιταφρώματά του. Ἀποτυχὼν ὁ ἐχθρὸς εἰς τὴν πρώτην του ταύτην δοκιμὴν καὶ βλέπων, ὅτι δὲν ἠδύνατο ἐξ ἐφόδου νὰ κυριεύσῃ

τὸ Μεσολόγγιον, ἤλλαξε τὰ σχέδιά του καὶ ἀπεφάσισε τὴν ἄλωσιν αὐτοῦ διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ· ὅθεν περιορισθεὶς μετὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἡττάν του εἰς τὰ χαρακώματά του, τὰ ὅποια ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐπολλαπλασίαζε καὶ τὰ προσήγγιζεν πρὸς τὸ τεῖχος, ἐξηκολούθει μόνον συνεχῆ πυροβολισμόν.

Τὴν 17 τοῦ ἰδίου Μ. Μ. ἀπέπλευσε καὶ ὁ εἰς Ἀσπρην Ἀλυκὴν εὐρισκόμενος, ἐκ τῆς θερινῆς πολιορκίας, ἐχθρικός στολίσκος πρὸς θαλάσσιον πολιορκίαν. Κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν του συνέκειτο ἐκ 52 λαντζο-νίων, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα μετήλλαξεν ὁ ἐχθρὸς, διότι οὔτε κατάρτια εἶχον οὔτε πανγὰ ἀλλ' οὔτε καὶ καρίναν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔπλεον καὶ εἰς νερὰ ἐλαχίστου βάρους.

Μετὰ τινὰς ἡμέρας ὁμοῦς ἦλθον ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου πρὸς ἐνδυνάμωσίν του καὶ ἄλλα πενήντα πλοῖα μεγαλύτερα τῶν πρώτων καὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματος, πρὸς τούτοις δὲ καὶ πέντε σχεδίαι, ὀπλισμένοι μετὰ κανονίων καὶ πυρπολικῶν ὄλων καὶ οὕτω ὁ πολιορκητικὸς στολίσκος συνέκειτο ἐξ 87 πλοίων.

Οἱ σωματάρχαι κατανοήσαντες, ἐκ τῶν κινήματων τούτων καὶ ἐκ τῶν πληροφοριῶν ὅσας ἔλαβον ἀπὸ τὸν φρούραρχον τοῦ Βασιλαδίου Ἀναστάσιον Παπᾶ-Λουκᾶν, ὅστις ἐζήτηε βοήθειαν, τὸν σκοπὸν τοῦ πολιορκητοῦ, καὶ βλέποντες ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν σημαντικωτάτην ὠφέλειαν, ἣν ἔδιδεν εἰς πᾶσαν περίστασιν ἢ διατήρησις τοῦ μικροῦ ὀχυρώματος τοῦ Βασιλαδίου, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἐν αὐτῷ φρουρᾶς ἐν περιπτώσει μιᾶς τοῦ ἐχθροῦ ἀποφασιστικῆς ἐφόδου, συνῆλθον τὴν 24 Φεβρουαρίου εἰς τὸ κατάστημα τῆς διευθυντικῆς ἐπιτροπῆς, διὰ νὰ συσκεφθῶσι καὶ λάβωσιν ἐν μέτρον πρὸς ἐνδυνάμω-

σίν της. Τὸ μέτρον τοῦτο τῆς ἐνδυναμώσεως τῆς φρου-
ρᾶς Βασιλαδίου ἐνεκρίθη σχεδὸν ἀπὸ ὅλους καὶ πολλοὶ
προσηνέχθησαν αὐθορμήτως διὰ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ
ὄχυρῶμα τοῦτο, καὶ ἐξαιρέτως ὁ σωματάρχης Μῆτρος
Δεληγεώργης, ὁ καὶ φρούραρχος Μεσολογγίου καὶ διοι-
κητῆς τοῦ πυροβολικοῦ, ἀνὴρ δὲ συνετὸς καὶ τολμηρὸς,
εἰς πολλὰς περιστάσεις κρίσιμους τῆς ἐνδόξου πολιορ-
κίας διακριθεὶς. Ἄλλ' ὁ Ἄθανάσιος Ῥαζικότσικας, σω-
ματάρχης καὶ οὗτος τῶν Μεσολογγιτῶν, ἐματῆαισε τὸ
σκοπούμενον, εἰπὼν, ὅτι οἱ ἐχθροὶ μετὰ τὴν διάβασιν
τῶν ἡμετέρων θὰ γνωρίσουν καὶ τὴν εἰσέτι εἰς αὐτοὺς
ἄγνωστον πρὸς τὸ ὄχυρῶμα τοῦτο δίοδον καὶ θέλουν κα-
ταλάβει καὶ αὐτὴν, καὶ οὕτω το χρησιμώτατον τοῦτο
ὄχυρῶμα θέλει πέσει εἰς χεῖρας αὐτῶν διὰ τὴν ἔλλειψιν
τῶν τροφῶν καὶ πολὺ περισσότερον τοῦ ὕδατος, καὶ ὅτι
ὁ ἐν αὐτῷ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς, ἀπλαμβάνων παρὰ τῆς
Διοικήσεως 150 στρατιωτῶν μισθοδοσίαν, δύναται νὰ
ὑπερασπισθῇ τὴν θέσιν του. ¹

Ἡ διενθνητικὴ ἐπιτροπὴ ὅμως ἐνδοῦσα εἰς τὰς κατ'
ἐπανάληψιν δικαίας αἰτήσεις τοῦ ρηθέντος φρουράρχου
τοῦ Βασιλαδίου² ἐξέδωκε διαταγὴν τὸ ἐσπέρας τῆς αὐτῆς

1 Πολλοὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἄλωσιν τοῦ ὄχυρῶματος τοῦ-
του, ἐξέλαβον τὴν γνώμην τοῦ ρηθέντος σωματάρχου μὴ στηριζο-
μένην εἰς τὴν εἰλικρίνειαν ἀλλ' ὑπαγορευομένην ἀπὸ πάθος κατὰ
τοῦ σωματάρχου καὶ ἀρχηγοῦ τῆς φρουρᾶς Βασιλαδίου Σπυρίδωνος
Πεταλοῦδα, φέροντες εἰς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης των τὴν τελευ-
ταίαν πράξιν του. Ἀφίνομεν εἰς ἄλλους νὰ κρίνωσι περὶ τῆς βασι-
μότητος τῆς γνώμης ταύτης.

2 Ὁ φρούραρχος οὗτος εἶναι παντὸς ἐπαίνου ἄξιος καθότι, προ-
βλεπτικὸς εἰς τὰ κινήματα τοῦ ἐχθροῦ καὶ θεωρῶν τὴν δύναμιν τῆς
φρουρᾶς ἀνεπαρκῆ πρὸς ἀντίστασιν, ὡς συγκεκριμένην μόνον ἀπὸ τετ-
σαράκοντα πολεμιστῶν, ἐζήτησεν ἐν καιρῷ βοήθειαν.

Ραζιμο μορσιν
νι αποστολη
ζητησ. καταστα
νυ Βασιλιδι.

ἡμέρας πρὸς τὸν ῥηθέντα σωματάρχην Ἀθ. Ῥαζικότσι-
καν, προσκαλοῦσα αὐτὸν νὰ στείλῃ πεντήκοντα στρατιώ-
τας εἰς ἐνδυνάμωσιν τοῦ Βασιλαδίου· ἀλλ' οὗτος ὄχι μόνον
δὲν ὑπήκουσεν, ἀλλ' ἐξέσχισε καὶ τὴν διαταγὴν καὶ πα-
ρουσιασθεῖς κατόπιν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν εἶπεν, ὅτι ἂν οἱ
ἐν τῷ Βασιλαδίῳ φρουροῦντες δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ δια-
τηρήσωσι τὴν θέσιν των, ἃς ἀποσυρθῶσιν ὄλως δίοδου
ἀπὸ τοῦ Βασιλαδίου καὶ αὐτὸς πηγαίνει μόνος του καὶ
ὑπερασπίζεται τὴν θέσιν αὐτήν. Τότε ὁ ἀποσταλεὶς ὑπὸ
τοῦ ῥηθέντος φρουράρχου πρὸς ζήτησιν ἐπικουρίας ἀξιω-
ματικὸς Σπύρος Κορφιάτης διαμαρτυρηθεὶς ἐπέστρεψεν
νυκτὸς εἰς τὸ Βασιλάδιον.

Τὴν ἐπιούσαν, τὴν 9 ὥραν Π. Μ. ὁ ἐχθρικός στολισ-
κος, προπορευομένων τῶν σχεδιῶν, διευθύνετο συσσωμα-
τομένος πρὸς τὸ Βασιλάδιον, ἅμα δ' ἔφθασεν εἰς ἀπόσ-
τασιν βολῆς κανονίου, ἤρχισε τὸν κατὰ τοῦ ὄχυρώματος
τούτου κανονοβολισμὸν καὶ βομβοβολισμὸν διαρκέσαντα
μαριωδῶς μέχρι τῆς μεσημβρίας. ¹ Τότε δὲ τὰ περισ-
σότερα καὶ ἐλαφρότερα ἐχθρικά πλοῖα διευθύνθησαν τα-
χύτατα πρὸς τὴν Ἀσπρην Ἀλυκὴν, καὶ πληρωθέντα
στρατευμάτων, ἐπέστρεψαν αὐθις πλησίον τῶν ἄλλων
καὶ προὔχωρουν πρὸς τὸ Βασιλάδιον, πλησιάσαντα δὲ
εἰς ἑκατὸν βημάτων ἀπόστασιν, ἀπεβίβασαν τοὺς στρα-
τιώτας, οἵτινες ἐμβάντες εἰς τὸ νερὸν, ὤρμησαν φαλαγγ-
γηδὸν κατὰ τοῦ Βασιλαδίου, ἀλλ' ἀντικρουσθέντες διὰ
τῶν μιδραλίων καὶ ἀπολέσαντες πολλοὺς, ἐτράπησαν
εἰς φυγὴν.

Τρὶς ἀλλεπαλλήλως ὤρμησαν κατὰ τοῦ ὄχυρώματος,

¹ Τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τοῦ στολλικοῦ καὶ
ἄλλαι 18 λέμβοι, καθὼς καὶ ἓν μέγαλον πλοῖον, τὸ ὁποῖον προπορ-
μισθὲν πλησίον τοῦ Βασιλαδίου ἐβομβοβόλει αὐτό.

ἀνεπι. καταστη
ἀχθρ. πλοια
νυ Βασιλιδι

ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς ἔξοδοι αὐτῶν τὴν αὐτὴν καὶ ἔτι χειροτέραν ἔλαβον τύχην καὶ ἤθελε ματαιωθεῖ ὀλοτελῶς ὁ σκοπὸς τῶν, εἰ δὲν ἐπήρχετο κατὰ κακὴν τύχην τὸ ἀκόλουθον περιστατικόν. Κατὰ τὴν τρίτην καταστρεπτικὴν ὑποχώρησιν τῶν ἐχθρῶν, οἱ πυροβοληταὶ τοῦ ὀχύρωματος, παρασυρόμενοι ὑπὸ ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ, ἔθεσαν ἀπερισκέπτως τὸν πρυστῆρα ἐπὶ τῆς ὀπῆς τοῦ πυροβόλου· ἀποκοπέντος δὲ τούτου ἐκ τῆς ὀρμῆς τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως, μέρος αὐτοῦ πεπυρακτωμένον ἔπεσεν ἐντὸς τοῦ βαρελίου, ἐν ᾧ ἦτο ἢ διὰ τὰ πυροβόλα πυρίτις, διηρημένη εἰς φυσέκια (γομώσεις), τὰ ὅποια ἀναφλεγέντα κατέκαυσαν ἐννέα ἐκ τῶν δεκαπέντε πυροβολητῶν τῶν ὑπαρχόντων εἰς τὸ Βασιλάδιον. Τοῦτο ἰδόντες οἱ ἐχθροὶ καὶ τυχόντες ἀρμοδίου εὐκαιρίας, διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐνεργείας τῶν πυροβόλων, ὤρμησαν καὶ αὐθις πανταχόθεν εἰς ἔφοδον καὶ ἐπέτυχον τὴν ἄλωσιν τῆς θέσεως, καθότι οἱ ἐν αὐτῇ στρατιῶται, ὀλίγιστοι τὸν ἀριθμὸν, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸ ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολυαριθμότερον τῶν πολεμίων, ¹ ἀλλ' ἐκεκυνώσαντες ἅπαξ τὰ ὄπλα τῶν, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ ἐμβάντες εἰς τὴν λίμνην διευθύνοντο διὰ τινος ὁδοῦ γνωστῆς εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν τεναγῶν πρὸς τὸ Μεσολόγιον. Τὰ ἐχθρικά πλοιάρια, μὴ δυνάμενα νὰ πλησιάσωσι καὶ κτυπήσωσιν αὐτοὺς ἐκ τοῦ συστάδην, τοὺς παρεκαλούθουν πυροβολοῦντα διὰ τε τῶν κανονίων καὶ ὀπλων, ἀλλ' ἐλαχίστην ζημίαν τοῖς προὔξενησαν. Περὶ δὲ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τῆς νυκτὸς (7 ¹/₂ M. M.)

1 Πρὸς τοὺς ἄλλοις οἱ ἐχθροὶ ὠφελήθησαν τὰ μέγιστα καὶ ἀπὸ τὰ περὶ τὸ Βασιλάδιον προσωρμισμένα Ἑλληνικά πλοῖα, ὑπὸ τῆν σκέπη τῶν ὁποίων ἐπλησίασαν τὸ ὀχύρωμα χωρὶς νὰ βλάπτωνται ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων πύρ.

ἔφθασαν οἱ ἐκ τούτων διασωθέντες εἰς Μεσολογγίον ὑποστηρικθέντες ἀπὸ τῆς μονόξυλα. Ἦτο δὲ τῶντι ἄξιον θαυμασμοῦ τριάκοντα μόνον Ἕλληνας νὰ διέλθωσιν ἡρωϊκῶς διὰ τοῦ ὕδατος καὶ μεταξὺ τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου καὶ τριῶν περίπου χιλιάδων Ἀράβων, χωρὶς νὰ βλαφθῶσι, παρὰ κατὰ μικρὸν μέρος καὶ χωρὶς οἱ ἐχθροὶ νὰ τολμήσωσι νὰ τοὺς πλησιάσωσι.

Ἡ ζημία τῆς φρουρᾶς περιορίσθη εἰς 15 νεκροὺς, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Σπυρίδων Πεταλούδας, ὁ πλοίαρχος τοῦ ιδιοκτήτου πολεμικοῦ πλοίου (Σαμπέκου) Ρουμελιώτης, ὁ ἀστυνόμος τῆς θέσεως Σπυρίδων Ραζῆς καὶ αἱ οἰκογένειαι τοῦ φρουράρχου καὶ τοῦ Γεωργίου Δέλα· ἐκ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης ἱκανοί.

Οὕτω λοιπὸν τὸ χρησιμώτατον τοῦτο προὔργιον τοῦ Μεσολογγίου ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἡ ἀποκτησις αὐτοῦ, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται, τὰ μέγιστα ὠφέλησε τὸν πολιορκητήν.

Ὁ ἐχθρὸς ἐξακολουθῶν οὕτω πως τὸ σχέδιόν του καὶ μὴ ἐπιχειρῶν πλέον οὐδεμίαν κατὰ τοῦ φρουρίου ἔφοδον, περιορίζετο μόνον εἰς τὸν συνεχῆ κανονοβολισμὸν καὶ βομβαρδισμὸν. Θέλων δὲ καὶ ἐντελῶς ν' ἀποστερήσῃ τοὺς πολιορκουμένους παντὸς μέσου συνεννοήσεως μετὰ τῆς Διοικήσεως καὶ τῶν ἔξω σωματάρχων Ἑλλήνων, ἀπεφάσισε καὶ τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν τοῦ μεταξὺ Ἀνατολικοῦ καὶ Μεσολογγίου ὀχυρώματος, τοῦ νησιδίου Ντυλμᾶ, εἰς ὃ ἐφρούρει ὁ σωματάρχης Γρηγόριος Διακατάς.

Κατὰ τὴν 28 λοιπὸν τοῦ αὐτοῦ μηνὸς περὶ τὴν 11 ὥραν Π. Μ. ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν τὸ σχέδιόν του ὁ ἐχθρὸς καὶ ἤρχισε τὴν κατὰ τῆς εἰρημένης θέσεως ἔφοδον· ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἀκούσασα τὸν συνεχῆ πρὸς

ἐκεῖνο τὸ μέρος πυροβολισμὸν, καὶ βλέπουσα τὸν ἀριθμὸν τοῦ παραπλέοντος ἐχθρικοῦ στολίσκου κατὰ πολὺ ἤλαττωμένον, ἐνόησεν ἀμέσως ὅτι ὁ πολιορκητὴς προσβάλλει τὴν ῥηθείσαν θέσιν. Ὅθεν συνελθόντες αὐθωρεὶ οἱ σωματάρχαι Νότης Βότσαρης, Κίτσος Τζαβέλλας καὶ τινες ἄλλοι ἐκ τῶν πρεσβυτέρων (καθότι οἱ λοιποὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀπομακρυνθῶσι τῶν θέσεών των), καὶ συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν ἕξοδον τῆς φρουρᾶς κατὰ τῶν ἐχθρικῶν περιταφρωμάτων καὶ κανονοστασιῶν, ὥστε μὲ τὸ μέσον τοῦτο νὰ δυνηθῶσι ν' ἀνατρέψωσι τὸ σχέδιον τοῦ ἐχθροῦ καὶ βλάψωσι καιρίως τὸν πολιορκητὴν. Ὁ Νότης Βότσαρης ἐπεφορτίσθη τὴν πρὸς τοὺς λοιπαῖς σωματάρχας κοινοποίησιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης, καὶ περιελθὼν τὸ φρούριον καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν ἐξεπλήρωσε προσηκόντως τὴν ἀποστολὴν του, ἐνθαρρύνων πρὸς τούτοις διὰ τῶν συμβουλῶν του τοὺς πολεμιστάς.¹

Ν. Μ. η'
Κ. Τζι. (δ)

Τούτων γενομένων οἱ σωματάρχαι, χωρὶς νὰ παρέλθῃ οὔτε στιγμή, ἐκλέξαντες τοὺς ἀνδριετότερους τῶν σωματῶν των, συνηθορίσθησαν περὶ τὴν μεσημβρίαν καὶ ἐτοποθετήθησαν ἄλλοι μὲν ἔξω τοῦ κανονοστασίου «Ὁ Μάρκος Βότσαρης» εἰς τὴν τάφρον καὶ ἄλλοι εἰς τὴν τῆς «Δουνέτας» καὶ περιέμενον μετ' ἀνυπομονησίας τὸ σημεῖον τῆς ἐξόδου, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ δοθῇ ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου κανονοστασίου.

Τίς δύναται νὰ περιγράψῃ τὸν ἄκρατον ἐνθουσιασμὸν τῶν πολεμιστῶν! Ὅπόσον θαρραλέοι ἴσαντο ἀναμένοντες τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἡρωϊκῆς ἀποφάσεως! Ὅλοι ἐν γένει πεποιοῦτες εἰς τὴν νίκην ἤλπιζον νὰ στήσῃ ἐν-

¹ Ὁ γέρων οὗτος στρατηγὸς, ἐθεωρεῖτο παρ' ὅλων καὶ ἦτο τρωπὸντι ἐφάμιλλος τοῦ στρατηγοῦ Καραϊσκάκη εἰς τὰ στρατηγηματικὰ του σχέδια.

Ν. Μ. η'

δοξα τρόπαια, καὶ νικηταὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ αἷμα-
τοζυμομένου ἐνδοξον φρούριον.

νικητὰς
τοῦ φρουρίου

Τέλος μετὰ ¹/₄ τῆς ὥρας ἀγωνιώδη προσδοκίαν ἐδόθη
διὰ πυροβολισμοῦ τὸ σημεῖον τῆς ὀρμῆς καὶ οἱ πολεμι-
σταὶ ἐλκύσαντες τὰ ξίφη καὶ ἐπιπεσόντες μὲ τὸν συνήθη
ἀλλαλαγμὸν κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων ἐκυρί-
ευσαν ἀναιμωτὶ αὐτὰ καὶ ἔτρεψαν τοὺς Τούρκους εἰς
ἀτιμον φυγὴν.

Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἐχθρικοῦ
στρατοπέδου Κζουταχῆς καὶ Ἰβραὴμ ἀφήσαντες τὰς
σκηνάς των καὶ συναθροίσαντες ἄλλον τὸν στρατὸν αὐτῶν
ἔδραμον εἰς βοήθειαν τῶν ἠττηθέντων ἰσπαδῶν των· οἱ
Ἕλληνες ὅμως, εἰς οὐδὲν λογιζόμενοι καὶ αὐτὴν τὴν
προσωπικὴν παρουσίαν τῶν ἀρχιστρατήγων καὶ τῆς πο-
λυπληθοῦς στρατιάς αὐτῶν τὰς ἐπακλειημένας ἐφορμή-
σεις, προὔχωρουν καταστρέφοντες πᾶν τὸ προστυχῶν.
Τέλος δὲ μετὰ πολύωρον πεισματοῶδη ἀγῶνα καὶ ἀφοῦ
κατεδίωξαν τοὺς ἐχθροὺς μέχρι τοῦ εἰς Ἀγίαν Ἀθανά-
σιον ἐχθρικοῦ κανονοστασίου, ἀπέχαντος 400 ὀργυιάς
ἀπὸ τὸ φρούριον, καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσαν τάσους, ὥστε τὸ
μέρος ἐκεῖνο κατεκαλύφθη ἀπὸ πολλοὺς σωροὺς πτωμά-
των ἐν σχήματι τῶσων πυραμίδων, ἐπέστρεψαν εἰς τὸ
φρούριον καταφορτωμένοι ἐκ πολυτίμων λαφύρων ἤτοι
πολυτελῶν σαλίων, σημαίων, ὄπλων καὶ λοιπῶν, ἐν οἷς
καὶ τὸ ξίφος τοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν μάχην φονευθέντος
Πλέβνα Πασσᾶ.

ἐξ ἄρ. ἀποβ.

Αἱ ἀπώλειαι τοῦ ἐχθροῦ ἀνῆλθον εἰς 500 περίπου φο-
νευθέντας, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Πλέβνα Πασσᾶς, ὁ
Ἰσμαὴλ μπέης Πρεμέτης καὶ ὁ Ἀχμέταγας Γκέκας
καὶ πολλοὶ ἀξιοματικοὶ τοῦ Γαλλοαραβικοῦ τακτικῶν
στρατοῦ καὶ εἰς ἄλλους τῶσους πληγωμένους· ἐκ δὲ τῶν

Ἐλλήνων ἐφονεύθησαν μόνον ὀκτώ, ἐν οἷς καὶ ὁ σωματάρχης Φώτης Μπόμπορης, καὶ ἐπληρώθησαν ἑπτὰ, ἐν οἷς ὁ ἀτρόμητος Διαμαντῆς Μαυροθαλασσίτης, ἀξιωματικός τοῦ σωματάρχου Γ. Βάγια, ὅστις καὶ μετὰ 40 ἡμέρας ἀπεβίωσεν ἐκ τῶν πληγῶν.¹

Εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ταύτην συμπλοκὴν διεκρίθησαν κατ' ἐξοχὴν ὁ Κίτσος Τζαβέλλας, ὁ Ἴω. Μπατρακτάρης, ὁ Γεώργιος Βάγιας, ὁ Φώτης Μπιθιφίκος, ὁ Γεώργιος Τζαβέλλας, ὁ Παναγιωτάκης Σωτηρόπουλος Κραββαρίτης, ὁ Ἴω. Ραζικότσικας, ὁ Ἀναστάσιος Κιρμπιμπᾶς, ὁ Φωτούσης Φωτομάρας, ὁ Γουσαάκης. . . . . (*) ὁ Βασίλειος. . . . . (*), ὁ Διαμαντῆς Μαυροθαλασσίτης, ὁ Ζάχος Μίλιος,⁵ ὁ Κώνστας Μπέκιος καὶ οἱ ἀδελφοὶ Κώνστας καὶ Στέφης Χειμαρραῖοι.²

Ὁ ἐχθρὸς ἐν τούτοις, χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ τὸ σχέδιόν του, ἐξηκολούθει τὴν κατὰ τῆς θέσεως Ντολμᾶ προσβολὴν καὶ τελευταῖον κατώρθωσε νὰ τὴν καταλάβῃ, ἀφοῦ ἡ ἐν αὐτῇ φρουρὰ ἡρωϊκῶς ἀντέστη εἰς τρεῖς ἀλεπαλλήλους ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ, ἀριθμητικῶς πολὺ ἀσθενῆς οὖσα καὶ ἀπαυδῆσασα κατὰ τὴν τετάρτην ἐκ τῆς θαλάσσης ἐφοδὸν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐφονεύθησαν δ' ἄ-

1 Ὁ ἀξιωματικός οὗτος καταγόμενος ἐκ τῆς νήσου τοῦ Ἑλλησπόντου Μαρμαρᾶ, ἦτο πρότερον πλοίαρχος εἰς ἰδιόκτητόν του πλοῖον, τὸ ὅποσον ἀπολέσας κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος εἰς Γαλάζιον, καὶ ἐπιβιβασθεὶς ἐπομένως ὡς ἐπιβάτης εἰς πλοῖον ξένης σημαίας, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἠγωνίζετο διηνεκῶς μὲ ἀπαραιμείωτον ζῆλον καὶ γενναϊότητα.

(*) Σημ. ἐκδ. Ἐκ τοῦ χειρογράφου ἐλλείπουνσι δυστυχῶς τὰ ἐπίθετα τῶν δύο τούτων γενναίων τῆς πατρίδος τέκνων.

2 Ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων κατ' αὐτὴν τὴν συμπλοκὴν ἐργατῶν τοῦ πολιτοκρητοῦ ἐπληροφορήθημεν, ὅτι πρὸ ἡμισεαῖς ὥρας ἦτο εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Πλέβνα-Πασσᾶ ὁ ἴδιος Κλουταχῆς.

ἠρωτικὴν λαίαν
φρουράν

παντες οἱ ἄνδρες τῆς φρουρᾶς ἐκτὸς ὀλίγων, οἵτινες διελθόντες τὰς πυκνὰς φάλαγγας τῶν ἐχθρῶν διεσώθησαν εἰς Ἀνατολικόν. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς ἔπεσεν ὡσαύτως θύμα τῆς καρτερίας του.

Τὴν αὐτὴν νύκτα οἱ ἐν τῷ Ἀνατολικῷ, ἀπελπισθέντες καὶ βλέποντες ὅτι δὲν θὰ δυνηθῶσι ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ἀναπόφευκτον προσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ, συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν, οἱ μὲν στρατιωτικοὶ καὶ λοιποὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ οἱ μὴ βεβαρυνμένοι μὲ γυναικόποδα νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὸ πέραν μέρος τῆς ξηρᾶς καὶ διαφύγωσι τὸν κίνδυνον, οἱ δὲ ἐγχώριοι οἰκογενειάρχαι νὰ διαπραγματευθῶσι συνθήκην μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, τὸ ὁποῖον καὶ ἐγένετο τὴν ἐπιούσαν ἰ ἀφοῦ πρῶτον διήλ-

Παραδοσὺν
Ἀνωλίων

Μεταξὺ τῶν παραδοθέντων ἦτο καὶ ὁ Τάτσης Μαγγίνας, ὅστις ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς μάχης τῆς Ῥάχοδας, ὅτε συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὑπηρετεῖ παρά τῷ Κηρυταχῆ, διατελὼν ὡς σύμβουλος καὶ γραμματεὺς τοῦ Μουσταμπεη Κιιφρζέζη, προτρέπων μάλιστα τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν Τουρκικὴν δυναστείαν. Ὅταν δὲ συνελήφθη εἰς Ῥάχοδαν, ἔδειξεν οὗτος ἀντίγραφον γράμματος δῆθεν τοῦ Κωλέττου στελλόμενον πρὸς τὸν Μουσταμπεη καὶ τὸ ὁποῖον, ὡς ἔλεγε, ἀντέγραψεν ἀπὸ τὸ πρωτότυπον εὐρισκόμενον εἰς χεῖρας τοῦ Μουσταμπεη. Τὸ γράμμα τοῦτο, παρουσιασθὲν εἰς τὴν Βουλὴν, ἀπεδοκιμάσθη μετὰ πολλῆς ἀγανακτήσεως. Ἰδοὺ δὲ ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος ἐπιστολή.

• Πολυχρομενέε Φαζιλετλοῦ Μασταφάμπεη αὐθέντη μου
προσκυνῶ.

« Ἄμποτες ὁ Θεός νὰ σὲ διαφυλάττῃ πολυχρομεμένον μὲ τὰ ἐφῆστὰ μουράτια σου εἰς μάκρος πολλῶν ἐτῶν ἀμῆν. Ἡ παρούσά μου διὰ μέσον τῆς κάτωθεν συνθέσεώς μου ἀποβλέπει διὰ νὰ κρούξω τὴν πόρτα τῆς προσκυνήσεώς μου· δαυτῆς τῆς ἀνωμαλίας τοῦ γραψίματός μου θέλει σὰς χρησιμεύσει ὁ τὸ παρὸν μου φέρων· μὲ τὴν παρούσαν μου ἔρχομαι νὰ σὲ προσκυνήσω, καὶ ἐντρυφῶ νὰ

θου πέραν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ὄσοι δὲν ἠθέλησαν νὰ παρα-

»σὲ ζητήσω διὰ αὐθιέντην καὶ προστάτην μου· ἐγὼ ἐστάθην ὁ κα-
»θολικὸς ἀποστάτης τῆς ὑψηλῆς Πόρτας καὶ τρόπον τινὰ, ἐγὼ κατε-
»πεισα τὴν βουλὴν τῶν Ἑγγλέζων διὰ νὰ δώωθι δάνεια μιαν μεγάλην
»ποσότητα μονέδων εἰς τὴν ἄβουλον βουλὴν τοῦ Μωρέως, καὶ τέ-
»λος πάντων ἐγὼ ἐστάθην ἄρκετὸς διὰ νὰ οἰκονομήσω τὰ ἀσύμ-
»φωνα Ἑλληνικὰ στρατεύματα, καὶ νὰ συστήσω τὴν Διοίκησιν
»ἐνὸς ἀχαλινοῦ λαοῦ καὶ αὐτὴ ἡ μωρὴ βουλή ἐκ τοῦ ἐναντίου μὲ
»καταδικάζει εἰς θάνατον, βανωντάς με ὅτι εἶμαι φιλότουρκος καθὼς
»καὶ δὲν σφάλλουν· ἐγὼ ἀπαρატῶντας τὰ πάντα ἀπεφάσισα διὰ νὰ
»ἀναχωρήσω, μὲ τὸ νὰ ἔχω ὅμως τὴν ὑπογραφὴν μου εἰς τὸ χρέος
»τῶν Ἑγγλέζων ὑποπεύω τὴν ἀναχώρησίν μου εἰς τὴν Εὐρώπην,
»στοχαζόμενος ὅμως τὴν φιλανθρωπίαν τῶν Τούρκων, ἀποφασίζω
»νὰ καταφύγω εἰς τὰ ποδάρια τοὺς εἰς τοὺς ὁποίους ἀφίνω τὴν
»εἰσὴν μου εἰς τὴν προαίρεσίν τοὺς· ἐγὼ ὅμως ἐπειδὴ καὶ ἐξ
»ἀκοῆς μανθάνω ὅτι ἡ ἐνδοξότη σου γενναιοτάτη Μουσταφάμπεγη
»διαφυλάττει τὸ πρωτότυπον τῆς στερεᾶ σου καὶ ἀληθινῆς πί-
»στωσις καὶ ὡς δὲ ἐπιτοκλειστον φέρνεσαι μὲ ἀπίθειαν εἰς ὄσου·
»ἔρχονται εἰς προσκύνησίν σου, καὶ ξεχωριστὰ εὐρίσκουσι τὴν ἐλευ-
»θερίαν τῆς ζωῆς των, ἐκ τούτου λοιπὸν προλαμβάνω θάρρος· καὶ
»ἐγὼ καὶ ἔρχομαι μὲ τὴν παροῦσαν μου διὰ νὰ ἀποφασίσῃς στερεὰ
»καὶ χωρὶς μνησικακίαν νὰ μὲ δεχθῇ· διὰ προσκυνητὴν καὶ ἡ
»προσκύνησίς μου δὲν θέλει σὰς εἶναι μικρὴ, ἀλλὰ θέλω δώσει τοῦ
»ἐλευθερωτοῦ μου Μουσταφάμπεγη διὰ νὰ καταλάβῃ πολλὰ πράγ-
»ματα, τὰ ὁποῖα θέλουσι τὸν ὀδηγήσει διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ὑψη-
»λὴν του τύχην· τὸ πρῶτον ζήτημά μου ὅμως θέλει εἶναι ἐτοῦτο
»ὅπου θέλω νὰ μείνω ἀπαρρησίαστος πρὸς τὸν σπασκέρην καθὼς
»διὰ ὅλα θέλει σὲ πληροφωρῆ (ὁ ἄνθρωπός μου) ἐκ στόματος, ὁ
»ὁποῖος κατὰ τὴν μέθοδόν μου ἔχει νὰ παρασταθῇ εἰς τὸ παραθα-
»λάσσιον τοῦ Ταλαντιοῦ συντροφευμένος ἀπὸ ἓνα σῶμα πιστῶν γρα-
»τιωτῶν σου διὰ νὰ ἱμπαρκάρω ἐλεύθερος· καὶ ἀφοῦ παρουσιασθῶ
»ἔμπροσθέν σου καὶ σὰς ἐκφράσω δὴ ὡς λόγιτι εἶμαι καταπολλὰ εὐχά-
»ριστος διὰ νὰ ἰδῶ τὸν θανατόν μου ἀπὸ τῶ ἀνδρείτα χέρια τοῦ
»λεονταρίου ἐὰν δὲν ἤθελε νὰ εἶναι χρήσιμος καὶ ἀναγκαιοτάτη ἡ
»προσκυνησίς μου, ἡ ὁποία θέλει εἶναι αἰτία διὰ νὰ τὸν ἀναβιάσῃ
»εἰς τὸν ὑψηλότετον βαθμόν τῆς τύχης, ἐλπίζω εἰς τὴν βοήθειαν

δοθῶσι, πολλοὶ δὲ ἀπώλεσθησαν καὶ ἐξ αὐτῶν περιπε-
σόντες εἰς τὰ ἐχθρικά ὄχυράματα.

Οὕτω λοιπὸν παρεδόθη καὶ ἡ κωμόπολις τοῦ Ἀνατο-
λικοῦ εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ καὶ οἱ πλείστοι τῶν ἐγ-
χωρίων ἐστάλησαν παρὰ τοῦ σατράπου Κζουταχῆ εἰς
Ἄρταν.

Στενωτάτου ἤδη τοῦ ἀποκλεισμοῦ γενομένου καὶ τοῦ
ἐχθροῦ περιοριζομένου εἰς μόνον τὸν ἀκατάπανστον κα-
νονοβολισμὸν καὶ τουφεκισμὸν καὶ εἰς τινὰς προσβολὰς
κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν θέσεων τοῦ φρουρίου, ἤρχισαν
τὰ τρόφιμα τῶν πολιορκουμένων νὰ ἐλαττοῦνται ἐπαι-
σθητῶς ¹ εἰς τοιοῦτον τρόπον ὥστε περὶ τὴν 10 Μαρ-

»τοῦ Θεοῦ· εἰς Τελάντι θέλει εὐγουν διὰ κρότον μερικά καράβια
»προτύτερα ἀπὸ ἐμὲ, καὶ τὰ ἔτη σου πολλὰ ἀμήν.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΛΛΑΕΤΗΣ

καλλιάρτης:

«1825 Ὀκτωβρίου 5 Ἀνάπλι.

«Di gran Senato

«Τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου Γεώργη Καραμαζώτη.»

1 Σοσκέψεως γενομένης μεταξὺ τῶν σωματαρχῶν καὶ τῆς Διευ-
θυντικῆς ἐπιτροπῆς, ἀπεφασίσθη νὰ ληφθῆ ἕν μέτρον ὡς πρὸς τὴν
χορήγησιν τῶν μερίδων τοῦ ἄρτου εἰς τὰ σώματα, ἐνεκρίθη δὲ νὰ
γενῆ καταμέτρησις τοῦ στρατοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταμε-
τρήσεως ταύτης νὰ ἐνεργῆται τοῦ λοιποῦ καὶ ἡ διανομή, καθότι,
ὡς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἐσημειώσαμεν, μεγάλη κατάρχησις ἐγένετο
παρὰ τινων σωματαρχῶν, οἵτινες ἐλάμβανον μερίδας τετραπλασίας
τῶν ὄσων πραγματικῶς εἶχον ἀνδρῶν. Ὅθεν τὴν ἐπιούσαν ἤρχισε
δι' ἐπιτροπῆς ἡ καταμέτρησις ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Νικολάου Στρο-
νάρη, κατέχοντος τὴν τελευταίαν θέσιν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ
φρουρίου, καὶ τελειωθείσης αὐτῆς ἐν ἡσυχίᾳ καὶ τάξει, μετέδθη ἡ
ἐπιτροπὴ εἰς τὸ ἐπόμενον σῶμα τοῦ Νότη Βότσαρη, ὅστις προσε-
κάλεσε τότε ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἀξιωματικούς
καὶ δέεταξεν αὐτοὺς νὰ θέσωσι τὸ σῶμα εἰς τὴν γραμμὴν διὰ νὰ
καταμετρηθῆ· οἱ ἀξιωματικοὶ ἀντίστησαν εἰς τοῦτο διὰ τὸν λόγον

ἡ β. Συγκλήτου καὶ τῆς Κρατικῆς ἐπιτροπῆς
μεταβίβασις ἐπὶ τῆσαν ἔδωκεν ἐπιτροπῆς
ἐπὶ τῆσαν ἐπιτροπῆς καὶ ἐπιτροπῆς.

τιου εξέλειπον ολοτελώς και ἀπ' αὐτὴν τὴν φρουράν. ¹
Ἐκτοτε δὲ ἤρχισαν οἱ πολιορκούμενοι νὰ τρέφονται μὲ
τὸ κρέας τῶν ἐν τῇ πόλει ἵππων, ὄνων, κυνῶν, γαλῶν,
μυῶν κλπ. καὶ ἐκ θαλασσίων καρκίνων καὶ χόρτου, ἐκ τῶν
ἀ ρ μ ν ρ ί θ ρ ω ν λεγομένων, αἵτινες προὔξενουν εἰς τοὺς
πρώγοντας διαρρύοιαν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὀλίγον διήρκεσε
καθότι ὀλίγιστα ἦσαν ἐν τῇ πόλει καὶ τὰ εἶδη ταῦτα
καὶ πολλαὶ μὲν οἰκογένειαι ἤρχισαν τότε νὰ τρέφονται
ἐκ τῶν ἐκ τοῦ λειμῶν ἀποθνησκόντων συγγενῶν των, ² οἱ

ὅτι τὸ ἔχουν εἰς κακὸν νὰ καταμετρηθοῦν καὶ οὕτως ἐπὶ τινὰ ὄραν.
ἐπιλονεῖσκουν μεταξὺ των· τέλος δ' ὑποσωματάρχης τοῦ αὐτοῦ σώ-
ματος Κίττος Πάσχος, προσποιηθεὶς τὸν θυμωμένον, σύρει τὸ πι-
στόλιόν του κατὰ τοῦ σωματάρχου καὶ συγγενοῦ· του Βότσαρη,
γίνεται ὡς ἐκ τούτου μεγάλη ταραχὴ καὶ οὕτω ἀναβάλλεται ἡ κα-
ταμέτρηση, ἥτις καὶ δὲν ἔλαβε πλέον χώραν, ἀλλὰ μόνον ἔδωκεν
ἕκαστος ὑποσωματάρχης ὀνομαστικὸν κατάλογον τῶν ὑπ' αὐτόν,
καὶ ἀντὶ τῶν δώδεκα καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων μερίδων, αἵτινες δι-
νέμοντο καθ' ἑκάστην ἕως τότε, διενέμοντο μόνον τρεῖς χιλιάδες
καὶ διακόσαιο ὡς ἔγγιστα, μολονότι καὶ τότε ἀκόμη οἱ συνηθισμέ-
νοι εἰς τὰς καταχρήσεις δὲν ἔδωκαν ἀκριβῆ κατάλογον.

¹ Μόνον ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας καὶ τὰς οἰκογενείας των δὲν ἔλει-
ψαν ὁ ἄρτος μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας, μάλιστα, ὡς λέγουσιν,
ἔμεινεν ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ σωματάρχου Τζαβέλλα τὴν τελευταίαν
ἡμέραν μίαν μεγάλην σάκκενα ἀλεύρου.

² Κατ' ἀπόφασιν τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν σωματάρχων, διωρί-
σθη ἐπιτροπὴ, συγχειμένη ἀπὸ τῶν σωματάρχων Γ. Βάγιαν καὶ
τοὺς ὑποσωματάρχας Σουλτάναν καὶ Γιαν. Κότζικαν, ἥτις ἐπεφορ-
τίσθη νὰ περιέλθῃ διὰς τὰς οἰκίας πρὸς ἀναζήτησιν τροφίμων. Τὸ
ἔργον ὅμως αὐτῆς περιωρίσθη εἰς τὰς οἰκίας μόνον τῶν ἀδυνάτων,
ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ δὲν ἐπέτρεπον αὐτῇ τὴν εἰσὸν εἰς τὰς οἰκίας των.
Τὸν σωματάρχην Γ. Βάγιαν παρηκολούθει ὁ ἀξιωματικὸς αὐτοῦ
Γούλας Ῥεντινιώτης, ὅστις, ἀναζητῶν εἰς τινὰ οἰκίαν οἰκογενείας
τινὸς ἐκ τοῦ Ζυγοῦ ἢ Ἀποκούρου, εὗρε εἰς ἀπόκρυφόν τι μέρος
τὸν μῆρὸν καὶ ἄλλα μέλη παιδίου, φρίξας δὲ διὰ τὸ εὕρημα ἠρώ-

δὲ στρατιῶται, νήστες καὶ γυμνοὶ, ὑπέμενον τὰ πάν-
δεινα μὲ ἀπαραδειγμάτιστον καρτερίαν. Οὐδεμία δ' ἐφαί-
νετο κατὰ τὰς φρικώδεις ἐκείνας στιγμὰς Ἑλληνική δύ-
ναμις, οὔτε πεζικὴ οὔτε θαλάσσιος, ἐρχομένη εἰς βοή-
θειαν τοῦ προπυργίου τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' οὔτε εἰδησίας
καμμία ἦτο δυνατὸν νὰ φθάσῃ, ἔνεκα τοῦ στενωπάτου
ἀποκλεισμοῦ.

Ἐκ τούτων ἀπάντων βιασθέντες οἱ στρατιωτικοὶ ἀρ-
χηγοὶ καὶ τὸ μόνον ἀπομείναν μέλος τῆς Διευθυντικῆς
Ἐπιτροπῆς Ἴω. Παππαδζαμαντόπουλος¹ ἀπεφίσησαν
νὰ ἐλθῶσιν εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ πολιορκητοῦ, ἵνα
δυνηθῶσι νὰ μάθωσι διὰ τοῦ μέσου τούτου ἐὰν ἔπρεπε νὰ
ἐλπίζωσι βοήθειάν τινα ἐκ μέρους τῶν ἔξω στρατοπεδευ-
μένων Ἑλλήνων καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, παρὰ πᾶσαν
δὲ προσδοκίαν οἱ ἐχθροὶ πρῶτοι ἔδωκαν ἀφορμὴν συνεν-
τεύξεως μετὰ τῆς φρουρᾶς διὰ τοῦ ἀκολουθίου τρόπου:

Τὴν 13 Μαρτίου περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς Τούρκος
ἐξήλθε τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων πρὸς τὸ ἀνατολικὸν
τοῦ φρουρίου κρατῶν εἰς χεῖρας λευκὴν σημαίαν καὶ
ἐζήτησε νὰ γείνη συνέντευξις μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν
καὶ τινων παρὰ τῶν βεζυρῶν διωρισμένων. Ἀμέσως λοι-
πὸν ἐξήλθον πρὸς τοῦτο οἱ σωματάρχαι Νότης Βότσα-

τησε τὴν οἰκοδόποιαν, πρ' ἧς ἐπληροφορήθη, ὅτι τὸ παιδίον
αὐτὸ, ἀποθανὸν ἐκ τῆς πείνης ἐχρησίμευσεν εἰς τροφήν τῶν ἐπι-
ζώντων· ἦτο δὲ τοῦτο δυστυχῶς ἀληθές, καθότι εἰς τὴν εἰρημένην
οἰκίαν δὲν εὕρεθη κανὴν ἄλλο τρίφιμον. Τὸ γεγονός τοῦτο διη-
γήθη εἰς ἡμᾶς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ὁ εἰρημένος ἀξιω-
ματικὸς τῆς Διευθ. Ἐπιτροπῆς.

¹ Ἐκ τῶν μελῶν τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς; ὁ μὲν Γ. Καναβός, σταλείς
κατὰ τὸ παρελθόν θέρος εἰς τὴν διοίκησιν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς
φρουρᾶς, δὲν ἐπίστρεψε πλέον, ὁ δὲ Δ. Θέμελης, ἀσθενήσας ἀπε-
βίωσεν ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τὴν 9 Μαρτίου 1826.

ρης, Κίτσος Τζαβέλλας, Γεώργιος Κίτσος και Γεώργιος Βάγιας, ἐκ δὲ τῶν πολιορκητῶν ὁ ἐκ Μεθώνης τῆς Πελοποννήσου Μαχμούτμπεης καὶ τινες ἄλλοι· μετὰ μακρὰν δὲ συνδιάλεξιν, καθ' ἣν μεταξὺ τῶν ἄλλων οἱ πληρεξούσιοι τῶν Ὀθωμανῶν εἶπον, ὅτι ἐὰν οἱ Ἕλληνες φρουροὶ τοῦ Μεσολογγίου θελήσωσι νὰ παραδώσωσι τὸ Μεσολόγγιον εἰς τοὺς Βεζύρας, αὐτοὶ ὑπόσχονται ὅχι μόνον ν' ἀφήσωσιν αὐτοὺς ἐλευθέρους μὲ τὰ ὄπλα των καὶ πράγματά των καὶ μὲ ὅλας τὰς οἰκογενεῖας των κλπ., ἀλλὰ νὰ δώσωσιν ἐκτὸς τῶν ὀφειλομένων μισθῶν των καὶ ἐν ἑκατομμύριον γροσίων δι' ἄμοιβην, οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ἀπήντησαν, ὅτι πρέπει πρῶτον νὰ σκεφθῶσι μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν καὶ μετὰ τῆς φρουρᾶς, καὶ τοῦτο διὰ νὰ παρατείνωσι τὰς διαπραγματεύσεις καὶ δυνηθῶσι νὰ μάθωσι τι περὶ τῶν ἔξω Ἑλλήνων. Καὶ τῶντι ἐπέτυχον εἰς τοῦτο, μαθόντες παρὰ τῶν ἐχθρῶν τὴν ὀσονύπτω ἀφίξιν τοῦ Ἑλλ. στόλου καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ ἔξωτερικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, διότι εἰς μεταγενεστέραν συνέντευξιν οἱ Ὀθωμανοὶ ἀπεσταλμένοι εἶπον αὐτοῖς, « Τὶ περιμένετε, Καπετανέοι, ἀπὸ τὴν Διοίκησίν σας; οἱ ἔξω Καπετανέοι ἔλθοντες εἰς ῥῆξιν μεταξὺ των διελύθησαν· τὰ καράβιά σας τὰ καλλίτερα ἐβγήκαν εἰς τὸ κοῦρσο (καρταδρομὴν) τὰ δὲ σαποκάραβα, ὅλα ὅλα ἕως τριάκοντα ὑπὸ τὸν Μιαούλην, θὰ ἔλθουν εἰς ὀλίγας ἡμέρας εἰς βοήθειάν σας, ἀλλὰ στοχάζεσθε, ὅτι θὰ δυνηθοῦν τόσα ὀλίγα καὶ τὰ χειρότερα ν' ἀντιπαραταχθοῦν μὲ τὰ ἰδικά μας ντελίνια, φρεγάτες καὶ λοιπὰ καλῶς ὀπλισμένα καὶ καλῶς προμηθευμένα ἀπὸ ἀξιους καὶ ἐμπείρους ἀξιωματικούς καὶ ναύτας καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ἀναγκαῖα τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια; μὴ ἀπα-

»τᾶσθε καὶ χαθῆτε τέτοια παληκάρια. Ἡ Διοίκησίς σας, ὡσᾶς τὸ λέγόμενον ἡμεῖς, μολονότι εἶναι ἀδελφοί σας καὶ ὁμόθρησκοί σας, ἀδιαφορεῖ καὶ θέλει τὸν χαμόν σας, ἡμεῖς ὅμως, ἂν καὶ τώρα ἐχθροί σας καὶ ἄλλης θρησκείας, σᾶς λυπούμεθα, διότι εἴσθε παλαιοὶ καπετάνιοι, παληκάρια καὶ πιστοί.»

Οὕτω λοιπὸν μετὰ τὰς ἀνακοινώσεις ταύτας, διελύθη ἡ συνέντευξις καὶ οἱ ἀρχηγοὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ φρούριον ἄγγελοι καλῶν εἰδήσεων, δῆλα δὴ τῆς ταχείας ἀφίξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Ὅλοι ἐρεθαρρύνθησαν ἐκλαβόντες τὴν μὲν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ στόλου βεβαίαν, τὴν δὲ περὶ τῆς διαλύσεως τοῦ ἔξω στρατοπέδου ψευδῆ καὶ γεννήματα τῶν ἐχθρῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των καὶ τοῦτο ἐνίσχουν αἱ πολλαὶ προσφοραὶ τοῦ ἐχθροῦ πρὸς αὐτούς. Ἡλπίζον δὲ πάντες, ὅτι ὁ Ἑλλ. στόλος θέλει φθάσει μὲ ἀρκετὰς δυνάμεις καὶ μεθ' ὅλων τῶν πρὸς προμήθειαν τοῦ φρουρίου ἀναγκαίων. Ἄλλ' αἱ ἐλπίδες των ἦσαν μάταιαι, αἱ δὲ εἰδήσεις τῶν Τούρκων ἀπεδείχθησαν ἀληθέσταται, καθότι καὶ τὸ ἔξω στρατόπεδον εἶχε τῶντι διαλυθῆ, καὶ ὁ στόλος ἦλθε μὲν, ἀλλὰ πολὺ ἀδύνατος.

Τὴν ἐπιούσαν ἐγένετο καὶ ἄλλη ἐντευξις καὶ οἱ πολιορκηταὶ ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ἡ φρουρὰ θέλει περιμένει τὴν ἀφίξιν τοῦ στόλου της.

Οἱ ἀρχιστράτηγοι τοῦ πολιορκητικοῦ στρατοῦ βλέποντες ματαιωμένας τὰς περὶ παράδοσεως τοῦ φρουρίου προσπάθειας των καὶ φοβούμενοι ἐξ ἄλλου μέρους τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἑλλ. στόλου (ἂν καὶ ἦσαν καλῶς πληροφορημένοι περὶ τοῦ ὀλιγαρίθμου αὐτοῦ παρά τινος Αὐστριακοῦ Β. πλοίου) ἀπεφάσισαν τὴν ἐξ ἐφίδου

ἄλωσιν τοῦ νησιδίου τῆς Κλείσωβας ¹ ὅπως διὰ τῆς θέσεως ταύτης ἀποκαταστήσωσιν ἀσφαλεστέραν τὴν πολιορκίαν των καὶ ματαιώσωσιν οὕτω πῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου προμήθειαν τοῦ Μεσολογγίου.

Τὴν 24 λοιπὸν Μαρτίου, μίαν ὥραν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ἐφάνησαν πλεῖστα σώματα ἐξερχόμενα τῶν κατασκευωμάτων τοῦ Κζονταχῆ καὶ διευθυνόμενα πρὸς τὴν Ἀσπρην Ἀλυκὴν, κειμένην πρὸς δυσμὰς τοῦ Μεσολογγίου, εἰς ἣν ἐλλιμενίζετο πάντοτε ὁ ἐχθρικός στολίσκος καὶ ἐλάμβανεν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα. Τὰ σώματα ταῦτα, ἤρχισαν νὰ ἐπιβιβάζωνται ἐπὶ τῶν ἐλαφροτέρων ἐχθρικῶν πλοιαρίων τῶν πρὸ ὀλίγου διευθυνθέντων ἐκεῖ, ἀλλ' ἢ μετ' ὀλίγου ἐπελθοῦσα νύξ κατεκάλυψε μὲ βαθὺ σκότος τὰ πέριξ καὶ δὲν ἐπέτρεψε εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Μεσολογγίου νὰ ἴδῃ τὰς περαιτέρω κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ· ἀλλ' ὑποπτευθεῖσα οὐχ' ἤττον ἐπικειμένην ἐχθρικήν ἔφοδον, ἔλαβεν ἀμέσως ὅλα τὰ πρὸς ὑπεράσπισιν ἀπαιτούμενα μέτρα καὶ περιέμενε θαρρᾶ-λέως τὴν ἡμέραν.

Τῶν ἡμερῶν 25/3/1826
Τῶν ἡμερῶν τὴν ἐπιούσαν, μόλις ἤρχισε τὰ γλυκοχαράζη, ὁ ἐχθρικός στολίσκος ἐπεφάνη συσσωματωμένος ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἤρχισε ζωηρὸν κατὰ τῆς πόλεως κανονοβολισμὸν καὶ βομβαρδισμὸν, ὑποστηριζόμενος μετὰ τῆς αὐτῆς δραστηριότητος καὶ ὑπὸ τῶν κανονοστασίων τῆς ξηρᾶς.

Τὰ παράλια κανονοστάσια τῆς πόλεως καὶ κατ' ἐξο-

¹ Ἡ τῆς Κλείσωβας φρουρὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐφόδου συνέκειτο ἐξ 100 περίπου στρατιωτῶν ὑπὸ τῆν ὀπισθοκράτην Χρῆστον Χ. Πέτρον καὶ τοῦ ὑποσηματάρχου Παναγιωτῆκα Σωτηρόπουλον Κραββαρίτην καὶ Κωνσταντῆν Διαμάντην Τζαβίλλαν. Ὁ Χρῆστος Χ. Πέτρος, ἀσθενῆς ὢν κατ' ἀκείνας τὰς ἡμέρας, εὗρίσκετο ἐν Μεσολογγίῳ.

χὴν τὸ κανονοστῆσιον τοῦ ἀνεμομύλου ἀντεπυροβόλησαν τότε εὐστόχως, ὅλοι δὲ, ὑποθέσαντες ὅτι ἐπέκειτο ἔφοδος κατὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰς θέσεις των, περιμένοντες αὐτὴν μετὰ καρτερίας· ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων στιγμῶν ὁ ἐχθρικός στολίσκος ἐστράφη αἰφνηδῶς καὶ διευθύνθη σωρηδὸν πρὸς τὴν Κλείσωβαν. Ὁ φόβος ἀντιπερισπασμοῦ κατέστησε τότε τὴν φρουρὰν ἀμφίρρεπὴ ἐπὶ τινὰς στιγμὰς, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ σκοπὸς τοῦ ἐχθροῦ ἐγένετο καταφανής, καὶ ὁ σωματάρχης Κίτσος Τζαβέλλας, ὅστις μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βασιλαδίου καὶ Ντόλμᾶ εἶχε ταχθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τριακοσίων γενναίων στρατιωτῶν, ὡς ἐπικουρικὸν σῶμα, ἔτοιμος νὰ τρέξῃ εἰς τὴν πρώτην ἐπαπειλουμένην θέσιν, εὐρεθεὶς κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην εἰς τὴν οἰκίαν του πρὸς ἀνάπαυσιν, ἔδραμε μὲ μόνους τοὺς παρ' αὐτῷ ἕξ ἢ ἑπτὰ στρατιώτας εἰς τὸ παράλιον καὶ ἰδὼν τὸν κίνδυνον τῆς Κλείσωβας καὶ τὸν ἐχθρὸν προσπαθοῦντα νὰ περικυκλώσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον τὴν θέσιν, ἐπιβιβάζεται, χωρὶς νὰ περιμείνῃ τὴν ἀφιξίν των ἄλλων ἀνδρῶν τοῦ σώματός του, εἰς τινὰ μικρὰ πλοίαρια μετὰ μόνων τῶν εἰρημένων ἑπτὰ στρατιωτῶν του, διευθύνεται παχύτατα πρὸς τὴν Κλείσωβαν καὶ κατορθώνει, διαβὰς ἀναιμωτὶ διὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ νησίδιον, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἐχθρὸς ἤρχιζε δραστηρίως τὸν κατὰ τοῦ ὀχυρώματος τούτου πυροβολισμόν. ¹ Τὸ

¹ Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν οἱ γενναῖοι οὔτοι εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Κλείσωβαν, σφαῖρα πυροβόλου ἐφόνευσε τὸν σωματάρχην γραμματεία του Σπύρον Παναγιώτου Παπανδρέαν ἐκ Μεσολογγίου καὶ ἔκοψεν εἰς δύο τὸ ἕξφορ τοῦ ἰδίου Τζαβέλλα, τὸ ὅποτον ἔφερεν ἐφ' αὐτοῦ ὁ φονευθεὶς. Τότε δὲ ὁ Τζαβέλλας ἔλαβε τὸ συντριβὴν ἕξφορ ἀπὸ τὸν φονευθέντα, εἰσηλθὼν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Κλείσωβας κειμένην Ἑκ-

παράδειγμά του ακολουθοῦσι ταύτοχρόνως καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Κίτσος Πάσχος καὶ ὁ ἀξιωματικὸς Γεώργιος Ναβαρίκος ἐκ τῶν τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος μετὰ τεσσάρων ἄλλων στρατιωτῶν.

Ἐνθὺ ταῦτα ἐγίνοντο, ὁ ἐχθρικός στρατὸς, ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ ἰδίου Κιουταχῆ αὐτοπροσώπως, ἠτοιμάζετο διὰ τὴν ἔφοδον, ἣτις καὶ ἐγένετο μετὰ μικρόν. Εἰς τὴν πρώτην δὲ ταύτην ἔφοδον οἱ ἐχθροὶ ἐπλησίασαν τόσον εἰς τὸ νησιδίον, ὥστε δύο σημαιοφόροι, ὁ εἰς Ἰλλυριὸς (Γκέκας) καὶ ὁ ἄλλος Ἄλβανός, ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ ὕδατος ἐπὶ τοῦ νησιδίου καὶ τούτους παρηκολούθησαν πολλοὶ ἐκ τῶν συντρόφων τῶν, ἀλλ' ὁ ζωηρότατος τουφεκισμὸς καὶ ἐν μέρει ὁ κανονοβολισμὸς τῆς ἀυαρίθμου φρουρᾶς, ῥίψας νεκροὺς τοὺς δύο σημαιοφόρους καὶ πολλοὺς τῶν παρακολουθούντων αὐτούς, ἠνάγκασε τοὺς λοιποὺς νὰ τραπῶσι σωρηδὸν εἰς αἰσχροὺς φυγῆν. Μετὰ τὴν ἔφοδον ταύτην, ἐξ ἀλλεπαλλήλους μέχρι τῆς μεσημβρίας ἐπεχείρησεν ὁ ἐχθρὸς ἐφόδους, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ ὀμοίαν καὶ ἐτι χεῖρονα ἔλαβον τύχην· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἔφοδον ὁ Κιουταχῆς, πληγῶθεις κατὰ τὴν κνήμην, ἐξῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδόν του καὶ αἱ ἠττημέναι φάλαγγές του κατησχυμμέναι ἴσταντο εἰς τὰ κατὰ τὴν Μολόχαν παράλια, θεώμεναι μακρόθεν τὸ ἠρωϊκὸν νησιδίον. Ὁ στολίσκος ὁμοῦς ἐξηκολούθει τὴν πολιορκίαν καὶ ἐνταυτῷ συνεχῆ πυροβολισμὸν.

Ἐν τῷ μεταξὺ τῶν πυκνῶν ἐχθρικών ἐφόδων, ὁ γεν-

κλησίαν τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ ἀφίερωσεν αὐτὸ εἰς τὰς εἰκόνας· ἔμεινε δ' ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἱκανὴν ὥραν προσευχόμενος, ἰωσότου ὁ ὑποσωματάρχης Παναγιωτάκης Σ. Κραββαρίτης τὸν προσεκάλεσεν ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὴν φρουρὰν διὰ τῆς παρουσίας του, καὶ ἐξεληθὼν ἀμέσως περιεφέρετο ἀκαταπαύστως εἰς τοὺς προμαχῶνας.

νηρωική λίανος
Χρυσίου κ. Δοκ
στην νηρ. Αγκυρ
σοβαλ

ναίος χιλιάρχος Καρακώστας Δροσίνης, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν ἐξάδελφόν του Γεώργιον Κ. Βαλτινὸν καὶ πέντε στρατιώτας, εἰσελθὼν εἰς πλοιάριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔθεσεν καὶ τινα βαρέλια ὕδατος, διευθύνθη πρὸς τὴν Κλείσωβαν. Ὁ ἐχθρικός στόλος ὄρμηξ τότε κατ' αὐτῶν, πυροβολεῖ διὰ σφαιριδίων (μιδραλίων) καὶ τουφεκίζει αὐτούς· ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος οὗτος στρατιώτης, περιφρονῶν τὸν ἐχθρὸν, προχωρεῖ ἀκαταπαύστως ἐν τῷ μέσῳ τῆς χαλάζης τῶν σφαιρῶν καὶ πλησιάζει εἰς τὸ νησιδίον. Τότε σφαῖρα τηλεβόλου προσβάλλει τὸ πλοιάριον καὶ διελθοῦσα ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν πύραν, φονεύει τοὺς τέσσαρας ἐκ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοὺς δύο κωπηλάτας καὶ βυθίζει τὸ σκάφος. Οἱ διασωθέντες ρίπτονται εἰς τὴν θάλασσαν, ὠθοῦσι τὸ πλοιάριον καὶ οὕτως εἰσέρχονται θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Κλείσωβαν.

καὶ π. πορ. χ
κ. Τρ.

Τὸν χιλιάρχον Δροσίην ἀπεπειράθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ν' ἀκολουθήσωσι, τόσῳ ἐκ τοῦ ῥηθέντος ἐπικουρικοῦ σώματος καθὼς καὶ ὁ Γεώργιος Τζαβέλλας καὶ Ἰω. Τζαβέλλας (Μπακατσέλος) ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον· καθότι ὁ ἐχθρὸς ἐπολλαπλασίασε κατόπιν τὰς πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος δυνάμεις του, καὶ αὐτῷ ἕμενον μακρόθεν τουφεκίζαντες, μὴ δυνάμενοι ἅμῃς γὰρ δόσωσι τὴν παραμικρὰν βοήθειαν εἰς τοὺς ἐντὸς τοῦ νησιδίου. Μία δὲ ἀπὸ τὰς πολεμικὰς πάσσαρας τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν, διαικουμένη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Τρικούπη, ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατόν, κλονοβολοῦσα τοὺς ἐχθροὺς εὐστοχώτατα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, κατατρυπηθεῖσα ἀπὸ τὰς ἐχθρικὰς σφαῖρας, ἐβυθίσθη.

Μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Κλουταχῆ καὶ τὴν ἔξοδον αὐτοῦ εἰς τὴν ξηρὰν, ὁ Ἰβραήμ λυσσῶν καὶ πνέων ἐκδι-

κησιν, θέτει εἰς κίνησιν τὸ πεζικὸν τῆς γραμμῆς ὑπὸ τὸν γαμβρόν του Χουσεΐμπεην καὶ διευθύνεται φαλαγγηδὸν πρὸς τὴν Κλείσωβαν. Τὴν αὐτὴν δὲ στιγμήν συνέρχονται οἱ σωματάρχαι εἰς Μεσολόγγιον, ἵνα σκεφθῶσι περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης θέσεως. Γίνεται πρότασις περὶ ἐξόδου τῆς φρουρᾶς εἰς τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα διὰ νὰ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ ἐκεῖ καὶ νὰ ματαιώσῃ τὸ σχέδιόν του, ἀλλὰ δὲν ἐγκρίνεται τοῦτο διὰ πολλοὺς λόγους, ἀποφασίζεται δὲ ἀπλῶς νὰ γείνη πρὸς τοὺς προμαχῶνας δυνατὸς καὶ συνεχῆς πυροβολισμὸς. Τοῦτο ἐγένετο τῶντι καὶ πρὸς στιγμήν αἱ φάλαγγες τοῦ Ἰβραήμ, ἅμα ἔφθασαν εἰς τὸ παραθαλάσσιον, ἀνέστειλαν τὴν πρὸς τὰ ἐμπρὸς πορείαν των, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ πυροβολισμὸς, ἐνεργούμενος ἀνευ τῆς ἀπαιτουμένης διαθέσεως, διεκόπη ἀνεπαισθήτως καὶ ὁ ἐχθρὸς τότε εἰσήλθεν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπροχώρει εἰς τὸν σκοπὸν του.

Μολονότι ἡ ἡρωϊκὴ φρουρὰ τῆς Κλείσωβας ἠλαττώθη κατὰ τὸ ἐν τρίτου σχεδόν, καθότι τριάκοντα ἕως ἐκείνην τὴν στιγμήν εἶχον φουευθεῖ καὶ πληγωθεῖ, καὶ ὑπὲρ τοὺς δέκα δὲν εἶχον πλεον ὄπλα, καταστάντα ἄχρηστα, ἀνέμενε οὐχ ἦττον καὶ τὴν προσβολὴν τοῦ Ἰβραήμ μὲ ἀπαραδειγμάτιστον καρτερίαν καὶ ἀλλαλάζουσα προὔκαλει τὸν ἐχθρὸν εἰς νέας ἐφόδους.

Μετ' ὀλίγου ἡ ἐχθρικὴ φάλαγγξ, πλησιάσασα ἱκανῶς, ὀρμῆ κατὰ τῆς Κλείσωβας· ἡ φρουρὰ δέχεται τοὺς ἐφορμῶντας μὲ πυκνὸν καὶ εὐστοχον πυροβολισμὸν, εἰς τρόπον ὥστε μετὰ 1] τῆς ὥρας οἱ ἐχθροὶ στρέφουσι τὰ ῥῶτα. Τότε οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ κτυπῶσι τοὺς φεύγοντας διὰ τῶν ξιφῶν αὐτῶν καὶ ὁ στολίσκος διατάσσεται ὡσαύτως νὰ πυροβολῇ τοὺς φυγάδας.

τιώται τοιουτοτρόπως ἐκόντες ἄκοντες ἐπιτίθενται ἐκ νέου κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ ἡρωικοῦ νησιδίου. Πέντε ἀλλεπαλλήλους ἐπιχειροῦσιν ἐφόδους καὶ πεντάκις γρέφουσι τὰ νῶτα ἐνώπιον τῆς ἀκαταπονήτου ἀνδρείας τῆς φρουρᾶς. ¹ Ὅτε δὲ περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἠτοιμάζοντο διὰ τελευταίαν ἀποφασιστικὴν ἔφοδον, ὁ ἴδιος Χουσεῖμπεης σηκώνεται ὀρθίος εἰς τὴν πρασινοχρωματισμένην λέμβον του, διὰ νὰ δώσῃ τὰς διαταγὰς καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν στρατὸν του. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς Κλείσθωβας τὸν ἀναγνωρίζουσιν ἐκ τῶν ἐνδυμάτων του, καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Παναγιωτάκης Σωτηρόπουλος Κραββαρίτης ² καὶ ὁ ἀξιωματικὸς Πέτρος Βουσμπουλέρας μετὰ τινῶν ἄλλων στρατιωτῶν πυροβολοῦσι κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ρίπτουσι νεκρὸν, ἡ δὲ λέμβος αὐτοῦ ὀπισθοχωρεῖ τότε ἐν τῷ ἄμα. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ δώσῃ τὸ σημεῖον τῆς ὑποχωρήσεως εἰς ὅλην τὴν ἐχθρικήν γραμμὴν. Γενικὸς δὲ ἤρχισε τότε ὁ πυροβολισμὸς τῆς φρουρᾶς κατὰ τῶν φευγόντων, καὶ ταῦτοχρόνως, πηδῆσαντες ἔξω τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῶν οἱ

¹ Εἰς τὰς τελευταίας ἐφόδους οἱ ἐχθροὶ ὑποστάντες σπουδαίας ἀπωλείας καὶ βλέποντες ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃσι τὸ ὀχύρωμα ἄνευ μεγάλων θυσιῶν, κατέφυγον εἰς στρατιῆγμα, καὶ κενώσαντες πολλὰ τῶν πλοιαρίων αὐτῶν καὶ κρυφθέντες ὀπισθεν αὐτῶν τὰ ὄθουον ἀπὸ πλευρᾶς πρὸς τὸ ὀχύρωμα· ἐπλησίασαν δὲ τόσον ὥστε πολλοὶ ἔμμενον ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ μίαν μῶλις ὀργυιᾶν ὑψηλοῦ χαρακώματος, χωρὶς νὰ βλάπτωνται ἀπὸ τὸν πυροβολισμὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔσειον μὲ τὰς χεῖράς των τὰς πασσάλους τοῦ προμαχώνος. Ἄλλ' ὅταν οἱ σύντροφοὶ των, μὴ δυνθίνοντες ἐπὶ πλέον ν' ἀνθέξουσιν εἰς τὸ πῦρ τῆς φρουρᾶς, ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν, οὗτοι εὔρον ἐκεῖ τὸν θάνατον σφαγέντες μέχρις ἐνός.

² Εἰς τὸν ὑποσωματάρχην τοῦτον ἀνήκει ἀποκλειστικῶς τὸ ἐπώνυμον «Ἡρώς τῆς Κλείσθωβας».

ὑπερασπισταὶ τῆς Κλείσωβας ξιφήρεις, φέρουσι τὴν φρίκην καὶ τὸν θάνατον εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ καταδίωξις καὶ ἡ σφαγὴ ἐξηκολούθησεν εἰς ^{1]} τῆς ὥρας ἀπόστασιν, ἐτράπη δὲ συγχρόνως εἰς φυγὴν καὶ ὁ ἐχθρικός στολίσκος, ἀφήσας εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νικητῶν ἑπτὰ πλοῖα μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μίαν γολέτταν χωρητικότητος ἐξήκοντα πολεμιστῶν.

Ἡ νύξ ἐπελθοῦσα μετ' ὀλίγον, ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν λυσιπώδη ἐκείνον ἀγῶνα, καὶ οἱ μὲν διασωθέντες ἐχθροὶ καταφεύγει καὶ καταπτοημένοι ἐπανήλθον εἰς τὰς σκηνάς των, οἱ δὲ νικηταί, χωρὶς διόλου ν' ἀναπαυθῶσι, περιήρχοντο εἰς τὰ περίξ τοῦ νησιδίου καὶ συνέλεγον τὰ τρόπαια τῆς λαμπροτάτης νίκης των. Χίλια πεντακόσια λογχοφόρα ὄπλα τοῦ τακτικοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ καὶ ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν καραμπίνας καὶ ἄλλα τόσα ξιφη ἀξιωματικῶν, δεκατρεῖς σημαῖαι τῆς ἡμισελήνου καὶ δέκα τύμπανα καὶ ἄλλα πάμπολλα λάφυρα ἀπετέλεσαν τὸ Ἑλλ. τρόπαιον. Ἡ φθορὰ τοῦ ἐχθροῦ ὑπῆρξε φρικώδης. Εἰς 3500 περίπου ἀνῆλθον οἱ φονευθέντες καὶ πληγωθέντες, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι ἀξιωματικοί. Μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦτο ὁ στρατηγὸς τῆς Αἰγυπτίου φρουρᾶς Χουσεήμπεης, μεταξὺ δὲ τῶν πληγωθέντων καὶ αὐτὸς ὁ Κιουταχῆς· ἔμειναν δὲ ἔμπροσθεν τῆς Κλείσωβας καὶ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν νικητῶν ὑπὲρ τὰ 1200 πτώματα. ¹ Ἐκ τῶν Ἑλλ-

¹ Τὰ πτώματα ταῦτα ἦσαν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ. Ἐκ τοῦ στρατοῦ δὲ τοῦ Κιουταχῆ μόνον τὰ πτώματα τῶν δύο αὐτοῦ σημαιοφόρων ἔμειναν ἐκεῖ, τὰ δὲ ἄλλα ἐδίδετομεν ἰδίως ὀφθαλμοῖς, ὅτι, διαρκούσης τῆς μάχης, τὰ μετέφερον οἱ σύντροφοὶ των ἐπὶ τῶν ὤμων των μέχρι τῆς ξηρᾶς, ἐκεῖ δὲ τὰ ἀνεβίβαζον εἰς ἵππους καὶ τὰ ἔπεμπον εἰς τὸ στρατόπεδόν των, ἢ μετακόμισις δὲ αὐτῆ ἦτο διηλεκτῆς καὶ πυκνῆ.

ἑκατόμια

ἑκατόμια ἐπιπέματα
ἐχθρῶν

λήνων τεσσαράκοντα ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν, εἰς τοὺς πρώτους δὲ ἀριθμοῦνται ὁ ὑποσωματάρχης Κίττος Πάσχος καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ Γεώργιος Ναβαρίκος, Δημήτριος Γεροθανάσης καὶ Γρηγόριος Μεγαπάνου Γαλάνης.

Τὴν ἐπαύριον οἱ Ἕλληνες, περιερχόμενοι τὰ μικρὰ νησίδια τὰ περὶ τὴν Κλείσωβαν, εὑρισκον πολλοὺς τῶν τακτικῶν Ἀράβων, οἵτινες εἶχον περιπλαυθηῆ κατὰ τὴν μάχην, ἐκ τῶν ὑποίων ἄλλους μὲν ἐφόνευον, ἄλλους δὲ ζῶντας μετέφερον εἰς τὸ Μεσολόγγιον. Συνέβη δὲ κατὰ τὸ κυνήγιον τοῦτο τῶν φυγάδων τὸ ἐξῆς γεγονός, δυνάμενον νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν πανικὸν, ὅστις εἶχε καταλάβει τοὺς Ἀραβας, διαρκούσης τῆς μάχης. Εἰς στρατιώτης, ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοδοῦλου Χ. Πέτρου, Εὐστάθιος τὸ ὄνομα, ἐκ τῆς Λεβαδείας, συνητηθῆ εἰς τὰ μικρὰ ταῦτα νησίδια μετὰ τεσσάρων Ἀράβων ὀπλισμένων· μόλις τοὺς εἶδεν καὶ ἠτοιμάσθη νὰ ὀπισθοδρομήσῃ καθὸ μόνος, ἀλλὰ ταυτοχρόνως οἱ Ἀραβες ἤρχισαν νὰ φωνάζωσι πρὸς αὐτὸν «ράϊ καπετάνε» (δηλαδὴ παραδιδόμεθα). τότε λαβὼν θάρρος ὁ στρατιώτης πλησιάζει πρὸς αὐτοὺς, τοὺς ἀφοπλίζει, φονεῦει ἐξ αὐτῶν τοὺς δύο, τοὺς δ' ἄλλους δύο φέρει ζῶντας εἰς τὸ Μεσολόγγιον.

Ὁ Ἕλληνικὸς στόλος ἔφθασε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἀξιωματικῆς μάχης τῆς Κλείσωβας εἰς Ἐχινάδας, ἔχων ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς ἀτρομήτους Ναυάρχους Μισαοῦλην καὶ Κολανδροῦτσον καὶ τὸν ἀντιναύαρχον Γ. Σαχτούρην, τὸν Κανάρην, τὸν Κριεζήν, τὸν Σαχίνην καὶ ἄλλους, φέρων ἐπ' αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀποσταλέντας ὑπὸ τῆς φρουρᾶς κατὰ τὸν Ἰανουάριον εἰς τὴν Διοίκησιν σωματάρχας Ἀνδρέαν Ἴσκον, Λάμπρον

Χριστοδούλου
Χρυσόστομου
Ἡρωσίου καὶ ἄλλων

Βεΐκον, Ν. Ζέρβαν καὶ Σ. Μήλιον, πρὸς δε καὶ τὸν
σωματάρχην Θ. Γρίβαν μετὰ 200 στρατιωτῶν, στα-
λέντα παρὰ τῆς Διοικήσεως εἰς βοήθειαν τῆς φρουρᾶς
τοῦ Μεσολογγίου. Πρώτη δὲ φροντίς τοῦ στόλου ἦτο νὰ
δυνηθῆ νὰ προμηθεύσῃ τὸ φρούριον δι' ὀλίγων τροφῶν,
ὡς ἀναγκαιοτάτων, καὶ ν' ἀκολουθήσῃ κατόπιν ἡσύχως
τὰς πολεμικὰς ἐργασίας, πρὸς τελείαν διάλυσιν τοῦ
θαλασσίου ἀποκλεισμοῦ.

Τὴν αὐτὴν λοιπὸν νύκτα, περὶ τὸ μεσονύκτιον, λα-
βόντες μεθ' ἑαυτῶν ἐκ τῶν εἰς Πεταλᾶ εὐρισκομένων
Μεσολογγιτικῶν πλοίων πέντε π α σ σ α ρ α ς καὶ ἐν
μονοξύλου, ἐφθασαν ἔμπροσθεν τοῦ Βασιλαδίου καὶ γε-
μίσαντες 18 λέμβους τοῦ στολου καὶ τὰ ῥηθέντα πλοῖα
τῶν Μεσολογγιτῶν μετὰ τροφᾶς, διέταξαν αὐτὰ νὰ εἰσέλ-
θωσιν εἰς τὴν λίμνην καὶ διευθυνθῶσιν εἰς τὸ φρούριον.
Προπορευομένου δὲ τοῦ μονοξύλου καὶ τῶν πέντε π α σ-
σ α ρ ῶ ν καὶ ἀκολουθούντων τῶν ἄλλων, ἡ συνοδία
αὕτη προῦχώρησεν ἐντὸς ὀλίγου εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν,
καὶ ἤθελον εἰσέλθει σχεδὸν ἀνεμποδίστως, ἐὰν δὲν
ἐπήρχετο τὸ ἀκόλουθον συμβάν. Ὁ ἐχθρικός στολίσκος
εἶχε καθ' ἐκάστην νύκτα τὰς ἀναγκαίας φυλακὰς, αἷ-
τινες ἀνὰ πᾶσαν ὥραν ἔρριπτον ἐξ ἐκάστου τῶν πρὸς
φύλαξιν διωρισμένων πλοίων, ὡς σημεῖον τῆς ἐγρηγο-
ρεύσεώς των, ἀνὰ δύο τουφεκοβολισμούς. Οἱ συνήθεις
οὔτοι τουφεκοβολισμοὶ συνέβη νὰ ῥιφθῶσι κατὰ τὴν
στιγμὴν, καθ' ἣν εἰσέπλεον τὰ εἰρημένα Ἑλληνικὰ
πλοίαρρα, τοῦτο δὲ ἔκαμε τοὺς διοικητὰς καὶ τὰ πλη-
ρώματα αὐτῶν νὰ ἐκλάβωσιν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐννόησε τὴν
εἰσοδὸν των, καὶ παραχθέντες ἐκ τούτου ἀπεφάσισαν
νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν. Εἰς μάτην προσεπάθησαν οἱ διοι-
κηταὶ τῶν Μεσολογγιτικῶν πλοίων νὰ πείσωσιν αὐτοὺς

περὶ τῆς ἀληθοῦς σημασίας τῶν πυροβολισμῶν τοῦ ἔχθρου καὶ περὶ τοῦ ἀβασίμου τοῦ φόβου των. Μετὰ μικρὰν φιλονεικίαν αἱ λέμβοι καὶ αἱ πᾶσα ραῖ τοῦ στόλου ὀπισθοχώρησαν καὶ ἐπανήλθον εἰς τὰ πλοιά των, ἴ μόνον δὲ τὸ μονόξυλον, λαβὼν τὰ γράμματα τοῦ ναυάρχου καὶ τῶν σωματαρχῶν, καὶ ἔχον τρία μεγάλα σακκία ἀλεύρου ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του καὶ ἔφθασε περὶ τὸ λυκαυγὲς εἰς τὴν Κλείσωβαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μεσολογγίον. Τὰ γράμματα ταῦτα ἔφερον γενικὴν ἀγαλλίασιν καὶ ἡ χαρὰ ἐξωγραφίσθη εἰς τὰ πρόσωπα τῆς φρουρᾶς. Διωρίσθη δὲ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τινος στρατιωτικῶν, οἵτινες περιερχόμενοι ἀπὸ θέσιν εἰς θέσιν ἐκοινοποιοῦν εἰς ἕκαστον σῶμα τὰ γράμματα ταῦτα· μετὰ δὲ μίαν ὥραν ἐγένετο γενικὸς τουφεκισμὸς καὶ κανονοβολισμὸς ἐπαναληφθεὶς τρίς καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ Μεσολογγίου.

Σημειοῦμεν ἐνταῦθα ἐν περιλήψει τὴν ἔννοιαν τοῦ γράμματος τοῦ Ναυάρχου.

Ἦλθομεν καὶ ἀδθις ἐνταῦθα μὲ ἀρκετὰς δυνάμεις διὰ νὰ συναγωνισθῶμεν ἐκ νέου μετὰ τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης φρουρᾶς· ἀλλὰ διὰ νὰ δυνηθῶμεν ν' ἀκολουθήσωμεν τὸν κατὰ τοῦ ἔχθρου πόλεμον μὲ τὴν ἀπαιτουμένην κήσυχίαν, ἐκρίναμεν εὐλογον νὰ προμηθεύσωμεν τὴν φρουρὰν μὲ ὀλίγας τροφὰς ἐκ τῶν ὁποίων ἔχει παντελῆ ἔλλειψιν· πρὸς τοῦτο ἀποστέλλομεν ἤδη ὀλίγας καὶ

1 Τὸ ἀνωτέρω γεγονός· διηγήθη ἡμῖν, ὡς ἀνωτέρω τὸ ἐξεθέσαμεν, ὁ κυβερνήτης τοῦ μονοξύλου Δημητράκης Παλιός, δὲν δυνάμεθα ὁμῶς· νὰ ἐγγυηθῶμεν τὴν ἀκρίβειαν αὐτοῦ· οἱ κίλλιον δὲ περὶ τοῦτου πληροφορημένοι δύνανται νὰ τὸ βεβαιώσωσιν ἢ νὰ τὸ διαψεύσωσι, διότι δὲν ἐπιθυμοῦμεν ποτὲ νὰ προσβάλωμεν ἀδίκως τοὺς ὀπλαστικῶν ἡρώων μας.

Γράμμα ναυάρχου
Μεσολογγίου

»ἀκολούθως θέλομεν προσπαθήσει νὰ σᾶς ἀποστείλω-
»μεν καὶ ἄλλας. Ἐν τοσοῦτῳ, ἐπειδὴ ἔχομεν ἀνάγ-
»κην ἀπὸ ἀνθρώπους ἐντοπίους γνωρίζοντας τὰ διάφορα
»αὐτάκια τῆς λίμνης, προσπαθήσατε νὰ μᾶς εὐκολύ-
»νετε μὲ τοιούτους ἐκ τῶν ὅσων εὐρίσκονται ἐντὸς τοῦ
»φρουρίου κλ.»

Τὸ γράμμα τοῦτο ἔδωκεν εἰς τοὺς ὀρθῶς συλλογιζο-
μένους νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἦλθε
μὲ τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν, καθότι τὸν παρελθόντα
Ἰούλιον, ἦτοι κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν, ἐλθόντες μὲ
ἀρκετὴν δύναμιν, χωρὶς διόλου νὰ κάμωσι τοιαύτας
ἀπαιτήσεις καὶ χωρὶς διόλου ἢ φρουρὰ νὰ ἔχη εἶδῃσιν
τῆς ἀφίξεώς των, ὥρμησαν κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου,
τὸν κατεναυμάχησαν, τὸν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ διέλυ-
σαν αὐθημερὸν τὸν θαλάσσιον ἀποκλεισμόν. Ἄλλ' ὅπως
καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὅλοι περιέμενον ἀπὸ τοὺς ἀπτο-
ήτους θαλασσινοὺς μας γενναῖα κατορθώματα καὶ ἂν
ὄχι τι περισσύτερον, τοῦλάχιστον εἶχον ὅλοι τὴν πεποι-
θησιν, ὅτι τὸ φρούριον ἠθελε προμηθευθῆ μὲ τὰς ἀναγ-
καίας τροφάς.

Εἰς τὰς δύο ὥρας Μ. Μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐφάνησαν
μεταξὺ Βασιλαδίου καὶ Ζακύνθου μόλις διακρινόμενα
ἕνδεκα Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἀλλὰ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν δὲν
ἦσαν πλέον ὀρατὰ εἰς τὴν φρουράν.

Τὴν αὐτὴν νύκτα, ἦτοι μίαν ὥραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ
ἡλίου, ἠκούσθησαν πρὸς τὸ μέρος τῆς Ζακύνθου πυκνό-
τατοι κανονοβολισμοί, οἵτινες διήρκεσαν ὑπὲρ τὴν μίαν
ᾠραν· ἐκ τούτου ὅλοι συνεπέρανον σύγκρουσιν τῶν στό-
λων. Τὸ ὑπόλοιπον τῆς νυκτὸς παρήλθε χωρὶς πλέον ν'
ἀκουσθῆ εἰς τὴν θάλασσαν οὐδεὶς κρότος τηλεβόλου.

Τὴν ἐπιούσαν, 27, τὸ πρωὶ ἐφάνησαν παραπλέοντα

ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου 25 περίπου πλοῖα τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἅτινα μετὰ τρεῖς ὥρας (10 Π. Μ.) διευθύνθησαν (ἐκτὸς δύο, τὰ ὅποια ἔμειναν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν) πρὸς τὴν Ζάκυνθον· κατὰ δὲ τὴν πρώτην ὥραν Μ. Μ. ἠκούσθησαν πάλιν καὶ ἐκεῖνο τὸ μέρος συνεχεῖς καὶ ἀδιάκοποι κανονοβολισμοὶ διαρκέσαντες μέχρι τῆς νυκτὸς, ὅτε καὶ κατέπαυσαν, καὶ πάλιν δὲ κατὰ τὴν 10 ὥραν Μ. Μ. ἐπανελήφθησαν μὲ τὴν ἰδίαν ζωηρότητα, ἀλλὰ μετὰ δύο ὥρας πάλιν κατέπαυσαν ὀλοτελῶς.

Τὴν πρώτην ἐφάνη πάλιν ὅλος ὁ ἐχθρικός στόλος παραπλέων ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου καὶ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἐλλιμενίσθησαν ἡ Ναυαρχίς, ἡ Ἀντιναυαρχίς καὶ ἄλλα σχεδὸν εἴκοσι· τοῦτο ἔδωκεν αἰτίαν εἰς τὴν φρούραν νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι εἰς τὰς συγκροτηθείσας ναυμαχίας, ὁ Ἑλληνικός στόλος ἀπέτυχε καὶ ὁ ἐχθρικός ὑπερίσχυσε. Περὶ δὲ τὴν τρίτην ὥραν Μ. Μ. ἀπέπλευσεν ἐκ νέου ὁ ἐχθρικός στόλος κατευθυνόμενος πρὸς τὰς Ἐχινάδας. Ἡ ναυαρχίς ὁμως μετὰ ὀκτὼ ἄλλων ἔμειναν προσωρμισμένα μέχρι τῆς νυκτὸς, ἀλλὰ τὴν αὐγὴν δὲν ἦσαν πλέον ἐκεῖ. Ἐπανελήφθη τὴν αὐτὴν ὥς καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν καθὼς καὶ τὴν 3 Ἀπριλίου δις ἡ ναυμαχία, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες πάλιν ἀπέτυχον καὶ οὕτω τὴν 4 Ἀπριλίου ἐλλιμενίσθη αὖθις ὁ Τουρκικός στόλος ἔμπροσθεν τοῦ Βασιλαδίου καὶ ἔμεινε πλέον ἐκεῖ ἠγκυροβλημένος, ἐκτὸς μιᾶς μοίρας αὐτοῦ, ἣτις παρέπλεεν ἡμέραν καὶ νύκτα ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριον Ἀρξὸν ἕως εἰς τὰς Ἐχινάδας νήσους καὶ ἔκτοτε οὐδεὶς πλέον ἠκούσθη κατὰ τὴν θάλασσαν κανονοβολισμός.

Ἴδου λοιπὸν πύσσην ἀφέλειαν προὔξενυσεν εἰς τὸν ἐχθρὸν ἡ ἄλωσις καὶ κατοχὴ τοῦ Βασιλαδίου, διότι, ἐὰν διετήρουν τοῦτο οἱ πολιορκούμενοι, τὸ φρούριον ἀφεύ-

ναυμαχίας

σημασία εἶναι
σημ. Βασιλαδίου

κτως ἤθελε προμηθευθῆ ὑπὸ τοῦ στόλου μὲ τὰς ἀναγκαιὰς τροφάς.

Τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς 4 Ἀπριλίου ὁ πολιορκητὴς ἐζήτησε πάλιν συνέντευξιν μετὰ τῆς φρουρᾶς, καὶ ἐξεληθόντων πάλιν τῶν αὐτῶν σωματάρχων, ἐξαιρουμένου τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Ὀθωμανῶν ὠμίλησαν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον:

«Τὶ περιμένετε πλέον; ἦλθαν καὶ τὰ καράβιά σας, ἀλλ' ἐνικήθησαν ἀπὸ τὰ ἰδικὰ μας, εἰς τρόπον ὥστε δὲν εἶναι πλέον εἰς κατάστασιν νὰ ξαναπαρουσιασθῶν εἰς ναυμαχίαν· λοιπὸν οἱ Βεζύραι μᾶς ἔστειλαν διὰ νὰ σᾶς εἴπωμεν, ὅτι εἶναι ἔτοιμοι νὰ δεχθῶν τὸ προσκύνημά σας, φθάνει μόνον νὰ παραδώσητε τὰ ὄπλα, ἐξαιρουμένων τῶν Καπετανέων.»

Εἰς ταῦτα οἱ σωματάρχαι ἀπεκρίθησαν μὲ ὄλην τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτοὺς τόλμην καὶ σταθερότητα:

«Ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου ἀπέδειξεν ἐναργέστατα ἔν ἤδη ἔτος τίνι τρόπῳ παραδίδει τὰ ὄπλα εἰς τοὺς ἐχθρούς της· ἐπολέμησε καὶ θέλει πολεμήσει καὶ ἕως τὴν ὑστερινὴν ἡμέραν μὲ ὄλην τὴν γενναϊότητα, καὶ ἀν μέχρι τέλους δὲν ἰδῆ καμμίαν βοήθειαν, τότε πάλιν θέλει ὀρμήσει καθ' ὑμῶν καὶ ἡ θέλει ἀποθάνει ἐνδόξως ἐντὸς τῶν ὀχυρωμάτων σας καὶ τῶν στρατοπέδων σας, ἢ θέλει ἐξέλθει μὲ τὸ ξίφος εἰς τὰς χεῖρας, ἀφοῦ πρῶτον διασπείρει εἰς ὅλους ὑμᾶς τὸν ὄλεθρον.» Οἱ ἐχθροὶ εἰς ταῦτα ἀπήντησαν «αὔριον θὰ ἐπιστρέψωμεν νὰ σᾶς φανερώσωμεν τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν τῶν Βεζυρῶν» καὶ οὕτως ἀπῆλθεν ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια.

Τὴν ἐπαύριον περὶ τὴν 10 ὥραν Π. Μ. ἐφάνη εἰς τὸ ἴδιον μέρος εἰς Ὀθωμανὸς κρατῶν εἰς χεῖράς του τὴν σунήθη λευκὴν σημαίαν· ταῦτοχρόνως ἐξῆλθον οἱ σω-

νὰ πάλιν
μὲν ἔλε

τοὺς ἄλλους

ὁμοίως
φρουρᾶς

ματάρχαι, ἀλλὰ δὲν εὖρον παρὰ μόνον τὸν σημαιοφό-
ρον, ὅστις εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι, οἱ Βεζύραι ἐπιθυμοῦν νὰ
ὀμιλήσωσιν αὐτοπροσώπως μὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς
φρουρᾶς καὶ προσεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ
ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ὅπου περιέμενον καὶ οἱ Σατράπαι.
Οἱ σωματάρχαι ἀπεποιήθησαν τὴν πρόσκλησιν ἐπὶ
λόγῳ, ὅτι δὲν ἔχουν τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς φρουρᾶς νὰ
πράξωσι τοιοῦτόν τι καὶ διότι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ
γενῆ, ἂν ὅμως οἱ Βεζύραι ἐπιθυμοῦσιν, ἅς ἔλθωσιν οἱ
ἴδιοι εἰς τὸ προσδιορισθὲν μέρος, ἢ ἅς στείλουν, ὡς καὶ
πρότερον, τοὺς ἀντιπροσώπους των. Μετὰ τὴν ὀμιλίαν
ταύτην ὁ ῥηθεὶς σημαιοφόρος ἀπῆλθεν εἰς τὸ Τουρκικὸν
στρατόπεδον καὶ μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψε συνοδευόμενος
ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους, οἵτινες εἶχον ἔλθει καὶ τὴν
πρώτην φοράν. Ἀφοῦ ἤρχισεν ἡ συζήτησις, οἱ ἀπεσταλ-
μένοι Τοῦρκοι εἶπον, ὅτι οἱ Βεζύραι συγκατανεύουσιν ἐκ
φιλευθροπίας ν' ἀφήσωσι τὰ ὄπλα εἰς ὅλην τὴν φρου-
ράν, φθάνει μόνον τρεῖς Καπετανεοί, οἱ σημαντικώτεροι,
καὶ δύο ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ Μεσολογγίου νὰ παρου-
σιασθῶσιν εἰς αὐτοὺς, φέροντες εἰς τὸν λαιμὸν μαῦρον
μανδύλιον καὶ δόσωσι μὲ τὰς χεῖράς των πεντήκοντα
ὄπλα, 50 ζεύγη πιστολίων καὶ ἄλλα τόσα ξίφη, ὡς ση-
μεῖον ὑποταγῆς. Τοῦτο ἤρκεσεν ἀμέσως νὰ διακοπῶσιν
αἱ διαπραγματεύσεις μὲ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀπόκρι-
σιν τῶν σωματάρχων. (Οἱ Καπετανεοί τῆς φρουρᾶς τοῦ
»Μεσολογγίου, ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπαιτήσῃ, ἢ θὰ πα-
»ραδόσωσιν μετὰ τῶν συναγωνιστῶν των εἰς τοὺς Βεζύ-
»ρας τὰ ξίφη των, οὐχὶ εἰς τὰς θήκας ἀλλὰ γυμνὰ καὶ
»ἀχνίζοντα ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν πολεμίων, ἢ θὰ ἐξέλθωσι
»μετ' αὐτῶν ἡρωϊκῶς.» Οὕτω λοιπὸν διεκόπη ἕκτοτε
πᾶσα διαπραγματεύσις, μολονότι οἱ πολιορκηταὶ καὶ ἐκ

νὰ εἶναι
ἐξ ὅρων

δευτέρου καὶ ἐκ τρίτου ἐζήτησαν συνέντευξιν ἐπιμόνως.¹

Εἰς ὁ σημεῖον εἶχον περιέλθει τὰ πράγματα καὶ ἔνεκα τῆς παντελοῦς στερήσεως τροφῶν καὶ ἔνεκα τοῦ ἀποκλεισμοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἔμενεν εἰς τὴν φρουρὰν ἐκτὸς τῆς ἐξόδου. Τούτου λοιπὸν ἀποφασισθέντος, ἤρχισαν αἱ προπαρασκευαί· καὶ πρῶτον μὲν ἐπεσκευάσθησαν τέσσαρες γέφυραι ἐπὶ τῆς τάφρου, μία ἔμπροσθεν τῆς «Δουνέτας», μία εἰς τὸν «Μονταλαμπέρτ» καὶ δύο εἰς τὰ κανονοστάσια τὰ φυλαττόμενα ἀπὸ τοὺς σωματάρχας Νότην Βότσαρην, Γ. Βαλτινὸν καὶ Ν. Στουρνάραν, αὔτινες τὴν 8 Ἀπριλίου ἐπερατώθησαν.

Τὴν δὲ 5 τοῦ ἰδίου μηνὸς ἀπεστάλησαν ὀύποσωματάρχης Ἰω. Κουτσουίκας καὶ ὁ ἀξιωματικὸς Μπατέλος με γράμματα τῆς φρουρᾶς πρὸς τοὺς ἔξω τοποθετημένους σωματάρχας, διὰ τῶν ὁποίων γραμμάτων ἐκοινοποιεῖτο εἰς αὐτοὺς ἡ περὶ τῆς ἐξόδου ἀπόφασις τῆς φρουρᾶς καὶ προσεκαλοῦντο νὰ τρέξωσιν εἰς βοήθειάν της. Οἱ ἀπεσταλμένοι διευθύνθησαν διὰ τοῦ ἀπέναντι τῆς Κλεισώβας μέρους τῆς Στερεᾶς καὶ ἡ διάβασις των ἐγένετο χωρὶς δυσκολίαν καὶ κίνδυνον.

Μετὰ παρέλευσιν πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ἀπεσταλμένων τῆς φρουρᾶς, περὶ τὸ λυκαυγὲς τῆς 10 Ἀπριλίου, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον ἐπίτηδες ἀπεσταλμένος τῶν ἔξω σωματαρχῶν, φέρων γράμματα αὐτῶν εἰς τὴν φρουρὰν, δι' ὧν ἐκοινοποιοῦν ὅτι, διὰ τὴν ἐπισυμβᾶσαν ῥαγδαίαν βροχὴν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φθάσουσιν τὴν 8 τὸ ἑσπέρας (Πέμπτην τῆς ἑβδομάδος), ὡς

1 Χρωστικοῦμεν νὰ ὁμολογήσωμεν, χάριν τῆς ἀληθείας, ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ὅλοι ἀνεξαιρέτως, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, ἔδειξαν ἀκραιεὴ πατριωτισμὸν καὶ οὐδενός ἡ πρὸς τὴν πατρίδα πίστις ἐκλονίσθη ἢ ἀμπίταλαντεύθη.

ἡ ἀπόφασις ἀπορῶν
ἐξόδου.

ἀπορῶν ἀπορῶν
μετ' αὐτῶν

εἶχε συμφωνηθῆ, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐσπέρας τῆς δεκάτης θὰ φθάσωσιν ἀφεύκτως μὲ ὄσσην δυνηθῶσι βοήθειαν, καὶ ὡς σημεῖον τῆς ἀφίξεώς των θὰ κενώσωσιν ἅπαξ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τὰ ὄπλα των. ¹ Οἱ σωματάρχαι, ἅμα λαβόντες τὴν εἶδησιν ταύτην, συνήχθησαν περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸ κανουοστάσιον τοῦ «Μακρῆ παρόντων τοῦ Ι. Παππαδζαμαντοπούλου καὶ τοῦ ἀρχιερέως Ἰωσήφ Ῥογῶν καὶ συσκεφθέντες ἐκανόνισαν τὸ σχέδιον τῆς ἐξόδου ὡς ἐξῆς. Ἡ φρουρὰ προέκειτο νὰ διαιρεθῆ εἰς τρία σώματα, καὶ τὸ μὲν Α' συνιστάμενον ἀπὸ τὰ σώματα τῶν σωματαρχῶν τῶν φυλασσόντων τὰ τῆς δυτικῆς πτέρυγος κανουοστάσια τοῦ φρουρίου, ἀπὸ τοῦ κανουοστασίου τοῦ «Σαχτούρη» (νησίδιον τῆς Μαρμαροῦς) μέχρι τοῦ κανουοστασίου τῆς «Λουνέτας καὶ διοικούμενον ὑπὸ τοῦ σωματάρχου Κίτσου Τζαβέλλα, ὄφειλε νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῆς γεφύρας τῆς «Λουνέτας» τὸ δὲ Β' συνιστάμενον ἀπὸ τὰ σώματα τῶν σωματαρχῶν τῶν φυλασσόντων τὰ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος κανουοστάσια καὶ διοικούμενον ἀπὸ τὸν σωματάρχην Νότην Βότσαρην, ὄφειλε νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῆς γεφύρας τοῦ «Ρήγα», εἰς τὸ σῶμα δὲ τοῦτο ἤθελε προστεθῆ καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἰωσήφ κρατῶν εἰς χεῖρας τὸν τίμιον Σταυρὸν. Τὸ δὲ Γ' τέλος, συνιστάμενον ἀπὸ οὐχὶ βαρέως ἀσθενεῖς καὶ γυναικόπαιδα, συνοδευόμενον δὲ καὶ ὑπὸ 200 καλῶν στρατιωτῶν, ὄφειλε νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῆς γεφύρας τοῦ Μονταλαμπέρτ καὶ «Στουρνάρα.» Τὰ τρία ταῦτα σώματα, ἅμα ἤθελε φανῆ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τὸ σημεῖον

1 Κατὰ τὴν μεταξὺ τῆς φρουρᾶς καὶ τῶν ἐξω συνεννόησιν, ἐάν μὲν ἡ ἐξώθεν ἐρχομένη βοήθεια ἦτο ἰσχυρὰ, σημεῖον τῆς ἀφίξεώς της θὰ ἦτο πυροβολισμὸς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, ἐάν δὲ τοῦναντίον, τρ ἢ ἀνημέμενοι ποταὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους.

τῆς ἀφίξεως τῆς βοήθειας, ὄφειλον ἀμέσως νὰ ἐξέλθωσι τοῦ φρουρίου μὲ τὴν μεγαλητέραν ἡσυχίαν καὶ νὰ κατακλιθῶσιν ἐνεδρεύοντες ὀπισθεν τῆς προφυλακτικῆς ὁδοῦ καὶ οὕτω πρηνεῖς νὰ περιμένωσι τὸ σημεῖον τῆς ὀρμῆς, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἡ ὑπὸ τῶν ἔξω σωμαμάτων ἐπίθεσις κατὰ τῶν κατασκευωμάτων τῶν πολιορκητῶν· ἐπὶ δὲ τῶν κανουοστασιῶν ὄφειλον νὰ μείνουν μόναι αἱ ἀναγκαῖαι φυλακαὶ, ὁ δὲ σωματάρχης Κίτσος Τζαβέλλας, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐπικουρικῆ σώματος, ἐπεφυρτίσθη νὰ τηρήσῃ ὅσον τὸ δυνατόν τὴν εὐταξίαν καὶ ἡσυχίαν, καὶ περιερχόμενος τὰ κανουοστάσια νὰ ἐπιβλέπῃ εἰς τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν. Ἐκτὸς τούτων ἐδόθησαν αἱ ἐξῆς ἰδιαίτεραι ὁδηγίαι καὶ ὑποχρεώσεις εἰς ἕκαστον σῶμα.

Περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν Μ. Μ. (2¹)₂ τῆς νυκτὸς) τὰ μέλλοντα νὰ ἔλθωσιν ἔξωθεν εἰς βοήθειαν σώματα ὄφειλον νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ νὰ κτυπήσωσιν αὐτὸ ἐκ τῶν ὀπισθεν τὴν αὐτὴν δὲ στιγμήν τὸ Α'. σῶμα ἤθελεν ὀρμήσει κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων καὶ κανουοστασιῶν, προχωρῶν πρὸς τὰ ἐχθρικὰ στρατόπεδα. Τὸ δὲ Β'. σῶμα ἤθελε βαδίζει εἰς τὰ πλάγια τοῦ Α'., ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτα αὐτοῦ, προχωρῶν παραλλήλως ἐκείνου. Συγχρόνως τὸ Γ'. ἤθελε προχωρεῖ μὲ βῆμα ταχὺ διὰ νὰ καταλάβῃ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον τὸ ὄρος· ἡ δὲ τῆς Κλείσωβας φρουρὰ ἰδιοικουμένη ἀπὸ τὸν σωματάρχην Χρ. Χ. Πέ-

1 Μετ' αὐτῆς ἐξῆλθε καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Κώστα Δαμάντη Τζαβέλλα, καὶ ἡ σύζυγος τοῦ σωματάρχου Κ. Τζαβέλλα μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Δημητρίου καὶ ἄλλαι τινὲς γυναῖκες. Ἀπαυδίσια δὲ καθ' ὅσον ἡ σύζυγος τοῦ Κ. Δαμάντη Τζαβέλλα καὶ μὴ δυναμένη νὰ ὀδοιπορήσῃ πλέον, ἐφορεῖτο παρὰ τοῦ ἰδίου ἀνδρὸς τῆς γῆρας μὴ πύση

τρον θὰ ἐξήρχετο ταύτοχρόνως εἰς τὴν ἀπέναντι στε-
ρεὰν καὶ θὰ προῦχώρει μὲ βῆμα ὀδοιπορικόν, καὶ ἂν τυ-
χὸν οἱ πρὸς φρουρὰν τοῦ Μποχωρίου καὶ Κρουονέρου ἐχ-
θροὶ ἤθελον τρέξει εἰς βοήθειαν τοῦ κεντρικοῦ στρατο-
πέδου των, θὰ προσέβαλεν αὐτοὺς καὶ θὰ ἐμπόδιζε, εἰ
δυνατὸν, τὴν πρόοδον αὐτῶν, ὅπως τοιουτοτρόπως ἀσφα-
λισθῆ ἔτι μᾶλλον ἢ διάβασις τοῦ Γ'. σώματος. Σημεῖον
δὲ συναντήσεως τοῦ Α'. καὶ Β'. σώματος, ὡς καὶ τῆς
φρουρᾶς τῆς Κλείσωβας, προσδιωρίσθη τὸ ἀμπέλι τοῦ
«Κότσικα», θέσις μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχουσα τοῦ
Μεσολογγίου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἀγίου Συμεῶν, Μοῦνης
κειμένης εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ζυγοῦ.

Οὕτω κανουσιθέντος τοῦ σχεδίου τῆς ἐξόδου, διελύθη ἡ
συνέλευσις καὶ ἕκαστος ἀπῆλθεν εἰς τὴν θέσιν του καὶ
ἤρχισαν αἱ τῆς ἐξόδου προπαρασκευαὶ μεθ' ὅλης τῆς ἡσυ-
χίας ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλης τῆς δραστηριότητος. Μετ' ἀγαλ-
λιάσεως δὲ ἐβλεπέ τις εἰς τὰ πρόσωπα τῆς ἡρωϊκῆς ἐκεί-
νης φρουρᾶς ζωγραφισμένον τὸ θάρρος, τὴν ἀπόφασιν
καὶ τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς
ἐπιτυχίας τοῦ μεγάλου ἔργου, τὸ ὅποῖον ἠτοιμάζοντο νὰ
ἐπιχειρήσωσιν. Ὑπῆρχον τότε ἐν τῷ φρουρίῳ ἕως 300
ἀσθενεῖς καὶ πληγωμένοι πολλοὶ ἐκ τούτων, καθὼς καὶ
ὅσοι ἠσθάνοντο τὰς δυνάμεις των ἀνεπαρκεῖς ν' ἀνθέξω-
σιν εἰς τὴν συμπλοκὴν καὶ νὰ παρακολουθήσωσι τοὺς
λοιποὺς, ἐπροτίμησαν νὰ ταφῶσιν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς
ἐνδόξου ταύτης πόλεως, καὶ οὕτω ὀχυρωθέντες εἰς τὰς
ισχυροτέρας οἰκίας, περιέμενον ἐκεῖ τὸν θάνατον, ἀπο-
φασισμένοι ὄντες νὰ πωλήσωσιν ἀκριβὰ τὸ αἷμά των.

αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, ἡ δὲ σύζυγος τοῦ σωματάρχου
Τζαβίλλα ἔβριψε τὸν υἱὸν της, ὅστις αἰχμαλωτισθεὶς ἐλυτρώθη κα-
τόπιν παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦ δι' ἐξαγορᾶς.

Μεταξὺ αὐτῶν ὁ Χρῆστος Καψάλης, εἰς τῶν ἐγκριτοτέρων τοῦ Μεσολογγίου πολιτῶν, ἐξέλεξε θάνατον ἐνδοξότερον τῶν ἄλλων, ἀποφασίσας νὰ κλεισθῆ εἰς τὴν πυριταποθήκην καὶ νὰ βάλῃ τὸ πῦρ εἰς αὐτήν, ἅμα οἱ ἐχθροὶ ἤθελον ἐπισωρευθεῖ ἐκεῖ. Ἄλλος δέ τις, πεπηρωμένος τοὺς πόδας, ὀνόματι ¹ . . . ἀπεφάσισε νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὴν ἔμπροσθεν τοῦ κανονοστασίου «ὁ Μάρκος Βότσαρης» ὑπὸ τὸ πρόχωμα κατεσκευασμένην ὑπόνομον καὶ νὰ βάλῃ τὸ πῦρ εἰς αὐτήν, ὅταν αἰσθανθῆ τοὺς ἐχθροὺς εἰσερχομένους εἰς τὸ φρούριον καὶ φθάσαστας ἄνωθεν αὐτῆς.

Ἐνφ' λοιπὸν, ὡς εἴρηται, παρεσκευάζοντο πάντες διὰ τὴν ἔξοδον, ἐδραπέτευσεν δυστυχῶς ἐκ τοῦ φρουρίου ὁ ψυχοῦιδὸς ἐνὸς τῶν εἰς τὴν συνέλευσιν παρευρεθέντων ἀξιωματικῶν, τοῦ λεγομένου Τσόλκα, ἐκ τοῦ σώματος τοῦ σωματάρχου Ἀνδρέου Ἰσκου. Ὁ δεκαοκταετῆς οὗτος Ὀθωμανὸς ἦτο εἰς ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων εἰς Ζαπῆντι τῆς Τριχωνίας κατὰ τὸ 1821 καὶ βαπτισθεὶς εἶχεν ὀνομασθῆ Ἰωάννης· μεταβὰς δὲ εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἐφάνέρωσεν ὅλον τὸ σχέδιον εἰς τοὺς ἐχθροὺς, τὴν ὥραν τῆς ἐξόδου, τὰς θέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἐγένετο αὕτη καὶ τὰ λοιπά· καὶ μολονότι οἱ πολιορκηταὶ εἶχον ἤδη πληροφορηθῆ καὶ πρὸ ἡμερῶν παρά τινος ἐτέρου λειποτάκτου, Βουλγάρου τὸ γένος, αἰχμαλωτισθέντος εἰς τινα ἔξοδον τῆς φρουρᾶς, ὅτι προητοιμάζετο ἔξοδος, ἠγνόουν ὅμως τὰς λεπτομερείας τοῦ σχεδίου. ² Ἐνεκα τούτου λοιπὸν ἐγένετο δευτέρα σκέψις

¹ Σημ. τοῦ ἐκδότου. Ἐκ τοῦ χειρογράφου ἄλλοις τὸ δυστυχῶς τὸ ὄνομα καὶ τοῦ ἠρωικοῦ τούτου τέκνου τῆς πατρίδος.

² Ἄμα ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὴν πόλιν ἡ λειποταξία τοῦ εἰρημέτου ἀρνησιβήρητου ἔλαβε χώραν τραγικὴ τις καὶ βάρβαρος σκηνή.

καὶ μετεβλήθη ἐν μέρει τὸ σχέδιον, ἀπεφασίσθη δὴλα δὴ μόνον τὸ Β'. καὶ Γ'. σῶμα νὰ ἐξέλθωσι τοῦ φρουρίου καὶ νὰ μένωσι κατακεκλιμένα, ὡς ἄνω εἴρηται, τὸ δὲ Α'. νὰ συναχθῆ εἰς τὰς 8 ³]₄ ὥρας Μ. Μ. (2¹]₄ τῆς νυκτός) ἔσωθεν τοῦ κανονοστασίου ὁ «Μάρκος Βότσαρης», νὰ μένωσι δὲ εἰς τὰ κανονοστάσια τῆς Δυτικῆς πτέρυγος μόνον αἱ φυλακαί· τὴν αὐτὴν δὲ ὥραν ὁ σωματάρχης Κίτσος Τζαβέλλας νὰ περιέλθῃ τὰ κανονοστάσια τὰ παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ τὰ τῆς δυτικῆς πτέρυγος, νὰ λάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ ὄλας τὰς φυλακάς, νὰ ἔλθῃ ὅπου ἦτο τὸ Α'. σῶμα, καὶ συγχρόνως μετ' αὐτοῦ ν' ἀπεράσῃ εἰς «Λουρέτα» καὶ νὰ διέλθωσι τῆς γεφύρας ταυτοχρόνως ἅμα τῇ ἐξόδῳ· καὶ τοῦτο ἵνα μὴ γενῆ εἰς τὰ εἰρημένα κανονοστάσια καμμία ἔφοδος τοῦ ἐχθροῦ, γνωρίζοντος αὐτὰ κενὰ στρατιωτῶν. Οὕτως ἐτροποποιήθη τὸ ἀρχικὸν σχέδιον.

Περὶ δὲ τὴν 6 καὶ ³]₄ Μ. Μ. (12¹]₄) ἠκούσθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἡ ἐκπυρσοκρότησις τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος, ἀλλὰ πολὺ ἀσθενῆς διότι, ὡς ἐκ τοῦ κρότου ἐφάνη, μόλις εἶχον πυρσοκροτήσει 200 τουφέκια. Ἐν τούτοις ἡ φρουρὰ δὲν ὑπώπτευσεν, ὅτι ἡ ἐπικουρία ἦτο τόσον μικρὰ, ἀλλ' ἐνόμισεν, ὅτι ἡ ἐκπυρσοκρότησις, ἥτις ἠκούσθη, ἦτο ἀπλοῦν σημεῖον καὶ ὅτι τὸ πολὺ τῆς δυνάμεως εἶχε καταβῆ πρὸς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ὄρους διὰ νὰ πλησιάσωσι τὰ ἐχθρικὰ στρατόπεδα, εἰς τρόπον ὥστε κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐφόδου νὰ μὴν εἶναι ἀπηυδισμένοι οἱ ἄνδρες ἀλλ' ἔτοιμοι εἰς ταχείαν προσβολήν·

Οἱ στρατιῶται ἐρεθισθέντες· ἐκ τῶν δύο τούτῳ δραπετεύσειον ἐπνευσαν ἀπλησῶς· καὶ ἀδιακρίτως· τοὺς τε τούρκους· καὶ χριστιανούς· ἐργάτας τοῦ πολιορκητοῦ, τοὺς εἰς τὰ· κατὰ κερὸς· ἐξυδίους αἰχμαλωτισθέντας, μηδὲνός· ἐξζιρεθέντος.

τούτο τοῦλάχιστον ἀπήτει καὶ ἡ φρόνησις καὶ ἡ παλεμικὴ ἐμπειρία.

Ὅθεν, ἅμα ἐδόθη τὸ σύνθημα, τὸ Β' καὶ Γ' σῶμα ἤρ-
χισε τὴν ἐξοδον, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ προειδοποιημένοι ὄντες,
ὡς εἴρηται, ἤνοιξαν κατὰ τῶν ἐξερχομένων ἀλλεπάλλη-
λον καὶ συνεχῆ τουφεκισμόν καὶ μιδραλισμόν, ἐξ οὗ
πολλοὶ ἐθανατώθησαν· πλὴν μεθ' ὅλα ταῦτα, τὰ σώματα
ἐξήρχοντο ἐν πληρεστάτῃ σιωπῇ καὶ προφυλάξει, καὶ
αὕτως κατὰ τὴν δ καὶ ¹[₄ ὅλοι ἦσαν πρηνεῖς ἐπὶ τῆς
ὄχθης τῆς τάφρου. Τὴν αὐτὴν δὲ στιγμήν ἤρχισε καὶ
τὸ Α' σῶμα νὰ συγκεντρωῖται εἰς τὴν προαδιορισμένην
θέσιν, ὃ δὲ ἐχθρὸς, ὡς νὰ ἦτο καὶ κατὰ τοῦτο πληρο-
φορημένος, ἤρχισε νὰ βομβαρδίξῃ τὸ μέρος τοῦτο μετὰ
μεγάλῃ δραστηριότητος. Τὴν δ καὶ ³[₄ ὁλόκληρον τὸ
Α' σῶμα ἦτο συνηγμένον ἐκεῖ καὶ οὐδὲν ἄλλο ἀνέμενε
εἰμὴ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ του. Ἐν τούτοις ἡ θ
ὥρα ἐφθασεν ἀλλ' οὐδεμία ἐγένετο προσβολὴ τῶν ἐξ
ἐπικουρῶν σωμάτων κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου.
Τότε ἡ φρουρὰ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐξοδον
καὶ ἀνευ τῆς βοηθείας αὐτῶν, καὶ εἰς στρατιωτικῆς ἀπο-
σταλαίς παρὰ τοῦ σωματάρχου Τζαβέλλα ἦλθεν εἰς τὸ
Α' σῶμα καὶ μετεβίβασε τὴν διαταγὴν. ἤρχισε λοιπὸν
τὸ σῶμα νὰ κινήται πρὸς τὸ κανονοστάσιον τῆς «Λου-
νέτας» ἐξῆλθε διὰ τῆς γεφύρας καὶ χωρὶς διόλου νὰ πε-
ριμεῖνῃ, ὤρμησεν μὲ ἀπαραδειγμάτιστον γενναϊότητα
καὶ μὲ τὰ ἔϊφῃ εἰς τὰς χεῖρας ἐπέπεσεν ὡς ἀστραπὴ
εἰς τὰ ἐχθρικά κανονοστάσια καὶ περιταφρώματα, ταῦτο
δὲ ἔπραξαν ταυτόχρονα καὶ τὰ λοιπὰ σώματα. Οὔτε ἡ
ἐπὶ τῆς ποδιστράτιας τοῦ Ὁμέρ Πισῆ καλαιόταφος, ¹

¹ Ἐνθ' διήρχετο ἵππος τὴν τάφρον ταύτην ὁ σωματάρχης
Κίτσιος Τζαβέλλας, ὃ καὶ ἀρχηγὸς τοῦ Α' σώματος, ὁ ἵππος αὐτοῦ

οὔτε τὸ πλῆθος τῶν εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐπισωρευθέντων ἐχθρῶν ἠδυνήθη ν' ἀναστείλῃ τὴν ὄρμην ταύτην τῆς ἠρωϊκῆς φρουρᾶς. Τὰ ξίφη τῶν ἐπιτιθεμένων ἦνοιγον εἰς αὐτοὺς τὸν δρόμον πανταχοῦ, καὶ οὕτω διελθόντες τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα, ¹ προὐχώρουσαν πρὸς τὰ στρατόπεδα τῶν ἐχθρῶν². Κατὰ δυστυχίαν ὅμως πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν ἀπατηθέντες ἐκ μιᾶς φωνῆς, ³ ἥτις ἠκούσθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀλλαλαγμῶν «ὀπίσω εἰς τὸ φρούριον» ἐπέστρεψαν εἰς αὐτὸ, εὐρόντες δὲ τοὺς Τούρκους ἐντὸς αὐτοῦ, διευθύνθησαν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἄλλοι μὲν ἐκλείσθησαν ἐντὸς οἰκιῶν, ἄλλοι δὲ εἰς τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν κανονοστάσιον τοῦ ἀνεμομύλου, καὶ ἀφοῦ ἐπολέμησαν μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς ἐπιούσης καὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς ἐχθροὺς, ἔπεσαν τέλος καὶ αὐτοὶ θύμα τῆς καρτερίας των. ⁴

ἔχθη ἐντὸς τοῦ βορβόρου, μεθ' ὧν δὲ τὰς προσπάθειάς του, μὴ δυνθῆναι νὰ τὸν σώσῃ, τὸν ἐγκατέλειψεν ἐκεῖ μεθ' ὧν τῶν ἐκ' αὐτοῦ πραγμάτων του. Ἀπαντήσας δ' ὀλίγον τι περαιτέρω τὸν ἵππον τοῦ σωματάρχου Δ. Μακρῆ ἀφῆρσεν αὐτὸν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἵπποκόμου Χαραλάμπου Πριτζετζᾶ καὶ ἵππεύσας ἔγινεν ἄφαντος. Οὕτω δὲ τὸ σῶμα ἐστερήθη κατὰ τὴν κρίσιν ταύτην περιστασιῶν τοῦ ἀρχηγοῦ του καὶ δὲν τὸν ἐπανεῦρε παρ' ὅταν ἀπηλλάγη πλέον τοῦ ἐχθροῦ.

1 Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ἀφοῦ διήλθομεν ὧν τὰς τάφρους καὶ εὐρέθημεν ἐπὶ τῆς ἀνοικτῆς πεδιάδος, εἶδον εἰς τὰς ἀκτίνας τῆς ἀνατελλούσης τότε Σελήνης, τὴν πεδιάδα κατάλευκον ἐκ τῶν κ α π ὦ ν τὰς ὁποίας οἱ ἐξερχόμενοι ἔρριπτον, διὰ νὰ ᾖται. ἐλαφρώτεροι. Τὸ θέαμα τῶν ἐσπαρμένων τούτων κ α π ὦ ν ἦτο πρωτότυπον.

2 Τὸ Γ' σῶμα ἔπεσαν ὀλόκληρον σχεδὸν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, ἐξαιρουμένων τῶν συνοδεούντων αὐτὸ στρατιωτῶν, οἵτινες ἠνώθησαν μὲ τὸ Α' καὶ Β' σῶμα, ὡς καὶ πολλοὶ ἐκ τοῦ Β' σώματος ἠνώθησαν μὲ τὸ Α' σῶμα.

3 Ἡ φωνὴ αὕτη ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ Γ' σώματος.

4 Μεταξὺ τῶν ἐπανεληθόντων εἰς τὸ φρούριον ἦτο καὶ ὁ ὀπισω-

Ἄμα ἡ φρουρά διήλθεν, ὡς εἴρηται, τὰ ἐχθρικά χα-
ρακώματα καὶ προὔχωρει πρὸς τὰ ἐχθρικά στρατόπεδα,
ἐνεφανίσθη ¹ μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ ἵππικοῦ ἀπὸ δυσμῶν,
καθὼς καὶ ἐν τακτικὸν σῶμα πεζικοῦ ἐξ ἀνατολῶν, σχη-
ματισμένον εἰς πυκνὴν φάλαγγα καὶ βαδίζον μὲ βῆμα
προσβολῆς. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν ἠδυνήθησαν κοσῶς ν'
ἀνακόψωσι ἢ ν' ἀναστείλωσι πρὸς στιγμὴν τὴν πορείαν
τῶν ἐξελθόντων, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μὲ μεγίστην ζη-
μίαν των. Πέντε ἄλλα τοιαῦτα σώματα ἐπαρουσιάστη-
σαν ἀλληλοδιαδόχως, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἔλαβον τὴν
αὐτὴν τῶν πρώτων τύχην καὶ ἡ φρουρά δι' ἀλλαγαμῶν
φοβερῶν προὔχωρει ἀκαταπαύστως. Ἐν τοσοῦτῳ διὰ τῶν
ἐπανειλημμένων προσβολῶν ἐπέτυχον οἱ ἐχθροὶ πρὸς
καιρὸν νὰ ὠθήσωσιν ἀνεκπαισθήτως καὶ μικρὸν κατὰ μι-
κρὸν τὸ Α' σῶμα πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος καὶ ἤθελε
χάσει μετ' ὀλίγον τὴν ὀρθὴν διεύθυνσίν του τὸ σῶμα
τοῦτο καὶ περιπλανηθῆ εἰς τὴν πεδιάδα, ὅπου τὸ πρῶτ'
ὁ ὄλεθρός του θὰ ἦτο προφανής, ἐὰν ὁ σωματάρχης Γ.

ματάρχης Γεώργιος Τζαβέλλας καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἰωσήφ, καὶ ὁ μὲν
ἀρχιερεὺς, κλεισθεὶς μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τὸν ἀνεμόμυλον, ἀπέθανεν
ἡρωϊκῶς θέσας ὁ Ἰδιος, ὡς λέγεται, τὸ πῦρ εἰς τὴν ἐκεῖ εὐρισκομέ-
νην πυρίτιδα· ὁ δὲ Γ. Τζαβέλλας, διευθυνόμενος καὶ αὐτὸς πρὸς
τὸν ἀνεμόμυλον, εὔρεν εἰς τὸ παραθαλάσσιον ἐν μονόξυλον καὶ εἰς-
ελθὼν εἰς αὐτὸ μετὰ δύο στρατιωτῶν του καὶ ἐνός ἐγγχωρίου, δι-
ευθύνθη πρὸς τὴν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κλεισῶδας στερεάν, εἰς τὴν
θέσιν Μολόχα, ἐκείθεν δὲ διελθὼν ἀπὸ τὰ Μποχώριον, ἔφθασεν ἀνε-
νοχλήτως τὸ ἑσπέρας τῆς ἄλλης ἡμέρας εἰς Δερβίκιστα, ὅπου τὴν
τρίτην ἡμέραν ἦλθον καὶ οἱ λοιποὶ διασωθέντες ἐκ τῆς φρουρᾶς καὶ
παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν εὔρον αὐτὸν ἐκεῖ, ἐν ᾧ τὸν ἐθεώρουν ὄλοι
ἄκωλεσθίντα.

¹ Ταύτῃ τῇ στιγμῇ ἐτίθη τὸ πῦρ εἰς τὴν παρὰ τὸ κανενοστά-
σιον ὁ «Μάρκο-Βότεφαρης» ὑπόνομον ὑπὸ τοῦ πεπηρωμένου τοῦς
πόδας στρατιώτου, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος.

Βάγγιας καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Κολυγὸς Πασχούλης ἐνοήσαντες τούτο, δὲν ἔτρεχον εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ σώματος μετὰ τινων ἄλλων ἀξιοματικῶν καὶ δὲν ἐμπόδιζον μὲ τὰ ξίφη τὴν πρωτοπορείαν νὰ προχωρῇ ὅπως προῦχώρει καὶ δὲν διέταττον νὰ στραφῶσιν ἅπαντες ἡμιοριστερὰ καὶ κατὰ τὴν νέαν ταύτην διεύθυνσιν νὰ ὀρμήσωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν· καὶ πράγματι, τούτου γενομένου, οἱ ἐχθροὶ ὑπεχώρησαν, ἀφήσαντες εἰς τὸ σῶμα ἐλευθέραν τὴν πρώτην ὀρθὴν διεύθυνσίν του, τὸ ὅποιον προχωρήσαν καὶ διελθὸν πλησίον τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοπέδου, ἔφθασε τέλος εἰς τὰς ὑπώρειας· ἀλλ' ἐκεῖ εὗρε συνηγμένον ὀλόκληρον τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἐπέκεινα σχεδὸν τῶν δύο χιλιάδων, τὸ ὅποιον, ἅμα εἶδε τὸ Α' σῶμα, ἔκρουσε συγχρόνως ὅλα τὰ κύμβαλα (ταβλαμπάξια) καὶ μετὰ τὰς ἀγρίας φωνὰς «γζούρουνους, γζούρουνους» καὶ ἀλλαλαγμοὺς καὶ μετὰ τὰ ξίφη καὶ λόγχας εἰς τὰς χεῖρας, ὥρμησεν ἀκάθεκτον κατ' αὐτοῦ. Τότε οἱ σωματάρχαι ἐφώναξαν «εἰς τὸν τόπον, ἀδελφοί, καὶ ὁ τουφεκισμὸς νὰ γίνῃ ἐκ διαλειμμάτων» τὸ σῶμα ἐστάθη, τῶντι μὲ ἀμίμητον γενναϊότητα, καὶ οἱ τῆς πρώτης γραμμῆς, γουατίσαντες, ἐτουφέκιζον τοὺς ἐχθροὺς, τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραξαν οἱ τῆς δευτέρας καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ τῆς τρίτης γραμμῆς ἄνδρες ἀλληλοδιαδόχως καὶ οὕτω τὸ πῦρ ἦτο ἀδιάκοπον, οἱ δὲ ἐχθροὶ, βλαφθέντες καιρίως, ἐστρεψαν τὰ ὦτα καὶ διευθύνθησαν μετὰ ταχύτητος πρὸς τὸ Μεσολόγγιον. Συγχρόνως τὸ Β' σῶμα διέτρεξεν ἐπίσης παραλλήλως μὲ τὸ πρῶτον τὸν δρόμον του καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς περιστάσεις ἐκτὸς μόνον, ὅτι δὲν συνητήθη μὲ τὸ ἐχθρικὸν ἰππικόν. Ἡ δὲ τῆς Κλεισωβας φρουρὰ, συμπληκείσα καθ' ἑδὸν μετὰ τοῦ ἐκ Μποχωρίου ἐρχομένου εἰς βοήθειαν τοῦ γενικοῦ στρατοπέδου ἐχθρι-

κού ἰππικοῦ, καὶ φοιεύσασα πολλοὺς ἐξ αὐτοῦ, ἐξηκολούθησε σταθερῶς τὴν πορείαν αὐτῆς.

Οἱ πολιορκηταί, προειδοποιημένοι ὄντες, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος, ἅμα ὡς ἤκουσαν τὸν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους τουφεκισμόν, ὑποπτευθέντες εἰσβολὴν εἰς τὰ στρατόπεδα αὐτῶν, ἐτοποθέτησαν ἀνωθεν τῶν σκηνωμάτων των καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἐπέκεινα τῶν 3000 Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μουστάμπην Κιαφεζέζην.¹ Ὅτε λοιπὸν ἡ ἠρωϊκὴ φρουρὰ, ἀποκρούσασα τόσον γενναίως τὰς προσβολὰς τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὰ χαρακώματά του καὶ εἰς τὴν πεδιάδα καὶ διελθοῦσα νικηφόρος, ἔφθασεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους, καὶ ἤρχισαν ἄλλοι μὲν ἡσύχως καὶ ἀνυπόπτως ν' ἀναβαίνωσι, ἄλλοι δὲ νὰ λαμβάνωσιν ὀλίγην ἀνάπαυσιν, νομίζοντες ὅτι διέφυγον πλέον τὸν κίνδυνον,² οἱ ἀρχηγοὶ τῆς πολιορκίας ἀπαλλαχθέντες τότε ἀπὸ τὸν φόβον τῆς εἰσβολῆς τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος καὶ πληροφορηθέντες, ὅτι ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου διῆλθε τόσον καρτεροψύχως διὰ μέσου τῶν πεδινῶν δυνάμεων των, διέταξαν ἀμέσως τὸν ῥηθέντα ὄπλαρχηγὸν Μουστάμπην νὰ βαδίσῃ μὲ τὺς ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν του πρὸς τὸ ὄρος καὶ νὰ προσβάλλῃ τὴν φρουρὰν ἀναβαίνου-

1 Ὁ ὄπλαρχηγὸς οὗτος εἶναι ἐκεῖνος ὅστις κατόπιν ἀπωλέσθη μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ κατὰ τὴν εἰς Ἀράχωβαν τῆς Βοιωτίας συμβῆσαν μάχην τῆ 24 Ἰουλίου 1826.

2 Ἄμα ἤρξατο ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους πορεία πρῶτοι τοὺς ὁποῖους συνάντησεν ἐκ τῶν ἔξω ἡ φρουρὰ ἦσαν ὁ γενναῖος ὑποσωματάρχης Γιαννουῆς Πανομάρας, μόνος αὐτὸς καταδὰς μετὰ ἕξ ἢ ὀκτῶ στρατιωτῶν πρὸς βοήθειαν, ὡς καὶ ὁ σωματάρχης Εὐαγγέλης Μίτσοου Κουτογιάννης μετὰ 15 στρατιωτῶν, ὅστις καὶ λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὸν πατέρα του Μίτρον Κουτογιάννην, ἔφυγε δρομαίως. Ἡ συνάντησις αὕτη ἀνεπέερσε τὰς ἐλπίδας τῆς φρουρᾶς.

σαν. Τῶντι ὁ Μουστάμπεης διευθύνθη πρὸς τὸ μέρος εἰς ὃ ἡ φρουρὰ προὔχῳρει καὶ γνωρίζων κάλλιστα τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν προσεπάθησε νὰ διακόψῃ τὸν δρόμον αὐτῆς, καὶ ἅμα φθάσας πλησίον τοῦ Δ'. σώματος καὶ γενόμενος καταφανῆς εἰς αὐτὸ, ἀπήντησεν εἰς τὴν ἐρώτησιν, ἣν τῷ ἀπηύθυνον ἐκ τοῦ σώματος τούτου «ποιοὶ εἶσθε;» διὰ τῶν λέξεων «σύντροφοι εἵμασθε, προχωρεῖτε». Οἱ ἀναβαινόντες, μὴ ὑποπτευόμενοι τὴν παρουσίαν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ πιστεύοντες τὸναντίον, ὅτι εἶχον ἐνώπιόν των φίλους, διότι ἤλπιζον πάντοτε, ὅτι τὸ ἐπικουρικὸν σῶμα ἤθελε τέλος πάντων δράμει εἰς βοήθειάν των, προὔχῳρου ὅλον ἐν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγας στιγμᾶς, βλέποντες τὸ πρὸ ὀλίγου ἀναφανὲν σῶμα μὴ πλησιάζον πρὸς αὐτοὺς, ἀλλὰ προσπαθοῦν πάντοτε νὰ διακόψῃ τὸν δρόμον των, καὶ ἐνθυμηθέντες, ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησίν των δὲν ἤκουσαν τὸ σύνθημα, ἠ ἐρωτῶσι κατ' ἐπανάληψιν καὶ μὲ περισσοτέραν ἐπιμονὴν «ποιοὶ εἶσθε»; Εἰς τὴν νέαν ταύτην ἐρώτησιν τὸ ἐχθρικὸν σῶμα ἀπήντησε «νὰ ποιοὶ εἵμασθε» καὶ συγχρόνως ἐπυροβόλησαν σφοδρῶς κατὰ τῶν ἀναβαινόντων. Τότε ἤρχισε πάλιν ἡ συμπλοκὴ καὶ τὸ αἷμα ἔρρεε ἀφθόνη εἰς τὰς τάξεις τῆς φρουρᾶς, καθότι μὴ δυναμένη πλέον νὰ συσσωματωθῇ καὶ σχηματισθῇ εἰς στήλην διὰ τὸ ὀρεινὸν καὶ ἀνώμαλον τοῦ ἐδάφους καὶ θέλουσα νὰ προχωρήσῃ, διηρέθη εἰς πολλὰ καὶ μικρὰ σώματα, καὶ ἐντεῦθεν ἐπαφελούμενοι οἱ ἐχθροὶ, ἔσπειραν εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς τὸν θάνατον. Καὶ τῶντι, τί ἠδύνατο κατὰ τὴν φο-

Ἡ τὸ σύνθημα ἦτο «Καστρινὸς καὶ Λογκίσιος», καὶ ἡ μὲν λέξις Καστρινὸς ἀνήκε εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Μεσολογγίου, ἡ δὲ «Λογκίσιος» εἰς τὸ βοηθητικὸν σῶμα.

βερὰν ἐκείνην στιγμὴν νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν μάρτυρα ταύτην φρουρὰν ; Αἱ ἐπὶ ἐν ὀλόκληρον ἔτος κακοπάθειαι καὶ ἡ ἀκίνησις ; Ἡ ἐπὶ τόσας ἡμέρας ἔλλειψις τροφῆς ; Ἡ καθ' ὅλην τὴν πεδιάδα συμπλοκὴ ; ἢ τέλος ἡ ἐποστῆριξις τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος, ὅστις, ἐλθὼν εἰς βοήθειαν αὐτῆς, ἔμεινεν ἀκίνητος τέσσαρας ὥρας μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου ; ¹ Πάντα ταῦτα ἐν τούτοις, τόσοσιν ὀλέθρια διὰ τὴν φρουρὰν καὶ τόσοσιν βοηθητικά διὰ τὸν ἐχθρὸν, δὲν ἀπήλπισαν αὐτὴν. Καίτοι δὲ τὸ φοβερὸν δρέπανον τοῦ θανάτου ἐθέριζεν ἀδιακρίτως καὶ ἀφειδῶς τὰ μέλη της, διετήρησεν ἀπαραμείωτον τὴν θαυμασίαν γενναιότητα καὶ τὸ θάρρος αὐτῆς καὶ μετὰ λυσσώδη καὶ ἀπελπιστικὴν πάλην, ἡ ὅποια ἐγένετο στήθος πρὸς στήθος καὶ βῆμα πρὸς βῆμα, καὶ ἀφοῦ ἔπεσαν ἐκεῖ θύματα εἰς τὸν βωμὸν τῆς φιλτάτης πατριδος ὑπὲρ τοὺς 500, ἔφθασαν τέλος οἱ διασωθέντες μετὰ τὰ ξίφη εἰς τὰς χεῖρας εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους καὶ συνήνησεν ἐκεῖ τοὺς σωματάρχας Γεώργιον καὶ Ἀθανάσιον Δράκου μεθ' ἑκατὸν ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν, οἵτινες ἐλύσαντες τότε τὰ ξίφη καὶ ἐκβαλόντες τὴν συνήθη παρὰ Σουλζιώταις πολεμικὴν κραυγὴν « Ὠντέρα! ὦ μπούρα! μπιτάα! ὤρμησαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς τὰ ὀπίσω. Οὕτω δὲ, ἅμα ἤρχισε νὰ γλυκοχαράξῃ, ἡ συμπλοκὴ διελύθη καὶ ἡ φοβερὰ καταδίωξις ἔπαυσε. ² Τὸ Β' σῶμα ἐλάχιστον ἔλαβε μέ-

¹ Ὁ ὑποστράτηγος Χρ. Περραιβός, πραγματευόμενος περὶ τῆς ἐξόδου ταύτης εἰς τὸ Κεφ. Θ. Τόμον Β'. τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἀπομνημονευμάτων, παραμορφώνει ἐντελῶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοῦτο ἔνεκεν ἐφαλμένων πληροφοριῶν δοθεισῶν αὐτῷ ὑπὸ ἀνθρώπων θελώντων νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἀσυγχώρητον ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ἔλλειψίν των.

² Ὅταν ἡ φρουρὰ ἦτο περὶ τὰ μέσα τοῦ ὄρους ἐτίθη τὸ πῦρ

ρος εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην συμπλοκὴν καθότι διέ-
τρεξε δρόμον ὀλίγον τι μεμακρυσμένον ἐκείνου, ὃν ἤκο-
λούθει τὸ Α'. σῶμα καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ αὐτοῦ. Ἡ δὲ τῆς
Κλείσωβας φρουρὰ οὐδένα ἀπήντησεν ἐχθρὸν εἰς τὸ ὄ-
ρος καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ἐσώθησαν καὶ αἱ πλείότεραι γυ-
ναῖκες, αἵτινες ἠνώθησαν καὶ ἐξῆλθον μετ' αὐτῆς.

Αἱ κατὰ τὴν ἐξοδὸν καὶ μετ' αὐτὴν ἀπώλειαι τῆς φρου-
ρᾶς ἀναβαίνουσιν εἰς 1800 περίπου νεκροῦς, ἐν οἷς καὶ
ὁ φιλόπατρις Ἰωάννης Παππαδιαμαντόπουλος, Α'. μέ-
λος τῆς Διευθυντικῆς ἐπιτροπῆς¹ καὶ ὁ παντὸς ἐπαίνου
εἰς τὴν πυριταποθήκην ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Χρήστου Καψίλη.

Ἀξιοθαύμαστοι εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἐξόδου διαγωγή καὶ τελευ-
τῆ τοῦ Χρήστου Καψάλη, ἐνὸς τῶν προκρίτων τῆς πόλεως. Εἶδε
τὸ πρῶτῃ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὴν πρὸ πολλοῦ πάσχουσαν σύμβιον
τοῦ ἐκπνεύσασαν, τὴν ἠσπάζοι ἀκλαυστεί, καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν
υἱὸν τοῦ παρόντα καὶ κλαίοντα «Μὴ κλαίε υἱέ μου, εἶπε, μάλλον
χαίρε διότι ἀπέθανεν ἡ μήτηρ σου καὶ δὲν ἔπαθε τὰ δεινὰ τῆς Τουρ-
κικῆς αἰχμαλωσίας· ἄκουσε τώρα τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ πα-
τρός σου· διέζελε μετὰ τῶν λοιπῶν τὴν ἐσπέραν καύτην, προστά-
θησε νὰ σωθῆς καὶ μὴ φροντίσης περὶ ἐμοῦ· ἐγὼ εἶμαι ἀσθενής καὶ
προβεβηκώς, οὐδεμίαν ἐλπίδα ἔχω συνδιεξερχόμενος νὰ σωθῶ καὶ
προτιμῶ ν' ἀποθάνω ἐντὸς τῆς πόλεως ἢ νὰ αἰχμαλωτισθῶ
ἐπὶ τῆς διεξόδου.» Ταῦτα εἶπε, τὸν ἐνηγαλίσθη καὶ τὸν ἀπεχαιρέ-
τησε. Καὶ ὁ μὲν υἱὸς ἀπεχωρίσθη τοῦ πατρός κλαίων, καὶ διεξελ-
θὼν ἐφώθη, ὁ δὲ πατήρ, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του, πε-
ριῆλθε τὰς ὁδοὺς καλῶν ἀσθενεῖς καὶ γέροντας νὰ τὸν συνακολου-
θήσωσι· πολλοὶ ὑπήκουσαν καὶ συνελθόντες εἰς τὸ φυσηκοδετεῖον
ἐκλείσθησαν, καὶ ψάλλοντες οἱ μὲν ἐξοδίους, οἱ δὲ πατριωτικοὺς
ὑμνοὺς, προσήνεγκαν ἑαυτοὺς ὀλοκαυτώματα ἐπὶ τῆ εἰσβολῇ τῶν
ἐχθρῶν». (Σπυρ. Τρικούκη Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως
Ἐκδ. Β. Τομ. Γ' σ. 342-3.

¹ Σημ. Ἐκδοτ. Περὶ τοῦ γενναίου τούτου τέκνου τῆς πατρίδος
ἀναγκαστὸν ἐκρίναμεν νὰ παρατίσωμεν ὅτι ὁ Τρικούκης ἐν τῇ ἱστο-
ρίᾳ αὐτοῦ Τομ. Γ' Σελ. 356 σημειοῖ.

Ἐφρονεῖται ἐπὶ τῆς ἐξόδου καὶ ὁ Παππαδιαμαντόπουλος. Καθ'

ἄξιος ἐπίσκοπος Ραγῶν Ἰωσήφ,¹ καθὼς καὶ οἱ σωματάρχαι Νικόλαος Στεργίου, Ἀθανάσιος Ραζοκότσικας, Ἀνδρέας Γριβογεώργης, ὁ Σαδῆμος, ὁ Ἑλβετὸς Μάγερ² καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Ἰω. Ἀγγέλης καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ, καὶ εἰς ὀλιγίστους πληγωμένους, ἐν οἷς καὶ ὁ σωματάρχης Γεώργιος Βάγης καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Γηαννάκης Σουλτάνας.³

Ὅν καιρὸν ἐκινδύνευσεν ἡ πόλις διεοιδάσθη οὗτος εἰς Ζάκυνθον ἐπιπρομηθεῖα τροφῶν ὁ κίνδυνος ἐκορυφώθη μετ' ὀλίγον καὶ οἱ φίλοι του τὸν ἐσυμβόλευσαν νὰ μὴ ἐπανεέλθῃ· ἀλλ' οὗτος ἐπανῆλθεν ἐν μέσῳ τῶν συναγωνιστῶν του, εἰπὼν πρὸς τοὺς ἀποτρέποντας αὐτόν, « ἦ θὲ σωθῶ, ἦ θ' ἀποθάνω μετ' αὐτῶν. [Σπ. Τρικούπη Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Τομ. Γ. Ἔκδ. Β. σ. 342].

1 Τίς δύναται νὰ περιγράψῃ τὸν ἀκραίφην πατριωτισμὸν τοῦ Ποιμενάρχου τούτου. Ὅπουδῆποτε καὶ ἐν οἰψδῆποτε χρόνῳ ἐγίνοντο ἐργασίαι πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ φρουρίου ὁ φείμνηστος οὗτος λειτουργῶς τοῦ ὑψίστου παρίστατο μετὰ τοῦ Κλήρου, προτρέπων τοὺς ἐργαζομένους καὶ μετακομίζων ὁ ἴδιος ἐπὶ τῶν ὤμων του πέτρας, ξύλα καὶ χῶμα καὶ λοιπὸν ὕλικόν. Εἰς πᾶσαν ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων δοξολογίαν πρὸς τὸν ὑψίστον ἦτο πρῶτος. Ἐκατοντάκις δὲ εἶδομεν αὐτὸν ἐν καιρῷ μαχῶν περιερχόμενον τοὺς προμαχῶνας τοῦ φρουρίου καὶ εὐλογοῦντα καὶ ἐθαβρῦνοντα τοὺς πολεμιστάς. Κατὰ τὴν ὀλεθρίαν στιγμὴν τῆς εἰσόδου τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν πόλιν ἔπεσε καὶ οὗτος· θῆμα τοῦ πατριωτισμοῦ του θέσας ὁ ἴδιος τὸ πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα ἐντὸς τοῦ ἀνεμομύλου. Καὶ ἐν τοσούτῳ δὲν ἠτύχησε κἂν ν' ἀναγραφῆ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεταξὺ τῆς χορείας τῶν λοιπῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς συνελεύσεως καὶ τοῦ Βουλευτηρίου! Ἀξιοκατάκριτος ἐφ' ὅντι Ἑλλησις.

2 Ὁ φείμνηστος οὗτος φιλέλλην, συντάκτης τῶν Ἑλλ. χρονικῶν, ἐφρονέυη κατὰ τὴν πρώτην ὁρμὴν τῆς ἐξόδου. Ὁ θάνατός του ἐστέρησε τὴν ἱστορίαν καὶ τοῦ πολυτίμου αὐτοῦ ἡμερολογίου, τὸ ὅποτον ἔφερε πάντοτε ἐφ' ἑαυτοῦ. Τὸν συνηντήσαμεν ἐξερχόμενον μετ' ἄλλων δύο φιλελλήνων ὀλίγα λεπτά πρὸ τοῦ θανάτου του ζωηρὸν καὶ εὐθυμον.

3 Ἅμα ὅτε διεχωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐβάδιζον ὀπι-

Οἱ διασωθέντες ἐκ τῆς ἠρωϊκῆς φρουρᾶς, διελθόντες ἐν μέσφ πολλῶν ταιλαιπωριῶν τὰ Κράββαρα, τὴν Δωρίδα, τὴν Φωκίδα καὶ τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Βοιωτίας χωρὶς νὰ λάβωσι τὴν παραμικρὰν περιθάλψιν ἐκ τῶν ἔξω σωμάτων, ἔφθασαν εἰς Θεσπιάς (Ντομπρένα), ὅπου ἐπιβιβασθέντες εἰς πλοῖα ἰδιόκτητος διέβησαν εἰς Περα-

σθεν τοῦ ὄρους, οἱ πληγωθέντες Γ. Βάγιας καὶ Γιαννάκης Σουλτάνας ἔμειναν κατακεῖμενοι πλησίον ἐνὸς μικροῦ βύακος, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐγερθῶσι πλέον διότι καὶ ὕδωρ πολὺ εἶχον πῖσι καὶ αἷμα ἄφθονον εἶχε ρεύσει ἐκ τῶν πληγῶν των. Ἐκ τούτου ἀναγκαζόμενοι, ἐπεμψαν τὸν πλησίον αὐτῶν ὄντα ἀξιωματικὸν Ἄρτ. Ν. Μίχου ἵνα ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Γενικὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἔξω στρατοπέδου δύο ἵππους διὰ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδόν του, τὸ ὅποτον ἀπέτυχεν ἀκόμη 3/4 τῆς ὥρας. Ὁ ἀποσταλεὶς ἔφθασε μετ' ὀλίγον ἐκεῖ καὶ εὔρε τὸν εἰρημένον ἀρχηγὸν ὁμιλοῦντα μετὰ τοῦ σωματάρχου Γιοτή Δαγκλῆ, ἀποταθείς δὲ πρὸς αὐτὸν ἐζήτησεν ἐκ μέρους τῶν πληγωμένων ὀπλαρχηγῶν τοὺς δύο ἵππους. Δὲν εἶμαι μιλητῆς [ἵππαγωγός], τῷ ἀπήντησε τότε ὁ ἀρχηγός. Ἄλλ' οὔτε ἐγὼ, ἀρχηγέ, σὺ; ἐξέλαβον διὰ τοιοῦτον, ἀπεκρίθη ὁ ἀπεσταλμένος· νομίζω ὁμοίως ὅτι ἔχετε χρέος νὰ ἐξαποστείλητε αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἵππους· σὰς διὰ νὰ μεταφέρητε δύο ἀνωτέρους ἀξιωματικούς πληγωθέντας πολὺ περισσότερον τὸν Σουλτάναν, ὅστις εἶναι ὑποσωματάρχης τοῦ ἰδιαιτέρου σώματός σας. Εἰς τοῦτο οὐδὲν πλέον ἀπήντησεν οὗτος. Ἐνῶ δὲ ἐσκέπτετο ὁ ἀπεσταλμένος τί νὰ πράξῃ διὰ τοὺς ρηθέντας ἀξιωματικούς εἶδεν αὐτοὺς ἐρχομένους, τὸν μὲν Βάγιαν ἐπὶ τοῦ ἵππου τοῦ σωματάρχου Γ. Κίτσου, τὸν δὲ Σουλτάναν ἐπὶ τοῦ ἵππου τοῦ σωματάρχου Ἀθανασίου Δράκου.

1 Ἐπειδὴ καθ' ὁδὸν οἱ στρατιῶται πρὸς διατροφήν των ἀφῆρασαν πολλὰ ποίμνια ἐκ τῶν χωρικῶν, οἱ ὀπλαρχηγοὶ συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν ἐκ συμφώνου ν' ἀφήσωσιν ἐκεῖ τὰ ἀρπαγέντα ποίμνια· μὴ κειθομένων ὅμως τῶν στρατιωτῶν τῶν ἔξω σωμάτων εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐκρίθη εὖλογον ἢ μετάβασις εἰς τὸν Ἰσθμὸν νὰ γείνη διὰ πλοίων, ὥστε διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ μὴ δυνηθῶσι νὰ λάβωσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ ποίμνια καὶ οὕτω νὰ τὰ ἐγκαταλείψωσιν εἰς τοὺς παρακολουθοῦντας ἰδιοκτήτας. καὶ ἡ μὲν φρουρὰ τοῦ Μεσο-

μελλόντων
Σουλτάνων
μετὰ τὴν

μετὰ τὴν
πληγὴν
Γ. Βάγιας
καὶ Γιαννάκης
σωματάρχου
Γ. Κίτσου
Δράκου

ὑπομνήματα
ω.

χώραν καὶ ἐκείθεν διὰ τοῦ Ἴσθμοῦ εἰσῆλθον εἰς Ναύπλιον.

Τὴν 12ην Ἀπριλίου 1826 ἡ φρουρὰ ἔπεμψεν εἰς τὴν Διοίκησιν ἀπὸ Δερβέκιστα ἐπιστολὴν ὑπογεγραμμένην παρὰ τῶν σωματαρχῶν Νότη Βότσαρη, Κίτσου Τζαβέλλα, Γεωργίου Κίτσου, Χ. Φωτομάρα, Γεωργ. Βάγζα, Μ. Κοντογιάννη, Δ. Μακρῆ, Γ. Βαλτινοῦ καὶ τοῦ ὑποσωματάρχου Β. Χασάπη, ἧς ἀποσπάσματα τινα καταχωρίζομεν.

« Δὲν λυπούμεθα τόσον διὰ τὸν χαμὸν τοῦ Μεσολογίου, διὰ τὸ ὅποιον ἐχύσαμεν τόσα αἵματα, ἀλλὰ μᾶς θλίβει περισσότερο ὁ χαμὸς τοῦ ὅπου ἔγινεν εἰς ἓνα καιρὸν ὅπου εἶχαμεν καταντήσει τὸν ἐχθρὸν εἰς τόσην ἀδυναμίαν ὥστε ἦτο διόλου ἀπελπισμένος· διότι τρεῖς φοραῖς ὅπου ἐκάμαμεν ἔφοδον ἀπὸ τὸ Κᾶστρον, τοῦ ἐκόψαμε μέσα εἰς ταῖς τάμπαις περίπου ἀπὸ δύο χιλιάδας.

« Τὴν 25 Μαρτίου ὁ ἐχθρὸς ἔκαμε γενικὴν ἔφοδον εἰς τὴν Κλεισώβαν διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς με ὀκτὼ χιλιάδας, οἱ Ἕλληνες δὲν ἦτον περισσότερο ἀπὸ ἑκατὸν στρατιώτας, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἔφθασε καὶ ὁ στρατηγὸς Κίτσος Τζαβέλλας καὶ ὁ Κῶτσο Πιάσχος ὁ ἰπoίος ἐφενεύθη εἰς τὴν μάχην. . .

« Ὁ πόλεμος ἤρχισε πολλὰ πρῶτ καὶ ἐτελείωσε τὸ ἔσπέρας, ἐσκοτώθησαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς περίπου τρεῖς

λογγίου εἰσῆλθεν εἰς πλοῖα καὶ οὕτως ὅσα εἶχεν αὐτὴ ποίμνια, μολονότι πολλὰ ὀλίγα, ἔμειναν ἐκεῖ καὶ τὰ ἔλαβον οἱ ἰδιοκτῆται. οἱ τῶν ἔξω ὄμως σωμάτων ὄπλαρχηγοί, διὰ νὰ μὴ ὑποκύψωσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ δίκαιον καὶ παντὸς ἐπαινοῦ ἄξιον τοῦτο μέτρον, δὲν ἐπεβιάσθησαν, ὡς εἶχεν ἀποφασισθῆ, ἀλλ' εἰσῆλθον εἰς Πελοπόννησον διὰ ξηρᾶς καὶ οὕτω ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν καὶ ὅλα τὰ παρ' αὐτῶν ἀρπὰγέντα ποίμνια πλεῖστα τὸν ἀριθμὸν.

»χιλ. μαζή μὲ τούς λαβωμένους, ἐσκοτώθη καὶ ὁ γαμ-
»βρὸς τοῦ Ἰμπραήμη ὁ Σουλεμάν-μπέης¹ καὶ ὁ ἀνεψιὸς
»του, καὶ ὁ γυναικάδελφος τοῦ Κζουταχῆ, ἐπληγώθη δὲ
»καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος. . . Ἡ πείνα ὅμως τὸ ἐπαράδωσεν,
»ἀλλὰ μὴν φοβίσθη, διότι ἐκεῖνοι ὅπου ἐβαστοῦσαν τὸ
»Μεσσολόγγιον οἱ περισσότεροὶ ἐγλύτωσαν μὲ τὸ σπα-
»θὶ εἰς τὸ χέρι. Διὸ παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς καταφθάσουν
»αἱ ἀναγκαῖαι διαταγαὶ τί ἔχομεν νὰ κάμωμεν, καὶ κά-
»θε καλὴ οἰκονομία ἀπὸ τροφᾶς, πολεμοφόδια κλπ.»

¹ Κατὰ λάθος σημειοῦται τὸ ὄνομα τοῦ Σουλεμάνμπεη ἐνφ πραγ-
ματικῶς εἶναι τὸ τοῦ Χουσεῖν-Μπέη.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ¹

ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΣΩΜΑΤΑΡΧΩΝ
ΤΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Σωματάρχαι

Νότης Μπότσαρης, Κίτσος Τζαβέλλας, Μήτσος Κουτογιάννης, Νικόλαος Στουρνάρας, Δημήτρ. Μακρής, Γεώργιος Κίτσου, Χ. Φωτομάρας, Λάμπρος Βέικος, Νικόλαος Ζέρβας, Ανδρέας Ίσκου, Γεώργιος Βαλτινός, Τούσιος Ζέρβας, Ίω. Σούκας, Κώστας Βλαχόπουλος, Σπύρος Μήλιος, Γεώργιος Βάγιας, Χριστόδουλος Χ. Πέτρου, Μήτρος Δεληγεώργης, Αθανάσιος Ραζηκότζικας, Ανδρέας Γριβογεώργης, Φώτος Μπόμπορης, Λαμπρούνης Φωτομάρας, Γρηγόριος Διακατάς, Μάγερ Γερμανός, Σαδήμος, Σπύρος Πεταλούδης, Κωνσταντίνος Βέρης, Γεροθαράσης, Κώστας Χορμόβας.

Υποσωματάρχαι

Ίω. Σ. Μπαϊρακτάρης, Παναγιωτάκης Σωτηρόπουλος Κραββαρίτης, Γεώργιος Τζαβέλλας, Γεώργιος Ψιλόπουλος Λιπενιωτάκης, Δήμος Ρινιάσας, Γιαννάκης Σουλτάνας, Κολιζό - Πασχούλης, Κώστας Διαμάντη Τζαβέλλας, Λάμπρος Τζαβέλλας, Ί. Τζαβέλλας (Μπακατσέλος), Γεώργιος Πασχάλη Καλόγηρος, Κί-

1 Σημ. έκδ. Ο κατάλογος ούτος ἐν τῇ χειρογράφῳ φαίνεται ἀτελής μὴ προλαβόντος τοῦ συγγραφέως, ὡς ἐπακόπῃ, νὰ συμπληρώσῃ αὐτόν.

τσος Πάσχος, Κωνσταντίνος Δροσίνης, Φώτης Μπιθι-
φίκος, Χρήστος Τσαούσης, Ζάχος Μήλιος, Πήλιος Σπό-
νιαν, Γιάννης Ἀγγελῆς, Νικολὸς Καραμίτσος, Πέτρος
Δόβας, Γιαννάκης Ραζικότσικας, Β. Χασάπης, Κωνστ.
Τσιριγιώτης, Ἀθ. Κουτσούικας, Γιώτης Γεζόνης, Ἀπο-
στόλης Βαργαδίτης, Ἰω. Κουτσονίκος, Δούλος, Σπύρος
Κουτογιάννης, Τριαντάφυλλος, Γερμανὸς Φιλέλλην. . .

Ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου διαρκούσης
τῆς πολιορκίας:

Σωματάρχαι

Τούσιαν Ζέρβας, Ἰ. Σούκας, Φῶτος Μπόμπορας,
Γρηγόριος Διακατᾶς, Σπύρος Πεταλούδης.

Ἀπέθανον

Γεροθανάσης.

Εἰς τὴν ἔξοδον ἐφονεύθησαν

Νικόλαος Στουρνάρας, Ἀθ. Ραζικότσικας, Ἀνδρέας
Γριβογεώργης, Σαδῆμος, Μάγερ Γερμανός.

Ἵποσωματάρχαι

Ἐφονεύθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου

Δῆμος Ριλιάσας, Κίτσος Πάσχος, Πέτρος Δόβας,
Σπύρος Κουτογιάννης, Τριαντάφυλλος, Γερμανὸς Φι-
λέλλην. . .

Εἰς τὴν ἔξοδον

Ἰω. Ἀγγελῆς.

Ἀπέθανον

Γεώργιος Ψιλόπουλος, Κ. Τσιριγιώτης.

ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΝ

ΤΟΥ ΕΠΩΝΟΜΑΣΘΕΝΤΟΣ

Α΄ ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΓΡΙΒΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΟΥ ΕΙΣ ΝΑΥΠΛΙΑΝ.

ΚΑΤΑΠΑΥΣΙΣ ΑΥΤΟΥ.

Μετά την διάλυσιν του κατά τον Πειραιᾶ ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν Στρατοπέδου, ἣτις ἔγεινε τὴν 15 Μαΐου 1827 καὶ τὴν μετάβασίν μας εἰς Σαλαμίνα, ἀφίχθημεν διὰ τῶν Κεγχριῶν εἰς τὴν Κορινθίαν καὶ ἐστρατοπεδεύσαμεν εἰς τὸν ἐλαιῶνα καὶ εἰς τὸ Κεφαλᾶρι Κλένιας· εἰς δὲ τὴν Ἀκροκόρινθον εὐρίσκετο φρουρὰ ἐκ τοῦ σώματος τοῦ φονευθέντος κατὰ τὴν θέσιν Φιλοπάπου, Στρατηγοῦ Ἰω. Νοταρᾶ, εἰς τοὺς ὁποίους, χορηγήσαντες μέρος τῶν μισθῶν των, ἤτοι γρόσια. . . . παρελάβομεν τὸ φρούριον. Ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἐσυστήθη μία ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἀπὸ τοὺς Στρατηγοὺς Κίτσον Τζαβέλλαν, Χρ. Χ. Πέτρου, Ν. Πανουργᾶν, Κ. Χορμόβαν, Σ. Μήλιον καὶ Μ. Τριανταφύλλου, μὲ τὸν τίτλον «ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Α' σώματος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀκροκόρινθου» χρέος τῆς ὁποίας ἦτο νὰ συνεννοεῖται μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, νὰ προμηθεύῃ τὸ φρούριον καὶ στρατόπεδον ἀπὸ πολεμοφόδια καὶ τροφᾶς, καὶ νὰ κάμνῃ ὅ,τι αἱ περιστάσεις τῆς πατρίδος ἀπήτουν πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ φρουρίου.

Μετά παρέλευσιν λοιπὸν τινῶν ἡμερῶν οἱ στρατηγοὶ Κίτσος Τζαβέλλας, Χρηστ. Χ. Πέτρου, Γ. Βάγγας καὶ

τινες ἄλλοι ὑποσωματάρχαι, μετέβησαν εἰς Ναυπλίαν διὰ νὰ συσκεφθῶσι καὶ λάβωσιν ἐν μέτρον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν πολιτῶν, καταπιεζομένων ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ Παλαμηδίου καὶ Ναυπλίας. Εἰς τὴν ἀφιξίν των εὐρον προπαρασκευαζομένους τὸν φρούραρχον Παλαμηδίου Θ. Γρίβαν καὶ τὸν φρούραρχον Ἀκροναυπλίας (ἰτζκαλὲ) ὀπλαρχηγὸν Ἴω. Στράτου. Ἐπροσπάθησαν παντοίους τρόποις νὰ συμβιβάσωσιν αὐτοὺς καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ῥῆξιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἀλλὰ τοῦτο ἐστάθη ἀδύνατον, διὰ τὸ ἰδιότροπον τοῦ Στράτου καὶ τὸ ὄρητικὸν τοῦ Γρίβα· τέλος πάντων περὶ τὰς ... Ἰουλ. εἰς τὰς 9 Μ. Μ. συναυθηθεῖσαι αἱ περίπολοι τοῦ Γρίβα καὶ Στράτου εἰς τὴν ὁδὸν τῆς μεγάλης πύλης τῆς Ἀκροναυπλίας, πλησίον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος, ἐτουφεκίσθησαν, καὶ οὕτω ἤρχισεν γενικὸς πυροβολισμὸς εἰς ὅλην τὴν πόλιν καὶ ὁ κανονιοβολισμὸς καὶ βομβοβολισμὸς ἐκ μέρους τῶν φρουρίων, ὅστις διήρκεσεν ὅλην τὴν νύκτα καὶ ἕως τὴν μεσημβρίαν τῆς ἐπιούσης, ὅτε κατέπαυσε, καὶ πάλιν περὶ τὸ ἑσπέρας ἤρχισεν. Τοῦτο ἠκολούθησεν ἐπὶ 8 ὀλοκλήρους ἡμέρας, καὶ οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι ἔτρεχον εἰς τὰς ὁδοὺς ἄλλος νὰ ἐξέλθῃ διὰ θαλάσσης τοῦ φρουρίου, καὶ ἄλλος νὰ εἰσέλθῃ εἰς οἰκίας κρατουμένας ὑπὸ τῶν ῥηθέντων Στρατηγῶν τοῦ Α'. σώματος καὶ νὰ διαφύγουν τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὴν παραβίασιν τῶν αἵματοκυλισμένων στρατιωτῶν, πρῶγμα τὸ ὀποῖον δὲν διέφυγον διότι διηρπάγη πολλῶν ἢ περιουσια ὑπὸ τῶν θηριωδῶν γενομένων στρατιωτῶν καὶ τῶν δύο μερῶν.

Δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ μὴ κατηγορήσωμεν καὶ τοὺς ῥηθέντας Στρατηγοὺς τοῦ Α'. σώματος διότι ἔλαβον βοηθητικὸν μέρος πρὸς τὸν Στράτον καὶ ἠρέθη-

σαν τοιουτοτρόπως περισσότερον τὰ πράγματα. Ἐν τῷ μεταξύ λοιπὸν τούτῳ ἐστάλησαν ἀπὸ τὴν Ἀκροκόρινθον εἰς βοήθειαν τῶν ῥηθέντων Στρατηγῶν 500 στρατιῶται ὑπὸ τὸν ὀπλάρχην Γιανούσην Πανομάραν καὶ ἐπιβιβασθέντες ἀπὸ τοὺς Μύλους εἰς πλοίαρια ἐφθασαν εἰς Ναυπλίαν τὴν νύκτα τῆς ... τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἀλλ' ὁ Ἴω. Στράτος ὑποπτευθεὶς τὴν ἐκδίκησίν των, δὲν ἐδέχθη αὐτοὺς νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ φρούριον· ἐκ τούτου λοιπὸν οἱ ῥηθέντες Στρατηγοὶ ἔλαβον ὑποψίαν δολίου σκοποῦ τοῦ Στράτου καὶ ἤρχισαν νὰ συνδιαλέγονται καὶ νὰ προτείνουν ἢ τὴν κατάπαυσιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἢ τὴν ἀπομάκρυσίν των ἀπὸ τὴν Ναυπλίαν. Τότε ἔφθασε καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος Τζούρτζ εἰς Ἀγίαν Μοῦνην μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ Κωνσ. Μπότζαρη καὶ μετ' ἄλλων ὀπλάρχων, ἐχόντων ὑπὲρ τοὺς 500 στρατιώτας καὶ συμφώνως ἐπραγματοποίησαν τὴν πρότασιν ταύτην καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἔπαυσε· ὁ δ' Ἀρχιστράτηγος διώρισε εἰς τὸ φρούριον τῆς Ναυπλίας φρουρὰν ἐκ τοῦ σώματός του, καὶ ὁ Γρίβας καὶ Στράτος περιωρίσθησαν ὁ μὲν εἰς τὸ Παλαμήδιον, ὁ δὲ εἰς τὴν Ἀκροναυπλίαν, μόνον δὲ ὁ Σταῦρος Γρίβας μετὰ πενήκοντα στρατιωτῶν ἔμεινε ὡς πολιτάρχης εἰς τὴν πόλιν. Οὕτω λοιπὸν εἰς τὰς 26 τοῦ αὐτοῦ μηνός ἐξήλθομεν οἱ τοῦ Α'. σώματος καὶ διευθύνθημεν εἰς τὴν Κορινθίαν. Εἰς τὴν ἀλληλομαχίαν δὲ ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν ὑπὲρ τοὺς 70 στρατιώτας, ἐξαιρουμένων τῶν πολιτῶν.

Ἡ ἀντικυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, εὕρισκετο εἰς τὸ ἐπιθαλάσσιον φρούριον (Βούρτζι), φρουραρχεῖον τότε τοῦ ὀπλάρχου Μ. Δελληγεώργη προσθέτομεν, ὅτι μετὰ τοῦ Ἴω. Στράτου, ἦσαν ἠνωμένοι καὶ σύντροφοὶ τῆς φρουραρχίας οἱ

όπλαρχηγοὶ Νάστος Γεροφωτομάρας, Χρ. Φωτομάρας, υἱὸς του, καὶ ὁ Δούκας Κωνσταντίνου Δούκα. Οἱ Φωτομαραῖοι ἐξήλθον, μετὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τοῦ φρουρίου καὶ ἠνώθησαν μετὰ τοῦ Στρατηγού Δ. Κολιοπούλου.

Ἐκστρατεία τοῦ Α' Σώματος κατὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ διαιρέσεις αὐτοῦ εἰς δύο.—Ἐκστρατεία τοῦ ἐνὸς τμήματος εἰς τὴν Στερεὰν καὶ Ἐλευσίς τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστρια εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Συγκεντρωθέντος τοῦ Α' Σώματος εἰς Κόρινθον, ἀπεφασίσθη ἡ ἐκστρατεία κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἢ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ οὕτω ἀφήσαντες τὴν ἀναγκαίαν φρουρὰν εἰς τὴν Ἀκροκόρινθον ἐκινήσαμεν τὸν μῆνα 9βριον 1827 καὶ ἐφθάσαμεν μετὰ τινων ἡμερῶν πορείαν εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων Ἀρφαρᾶ καὶ Βαρσοβᾶ. Ἐκεῖ ἔγεινεν συνέλευσις τῶν ὀπλαρχηγῶν διὰ νὰ ἀποφασισθῇ πρὸς ποῖον μέρος πρέπει νὰ ἐνεργήσουν τὴν ἐκστρατείαν καὶ νὰ ψηφισθῇ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς· ἀλλὰ εἰς τὴν συνέλευσιν ταύτην διὰ τὴν ἀσυμφωνίαν τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀρχηγοῦ ἔγεινε διαιρέσεις τοῦ σώματος εἰς δύο, καὶ τὸ μὲν πρῶτον τμήμα ὑπὸ τοὺς Στρατηγούς Κίτζον Τζαβέλλαν, Χρ. Χ. Πέτρου, Σπύρον Μήλιον, Γ. Βάγγαν, Διαμάντην Ζέρβαν, Ν. Ζέρβαν καὶ ἄλλους ὑποσωματάρχας διευθύνθημεν πρὸς τὴν Ἡλιδα ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐπιβιβασθῶμεν εἰς πλοῖα καὶ νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ Γενικὸν Στρατόπεδον ἐν τῷ Δραγαμέστῳ, τὸ δὲ ἄλλο τμήμα ὑπὸ τοὺς Στρατηγούς Γ. Διοβουνιώτην, Ἴω. τοῦ Γκούρα Μαμούρην, Ν. Πανοριᾶ, Ἰωάννην Ρούκην καὶ ἄλλους ὑποσωματάρχας, ἐπιβιβασθὲν κατὰ τὸ Δια-

κοπτὸν εἰς πλοῖα, μετέβη εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ὠχυρώθη εἰς Τριζόνια ὅπου καὶ ἤρχισε μετὰ τῶν Τούρκων νὰ πολεμᾷ, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα διὰ τὸ ὀλιγάριθμον, ὡς ἐκ τοῦ ἰποίου καὶ ἠναγκάσθη νὰ μένη εἰς ἀμυντικὴν θέσιν καὶ μολούτι βραδύτερον ὑπήγεν εἰς βοήθειάν του ὁ Στρατηγὸς Ἄνδρ. Λόντος· ἡμεῖς δὲ, ἦτο τὸ Α'. τμημα, φθάσαντες εἰς τὸ χωρίον Δόβρι τῆς Ἡλιδος καὶ μαθόντες, ὅτι ὁ Ἰβραήμ-πασσᾶς στρατοπεδεύει καθ' ὅλην τὴν Ἡλιδα καὶ Ἀχαΐαν καὶ ἰδόντες δύσκολον τὴν διάβασιν καὶ τὴν ἐπιβίβασίν μας εἰς πλοῖα, ἐστράφημεν διευθυνόμενοι κατὰ τὴν Ἀργολίδα, ὅπως ἐκεῖ περιμείνωμεν τὴν ἀφίξιν τοῦ Κυβερνήτου. Ἄμα δὲ ἐφθάσαμεν εἰς τὸν Φενεὸν, οἱ ῥηθέντες Σωματάρχαι ἀνεχώρησαν μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν διὰ τὴν Ναυπλίαν ἡμεῖς δὲ ἐμείναμεν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἐπὶ τινὰς ἡμέρας καὶ ὕστερον ἐλάβαμεν ἐπίσης τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν. Οἱ σωματάρχαι ἔφθασαν εἰς Ἄργος, ἀλλ' ἐκεῖ συνεκρούσθησαν τινὲς στρατιῶται μετὰ τῶν Ἀργείων καὶ ἐφνεύθη ὁ σημαιοφόρος τοῦ Σωματάρχου Χρ. Χ. Μήτρου ὀλίγον δὲ ἔλειψε νὰ γενῆ ῥῆξις, εἰάν ἡ φρόνησις τῶν Σωματάρχων δὲν καθυσύχαζε τὸ πρᾶγμα, οὕτω δὲ ἀνεχώρησαν καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Ναυπλίαν. Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰω. Στράτου μετὰ τινων στρατιωτῶν ἕως 100 τὸν ἀριθμὸν εἰσῆλθεν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀργολίδος καὶ ἀρπάσας τινὰ ποιμνία, διευθύνετο διὰ τὸ φρούριον. Οἱ ἐντόπιοι ὤρμησαν τότε κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐπολιόρκησαν εἰς τὸ χωρίον Δάλουκα καὶ ἦτο εἰς δεινὴν θέσιν· ὁ ἀδελφὸς του ἔτοιμασθεὶς νὰ τρέξῃ εἰς βοήθειάν του, ἐζήτησε καὶ τὴν συνδρομὴν τῶν ῥηθέντων Σωματάρχων, οἵτινες ἐνδόσαντες ἐξῆλθον μετ' αὐτοῦ, πλησιάσαντες δὲ εἰς τὴν πυλιορκουμένην θέσιν, ἐσάλπισαν. Εἰς

τὴν φωνὴν ταύτην οἱ χωρικοὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, πολλοὺς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐζώγησαν οἱ ἰππεῖς, ἀλλ' ἀμέσως τοὺς ἄφησαν ἐλευθέρους καὶ οὕτω διελύθη καὶ αὕτη ἡ σκηνὴ. Ἡ συνδρομὴ τὴν ὁποῖαν οἱ Σωματάρχαι οὗτοι ἐχορήγησαν εἰς τὸν Στράτον ὠφέλησεν τὰ μέγιστα, καθότι καὶ οἱ χωρικοὶ ἀνεχώρησαν χωρὶς νὰ ἐπιφέρουν οὐδεμίαν ζημίαν καὶ οἱ λοιποὶ στρατιῶται Ἕλληνες διέφυγον τὴν αἵματοχυσίαν καὶ τὸν κίνδυνον.

Τὴν 7ην Ἰανουαρίου 1828 τὸ πρῶτ' εὐρισκόμενοι εἰς τὰ χωρία Γυμνὸν, Λιόντι, Μπογιατί καὶ ἄλλα τινὰ τῆς Ἀργολίδος, ἠκούσαμεν συνεχεῖς κανονοβολισμοὺς πρὸς τὴν Ναυπλίαν· τοῦτο μᾶς ἔβαλε εἰς ὑποψίας νέας ῥήξεως ἐμφυλίου πολέμου· ὅθεν τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἀνεχώρησαμεν καὶ τὴν μεσημβρίαν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἐπάνω Μπέλεσι, ὅπου εὐρομεν γράμματα τῶν σωματαρχῶν μας ἀναγγέλλοντα τὴν ἀφίξιν τῆς Α. Ε. τοῦ Κυβερνήτου Ἰω. Καποδίστρια. Ἄκρα χαρὰ καὶ ἀγαλλίσεις διεχύθη ἐφ' ἡμῶν ἀπάντων καὶ ἐπὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων διότι οἱ μὲν στρατιῶται ἐμελλον νὰ λάβουν τὴν τῶν ἀγῶνων των δικαίαν ἀμοιβὴν, οἱ δὲ λοιποὶ Ἕλληνες τὴν πολυπόθητον ἡσυχίαν καὶ εὐταξίαν. Τὴν ἐπιούσαν, ἀναχωρήσαντες ἀπὸ Μπέλεσι, ἐξηπλώθημεν εἰς τὰ χωρία τῆς πεδιάδος ὅπου ἐπεριμέναμεν διαταγὰς. Ἐν τσοσούτῳ ὁ Κυβερνήτης ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ναυπλίας διὰ τὴν Αἴγιναν, ὅπου ἦτο ἡ ἀντικυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ καὶ τὸ βουλευτικὸν σῶμα, διὰ νὰ λάβῃ τὰ ἡνία τῆς κυβερνήσεως. διέταξε ὅμως προφορικῶς τοὺς Σωματάρχας νὰ τοποθετήσουν τὰ σώματα των εἰς τὴν Ἐπίδαυρον, ὅπου θέλουν λάβει νεωτέρας διαταγὰς· ἐπὶ τῇ αὐτῇ λοιπὸν διαταγῇ ἐτοποθετήθημεν εἰς Ἐπίδαυρον.

Ὁ Κυβερνήτης λαμβάνει τὰ ἤντια τῆς Κυβερνήσεως.— Διοργανισμός τοῦ ἑλαφροῦ στρατοῦ τῆς ἡῆρας καὶ μεταθέσεις ἢ συγκεντρώσεις τῶν στρατευμάτων εἰς Μέγαρον.— Πολέμος Ἐλλουσίης.— Ἐπιθεώρησις τοῦ Κυβερνήτου.

Παραλαβὼν τὰ ἤντια τῆς κυβερνήσεως ὁ Κυβερνήτης ἔστειλε μετὰ τινὰς ἡμέρας τὸν Κ. Τζούνην φρουρτιστὴν, ὅστις ἤρχισεν, λαβὼν παρὰ τῶν Σωματάρχων τοὺς ἀναγκαίους καταλόγους, νὰ διανέμη τὸ ἀναγκαῖον ἄλευρον· τοῦτο ἠκολούθησεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἕως ὅτου διετάχθημεν νὰ μεταβῶμεν εἰς Τροιζίνα διὰ νὰ γενῆ ὁ ὀργανισμὸς τῶν διαφόρων σωμάτων. Μετὰ τὴν ἐκεῖ ἀφιξίν μας ἦλθεν καὶ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, διορισθεὶς παρὰ τοῦ Κυβερνήτου Στρατάρχης τῆς ἀνατολικῆς Στ. Ἑλλάδος, καὶ οὕτω ἤρχισεν ὁ ὀργανισμὸς καὶ ὠνομάσθησαν τρεῖς κατὰ πρότον χιλιαρχίαι, ἡ Α'. ὑπὸ τὸν Κίτζον Τζαβέλλαν, ἡ Β'. ὑπὸ τὸν Χρ. Χ. Πέτρου καὶ ἡ Γ'. ὑπὸ τὸν Ἰω. Στράτον. Ὀνομάσθησαν δὲ καὶ πεντακοσίαρχοι εἰς αὐτάς, τῆς μὲν Α'. ὁ Χρ. Φωτομάρας καὶ Γιαννούσης Πανομάρας, τῆς Β'. ὁ Σ. Μήλιος καὶ Γ. Βάγγας, τῆς Γ'. ὁ Κ. Βέρης καὶ Ἰω. Ραζικότζικας· ἐσχηματίσθησαν καὶ ἄλλαι δύο χιλιαρχίαι ἡ μὲν ὑπὸ τὸν Διαμάντην Ζέρβαν καὶ ἡ ἄλλη ὑπὸ τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν, πεντακοσίαρχοι δὲ εἰς αὐτάς διωρίσθησαν ὁ Γεώργιος Λάμπρου Ζέρβας καὶ Ἰω. Κώστα. Αἱ δύο δὲ αὐταὶ χιλιαρχίαι δὲν ἔλαβον ἀριθμὸν, ἀλλὰ διετάχθησαν ν' ἀπεράσουν ὑπὸ τὸν Ἀρχιστράτηγον Τζούρτζ εἰς Δραγαμέστον.

Εἰς τὰς 17 Φεβρουαρίου ὁ Κυβερνήτης συνοδευόμενος ὑπὸ πολλῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ τῶν τριῶν Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσσίας, φθάσας πρὸ τινῶν ἡμερῶν διὰ τοῦ δικρότου ἢ Ἑλλάς εἰς Πόρον,

ἦλθεν εἰς Τροίηζα καὶ ἐγένετο δεκτὸς μὲ τὴν ἀνήκουσαν παράταξιν, ἐγευμάτισε δὲ μεθ' ὄλων τῶν ἀξιωματικῶν ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν λεμονεῶν εἰς ἐπὶ τούτῳ προτομασμένην τράπεζαν καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ὁ κυβερνήτης ἔπιεν εἰς ὑγίειαν τῶν τριῶν Βασιλέων, ὑπερασπιστῶν τῆς Ἑλλάδος, τὰ στρατεύματα ἐξεκένωσαν τρις τὰ ὄπλα των, φωνάζοντες «Ζήτησαν οἱ προστάται τῆς Ἑλλάδος» καὶ πρὸς τὸ ἑσπέρας ἐπέστρεψαν εἰς Πύρον.

Τὴν 10 Μαρτίου εἰδοποιήθησαν οἱ χιλιάρχοι ὅτι τὴν ἐπιούσαν θὰ ἐξέλθῃ ὁ Κυβερνήτης εἰς τὸ ἀκροθαλάσσιον ἐπὶ τῆς Μουῆς τῆς Παναγίας, ὅπου θὰ ἐγίνετο ἡ διανομὴ τῶν σημαίων εἰς τὰς χιλιαρχίας. Κατὰ συνέπειαν τῆς ῥηθείσης διαταγῆς τὸ πρῶτ' τὰ στρατεύματα παρετάχθησαν εἰς ἄκραν τῆς Τροίηζος, καὶ βαδίζοντα κατὰ παραγωγὴν ἐκίνησαν πρὸς τὴν διατεταγμένην τάξιν· φθάσασαι δὲ ἐκεῖ, ἐτέθησαν αἱ χιλιαρχίαι εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν, ἀνὰ πεντακοσιαρχίας φαλαγγηδόν· μετ' ὀλίγον ἐξῆλθεν καὶ ὁ Κυβερνήτης καὶ τότε οἱ ἀξιωματικοὶ μέχοι τοῦ εἰκοσιπεντάρχου, συνήχθησαν εἰς τὸ κέντρον τῆς παρατάξεως καὶ ἐσχημάτισαν τετράγωνον, ἔνδον τοῦ ὁποῖου οἱ ἱερεῖς, ὁ Κυβερνήτης, ὁ Γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας Σ. Τρικούπης, ὁ Στρατάρχης, οἱ χιλιάρχοι καὶ οἱ πεντακοσιάρχοι. Ἐψάλλη ὅθεν ἡ δοξολογία μετὰ τὴν ὁποῖαν πρῶτος ὠρκίσθη ὁ Στρατάρχης καὶ μετὰ ταῦτα ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ, ὑπεγράφησαν δὲ εἰς τὸν ὄρκον ὁ Στρατάρχης, οἱ χιλιάρχοι καὶ πεντακοσιάρχοι καὶ ὁ Κυβερνήτης ἠσπάζετο αὐτούς. Λαβὼν δὲ τὰς σημαίας διένειμεν αὐτὰς εἰς τὰς χιλιαρχίας ἀνὰ μίαν εἰς ἐκάστην πεντακοσιαρχίαν, ἐγχειρίσας αὐτὰς εἰς τοὺς χιλιάρχους καὶ οὕτω ἐτελείωσεν ἡ τελετὴ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰς θέσεις των, καὶ διαταχθέντες ἐπυροκρότη-

ὁρισμένη
διαταγή
σημαίων

σαν τρίς κατ' ἐπανάληψιν καὶ μετὰ τῶν κραυγῶν «Ζή-
τω ὁ Κυβερνήτης» ἀνεχώρησαν ὁ μὲν Κυβερνήτης διὰ
τὸν Πόρον, αἱ δὲ χιλιαρχίαι εἰς Τροιζίνα.

Τὴν 13 διαταχθεῖσα ἐπεβιβάσθη ἡ Α'. χιλιαρχία εἰς
πλοιάρια διὰ τὰ Μέγαρα καὶ ἀκολούθως ἡ Β'. καὶ ἡ Γ'.
καὶ μετὰ δύο ἡμερῶν πλοῦν ἔφθασαν ἐκεῖ, ἔπου συνη-
χθησαν καὶ τὰ λοιπὰ στρατιωτικά σώματα τῶν Στερεοελ-
λαδιτῶν, δηλαδὴ ἐκεῖνα τὰ ὅποια, ὡς προεβρέθη, εἶχον
τοποθετηθῆ εἰς Τριζόνια, καὶ τὰ Ὀλυμπιακὰ καὶ Μακεδο-
νικὰ, ὠνομάσθησαν δὲ τετάρτη καὶ πέμπτη χιλιαρχία
ἡ μὲν Δ'. ὑπὸ τὸν Γεώργιον Διοβουνιώτην, ἡ δὲ Ε'. ὑπὸ
τὸν Ν. Κριεζιώτην· πεντακοσίαρχοι δὲ εἰς τὴν Δ'. ὁ Νά-
κος Πανουργιάς καὶ Ἴω. τοῦ Γκούρα Μαμούρης καὶ εἰς
τὴν Ε'. ὁ Ἴω. Ρούκης καὶ Τόλιος Νικολάου. Διορίσθη-
σαν προσέτι καὶ τρεῖς πεντακοσιάρχαι ἀνεξάρτηται, ἡ
μία ἢ τῆς φρουρᾶς τοῦ Στρατάρχου ὑπὸ τὸν Ν. Στράτου,
ἡ ἄλλη ὑπὸ τὸν Τριαντάφυλλον Τζουρᾶ καὶ ἡ τρίτη ὑπὸ
τὸν Ἴω. Κλίμακα παρομοίως καὶ ἑκατονταρχίαι ὑπερά-
ριθμοι ὑπὸ τοὺς χιλιάρχους. Κατὰ δὲ τὰς 26 Ἀπριλίου
ὄρκισθέντες ἐνώπιον τοῦ Κόμητος Α. Καποδίστρια, ἔλα-
βον παρ' αὐτοῦ τὰς σημαίας. Ἐκτὸς τούτων ὠνομάσθη
καὶ ἕκτη χιλιαρχία ὑπὸ τὸν Τόλιον Λαζόπουλον, σχη-
ματισθεῖσα ἀπὸ Ὀλυμπιακὰ σώματα.

Ἡ χιλιαρχία τοῦ Κριεζιώτου μετὰ τῶν δύο ἀνεξαρ-
τήτων πεντακοσιαρχιῶν τοῦ Τζουρᾶ καὶ Κλίμακα ἦτο
τοποθετημένη εἰς τὴν Ἐλευσίνα, ὅταν κατὰ τὴν 28ην
Μαΐου 1500 περίπου πεζοὶ Τοῦρκοι ἐκ τῶν Ἀθηνῶν καὶ
ἕως πεντακόσιοι ἰππεῖς ἐκίνησαν διὰ τὴν Ἐλευσίνα,
φθάσαντες δὲ εἰς τὰ Καλύβια Χασζᾶς ἐτέθησαν εἰς ἔ-
νεδραν οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἔτρεξαν καὶ
ἤρπασαν μερικὰ ποίμνια ὅπου ἐκεῖ εὕρισκοντο. Οἱ Ἕλλη-

νες ὤρμησαν κατ' αὐτῶν, τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ ἐλευθέρωσαν τὰ ποίμνια, ἀλλ' ἔπεσαν ἀνελλίστως εἰς τὴν ἔνεδραν καὶ κτυπηθέντες αἰφνιδίως, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, διὰ τῆς φρονήσεως ὅμως τῶν ἀξιωματικῶν ὄχι μόνου διέφυγον τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ὠχυροθέντες εἰς ἐν ῥευματάκι καὶ κτυπήσαντες τοὺς ἐχθροὺς μὲ τὴν μεγαλητέραν δραστηριότητα ἔτρεψαν αὐτοὺς καὶ αὐθις εἰς φυγὴν, ἐπανελθόντας εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς τὴν συμπλοκὴν ταύτην ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἕως 30, ἐν οἷς καὶ εἰς πεντηκόνταρχος καὶ δύο εἰκοσιπένταρχοι, τοῦ δὲ ἐχθροῦ ἀγνοεῖται ὁ ἀριθμὸς τῶν πεσόντων. Οἱ Ἕλληνες ὁμως ἔλαβον καὶ λάφυρα, μεταξὺ τῶν ὀπιοίων καὶ τρεῖς ἵππους· ἐφονεύθη καὶ εἰς ἀξιωματικὸς τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ.

Τὴν 4ην Ἰουνίου περὶ τὰς 6 Μ. Μ. ἐφάνησαν δύο φρεγάται, ἐρχόμεναι ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Πόρου καὶ διευθυνόμεναι πρὸς τὰ Μέγαρα, πλησιάσασαι δὲ ἔρριψαν μίαν κανονιὰν καὶ ἀναπετάσθη ἡ ἑλληνικὴ σημαία εἰς τὸν μεσαῖον ἰσθμὸν (κατάρτι). Ἐκ τούτου ἔγεινε δῆλον, ὅτι εἶναι ὁ Κυβερνήτης· αἱ φρεγάται ἦσαν ἡ μία Ἀγγλικὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ὁ κυβερνήτης καὶ ἡ ἄλλη Ρωσικὴ. Ὄθεν ὁ Στρατάρχης μετὰ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν ἐπορεύθησαν εἰς τὸ ἀκροθαλάσσιον πρὸς προῦπάντησιωτῆς Α. Ε. ὅστις ἅμα ἐλλιμενίσθη ἐβγήκε εἰς τὴν σερεὰν καὶ ὠμίλησε ἀρκετὴν ὥραν μετὰ τοῦ Στρατάρχου καὶ τῶν λοιπῶν ἀξιωματικῶν, ἔδοσεν δὲ διαταγὴν ὥστε τὴν αὐγὴν νὰ εὔρεθῶν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν τὰ στρατεύματα διὰ νὰ κάμῃ τὴν ἐπιθεώρησιν· ἡ ἔξοδός του ἀπὸ τοῦ πλοίου ἔγεινε λαμπροτάτη καὶ Βασιλική.

Τὴν ἐπιούσαν πρὶν τῆς τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς εὔρέθησαν τὰ στρατεύματα συναθροισμένα ἔξω τῶν Μεγάρων.

εις τὴν πεδιάδα καὶ οὕτω ἐκινήθησαν πρὸς τὸν αἰγιαλὸν, ἐπροπορεύετο δὲ ἡ Α' χιλιαρχία καὶ μετ' αὐτὴν ἤρχετο ἡ Β' καὶ εἶτα ἡ Γ' καὶ ἀκολουθῶς ἡ τῆς φρουρᾶς τοῦ Στρατάρχου πεντακοσιαρχία· φθιάσαντες δὲ εἰς τὸ ἀκροθαλάσσιον, ἐτοποθετήθησαν κατὰ τάξιν σχηματισθέντες εἰς φάλαγγας ἀνὰ πεντακοσιαρχίας καὶ μετ' ὀλίγου ἐφάνησαν ἐρχόμενοι ἀπὸ βορρᾶν ἡ Δ' χιλιαρχία καὶ ἡ ΣΤ', μετὰ τὴν ἀφίξιν τῶν ὁποίων καὶ τὴν τοποθέτησίν των κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, ἐξήλθε μετ' ὀλίγην ὥραν τοῦ πλοίου καὶ ἡ Α. Ε. καὶ ἐστάθη εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ προπαρασκευασμένην σκιάδα. Διετάχθησαν τότε τὰ στρατεύματα νὰ παρελάσουν ἔμπροσθεν τῆς Α. Ε. καὶ οὕτω πρῶτον ἤρχισεν ἡ πρώτη χιλιαρχία βαδίζουσα κατὰ παραγωγὴν καὶ ἀκολουθῶς αἱ ἄλλαι. Τελειωθείσης δὲ τῆς παρελάσεως ταύτης, ἀνέβη ὁ Κυβερνήτης εἰς τὸ παρακείμενον λοφίδιον, μετὰ τοῦ Στρατάρχου καὶ τῶν λοιπῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, καὶ ὠμίλησε πρὸς τοὺς Ἕλληνας λόγους παραινετικούς καὶ πατριωτικούς, συσταίνων τὴν εὐταξίαν, τὴν πειθαρχίαν κλπ. ἔγεινε δὲ ἐκ μέρους τῶν στρατιωτῶν παράπουν διὰ τὴν μὴ καλὴν ποιότητα τῶν ἀλεύρων καὶ διὰ τὴν μὴ ἐν τάξει διανομὴν, ἡ Α. Ε. ὑπεσχέθη τὴν διόρθωσιν ὅλων αὐτῶν τῶν παραπόνων, καὶ οὕτω διὰ τῶν κραυγῶν «Ζήτω ὁ Κυβερνήτης» ἀνεχώρησαμεν διὰ τὰ Μέγαρα πυροβολοῦντες ἐκ διαλειμμάτων, (Ἑλληνικὴ συνήθεια τῶν ἐλαφρῶν σωμάτων). Πρὸς δὲ τὸ ἐσπέρας ἀνεχώρησε καὶ ὁ Κυβερνήτης, διευθυνόμενος πρὸς τὸν Πόρον. Συγχρόνως εἰς τὰς δύο ἀνεξαρτήτους πεντακοσιαρχίας τοῦ Τζουρᾶ καὶ Κλίμακα διωρίσθη χιλίαρχος ὁ Βάσος Μαυροβουγιώτης, ἐκ δὲ τῶν ἀνεξαρτήτων ἑκατονταρχιῶν ἐσχηματίσθη καὶ ἄλλη χιλιαρχία ὑπὸ τὸν Δ. Εὐμορφόπουλον.

Ἐτοιμασία δι' ἐκστρατείας.— Ὁχύρωσις τῶν στρατευμάτων ἄνωθεν τοῦ Ἴσθμοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὀνειοῦ διὰ τὴν ἐμπόδιον τῶν ἀπὸ τὸν Ἰβραήμ-πασσᾶν ἀναχωρούντων Ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, καὶ συμπλοκὴ τῆς Δ' χιλιαρχίας μετὰ τῆς ὀπισθοφυλακῆς τοῦ ῥηθέντος ὀθωμανικοῦ σώματος εἰς τὴν Ἀκράταν.

Τὴν δεκάτην ἐβδόμην Ἰουνίου προσεκάλεσεν εἰς συνέλευσιν ὁ Στρατάρχης ὅλους τοὺς χιλιάρχους διὰ νὰ συσκεφθῇ περὶ τῆς ἐγγιζούσης ἐκστρατείας· καὶ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον, ὥστε νὰ ᾔηε ἐτοιμασμένα ὅλα τὰ Σώματα εἰς ἐκστρατείας.

Τὴν 25 πολλὰ πρῶτ' ἐκίνησεν ἡ Α' χιλιαρχία καὶ ἐτοπεθετήθη εἰς Κανδύλαν, περὶ δὲ τὴν 26 ἐνῶ ἦτον ὄλαι αἱ ἄλλαι χιλιαρχίαι ἔτοιμαί ν' ἀκολουθήσωσι τὴν πρῶτην, ἐξαίφνης τὸ ἑσπέρας, μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, προσεκάλεσεν ὁ Στρατάρχης τοὺς χιλιάρχους καὶ ἐκοινοποίησεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ὁ Συναγματοάρχης Ἐϊδὴν, γενικὸς φρούραρχος, γράφει ἀπὸ Ναυπλίου δι' ἐπίτηδες πεζοῦ, ὅτι τέσσαρες περίπου χιλιάδες Τούρκοι Ἀλβανοὶ καὶ Γκιορτζαλίδες ἵππεις τε καὶ πεζοὶ, λειποτακτίσσαντες ἀπὸ τὸ Στρατόπεδον τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ ἐκ τῶν φρουρῶν τῆς Μεσσηνίας, διευθύνονται πρὸς τὴν Στ. Ἑλλάδα καὶ ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ ὠχυρωθῇ ἡ θέσις τῶν Δερβενίων εἰς τὸ ὄρος Ὀνειοῦ ἄνωθεν τοῦ Ἴσθμοῦ, « Ἀέρας » ὀνομαζόμενον, διὰ νὰ προληφθῇ ἡ διάβασις αὐτῶν. διετάχθη δὲ ταυτοχρόνως ἡ Β' χιλιαρχία ὥστε τὴν αὐτὴν νύκτα νὰ καταλάβῃ τὴν ῥηθείσαν θέσιν· καὶ οὕτω περὶ τὸ μεσουύκτιον ἐτραβήσαμε καὶ μετὰ 4 ὥρων ὀδοπορίαν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ὅπου καὶ ἐτοποθετήθημεν. Τὴν δὲ ἐπιούσαν ἡ Δ' χιλιαρχία διαταχθεῖσα ὠχυρώθη ἄνωθεν τοῦ Λουτρακίου εἰς τὴν εἰς Περαιώραν ἀγούσαν ὁδόν· αἱ δὲ ἀνεξάρτητοι ἑκατονταρχίαι τῶν

Χορμοβιτών ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς Κινέτας εἰς τὸ ἀκροθαλάσσιον κατ' ἀνατολάς. Τὴν 29 ἐτοποθετήθη εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν « Ἀέρας » καὶ ὁ ἴδιος Στρατάρχης μετὰ τῆς Α' χιλιαρχίας καὶ μετὰ τῆς φρουρᾶς του.

Οἱ περιμενόμενοι ἐχθροὶ, συμποσούμενοι εἰς χιλίους ἰππεῖς καὶ εἰς ἄλλους τόσους πεζοὺς, ἀφοῦ ἔφθασαν εἰς Ἄργος, ἐζήτησαν συνθήκας διὰ ν' ἀπεράσουν εἰς Ῥούμελην. Ὅθεν ἐξήλθεν ἐκ Ναυπλίου ὁ Κ. Αὐγ. Καποδίστριας διὰ νὰ ὀμιλήσῃ μὲ αὐτούς. Οἱ ἐχθροὶ, συνοδευόμενοι ἀπὸ τὸν Κόμητα, ἀπὸ τὸν Θ. Κολοκοτρώνη καὶ ἀπὸ ἄλλους ὀπλαρχηγοὺς τῆς Πελοποννήσου, ἔφθασαν τὰς 50 Ἰουνίου εἰς Κόρινθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὰς πεδιάδας κάτωθεν τῆς πόλεως Κορίνθου, ὁ δὲ Στρατάρχης εἰς τὰς 5 Ἰουλίου ἐπορεύθη εἰς Λουτράκι διὰ νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Κόμητα καὶ προβάλλουν τὰς συνθήκας εἰς τὸν ἐχθρὸν. Ἀφοῦ δὲ ἐνταμώθησαν καὶ ὠμίλησαν, ἐπρόβαλαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς ν' ἀφίσουν τὰ ἄλογά τους, διὰ τὰ ὅποια νὰ λάβουν μίαν μετρίαν τιμὴν, νὰ ἐμβαρκαρισθοῦν εἰς τὰ καΐκια καὶ νὰ περάσουν εἰς Ῥούμελην (διότι αὐτὴ ἦτον ἡ θέλησις τῶν τριῶν Ναυάρχων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας.) Οἱ ἐχθροὶ δὲν ἐδέχθησαν τοὺς ὅρους, ἀλλ' εἰς τὰς 6 ἰδίου ἐκίνησαν, διευθυνόμενοι πρὸς τὸ μέρος τῆς Βοστίτσας.

Τοῦτο βλέπων ὁ Στρατάρχης, διέταξε τὴν χιλιαρχίαν τοῦ Γ. Διοβουνιώτου νὰ ἐμβαρκαρισθῇ καὶ νὰ περάσῃ εἰς τὸ μέρος τῆς Ἀκράτας καὶ νὰ κτυπήσῃ τὸν ἐχθρὸν· ἀλλ' ὁ ἐναντίος καιρὸς δὲν ἄφησε τὸν Διοβουνιώτην νὰ ἀποβῇ ἐν καιρῷ καὶ οὕτως ὁ ἐχθρὸς ἐπέρασε. Ἐν τοσούτῳ τρία καΐκια ἐκ τῶν ταχυτέρων ἔφθασαν καὶ διακόσιοι περίπου Ἕλληνες, ἐξελθόντες ἐκτύπησαν τοὺς ἐχθροὺς ἐκ τῶν ἔπισθεν καὶ ἐφόρυσαν 40 καὶ δέκα ἐξά-

γρησαν, ἐν οἷς καὶ ἓνα ἀξιωματικὸν τοῦ ἵππικοῦ· ἀπὸ δὲ τοὺς ἰδικούς μας ἐφονεύθησαν δύο καὶ ἐπληρώθησαν τρεῖς, ἐν οἷς καὶ ὁ σημαιοφόρος, ὅστις μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐτελεύτησεν.

Τῆ 9 Ἰουλίου ἀνεχώρησαμεν καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς θέσεως τῶν Δερβενίων καὶ μετέβημεν εἰς τοὺς ἐλαιῶνας τῶν Μεγάρων, ὅπου καὶ ἐστρατοπεδεύσαμεν ἅπαντες.

Τῆ 11 Αὐγούστου ἀνεχώρησεν ὁ χιλιάρχος Κίτσος Τζαβέλλας διὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἐμβαρκαρισθεὶς ἀπὸ τὸ Λουτράκι καὶ ἐξελθὼν εἰς Τριζόνια ἐξηπλώθη εἰς τὰς Ἐπαρχίας Λιδωρικίου, Κραββάρων καὶ Σαλώνων· οἱ δὲ Τούρκοι ἐτραβήχθησαν ὅλοι εἰς τὰ Σάλωνα καὶ οἱ προσκυνημένοι Ἕλληνες τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ ὄλην τὴν προθυμίαν.

Τῆ 19 Σεπτεμβρίου, ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι συνηθροίζοντο διὰ νὰ κτυπήσουν τὸν Τζαβέλλαν, διωρίσθη ὁ χιλιάρχος Ἰωάννης Στράτος νὰ ὑπάγῃ εἰς βοήθειάν του. Τὴν 21 λοιπὸν, ἐμβαρκαρισθεὶς κατὰ τὸ Λουτράκιον εἰς πλοίαρια, ἀπέβη εἰς Τριζόνια καὶ ἐκεῖθεν ἐβάδισεν εἰς τὰ Κράββαρα, ὅπου ἠνώθη μετὰ τοῦ χιλιάρχου Κίτσου Τζαβέλλα.

Τῆ 20 Ὀκτωβρίου ἦλθον γράμματα εἰς τὸν Στρατάρχην ἀπὸ τοὺς μνησθέντας σωματάρχας Κ. Τζαβέλλαν καὶ Ἰω. Στράτον, περιγράφοντα τὴν μάχην, τὴν ὁποία ἔκαμαν εἰς τὸ χωρίον Τύρνοβαν τὴν 10 τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου. Κατὰ τὰς ἐκθέσεις ταύτας τὴν 9 Ὀκτωβρίου οἱ ἐχθροὶ, ἤτοι ὁ Ὀσμὰν πασᾶς καὶ ὁ Ἀσλάν μπεης Πούτζες Μουχουρτάρη ἠτοιμάζοντο διὰ νὰ δώσουν βοήθειαν εἰς τοὺς ἐν Λουμποτινᾷ πολιορκουμένους Τούρκους καὶ ἔπιασαν τὰ χωρία Κλυπᾶ, Ἀβόριανην καὶ μερικὰ ἄλλα. Ὅθεν οἱ χιλιάρχοι Στράτος καὶ Τζαβέλλας ἔστει-

λαν τούς εκατοντάρχους Πέτρον Ψιλόπουλον καὶ Γ. Γαλῆν διὰ τὰ πιάσουν τὸ χωρίον Τύρνοβαν, πρὸς τούτοις δὲ ἔκριναν ἀναγκαῖον τὰ ὑπάγη ὁ χιλίαρχος Στράτος μὲ τινὰς ἐκ τῶν ἰδικῶν του διὰ τὰ πιάσῃ τὰς δύο θέσεις τὰς κατέναντι τοῦ χωρίου Τύρνοβας καὶ ὅταν ἐφορμήσουσι οἱ ἐχθροὶ τὰ τούτους κτυπήσῃ ἐκ τῶν ὀπισθεν. Ἐπήγε λοιπὸν καὶ κατέλαβε τὰς θέσεις, ἀλλ' οἱ Τούρκοι δὲν ἦλθον τὸ πρῶτ, τοῦτο δὲ ἔκαμε τὸν χιλίαρχον Στράτον ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ ἐρχομοῦ των, ὅθεν καὶ ἐκίνησε διὰ τὴν Τύρνοβαν· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐφθασαν οἱ ἐχθροὶ ἕως δύο χιλιάδες καὶ τότε ὁ χιλίαρχος Στράτος ἠναγκάσθη τὰ καταλάβῃ τὸ χωρίον καὶ τὰ ὄχυρωθῆ εἰς τὰς οἰκίας, εἶχε δὲ ἀξιωματικούς τὸν πεντακοσίαρχον Ἰω. Μπαϊρακτάρην, τούτους εκατοντάρχους Ν. Κόπελον, Παληοκώσταν Δ. Γερόλυμον καὶ Μήτηρον Σκυλοδῆμον. Οἱ ἐχθροὶ ἐφώρμησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰω. Στράτου, ἀλλ' ἀντεκρούσθησαν γενναίως καὶ ὅσοι ἐπλησίασαν, ἐφονεύθησαν, τόσον δὲ ἐπλησίασαν ὥστε ἔθεσαν καὶ π ἄ τ ε ρ α διὰ τὰ πηδήσουσι εἰς τὴν οἰκίαν. Ἐνῶ δὲ ἐμάχοντο τοιοῦτοτρόπως, ὤρμησεν ὁ πεντακοσίαρχος Ἰω. Μπαϊρακτάρης καὶ οἱ ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ ἐκατόνταρχοι καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ στρατιῶται καὶ μετὰ ὀλίγης ὥρας πάλιν ἔτρεψαν τὸν ἐχθρὸν εἰς φυγὴν. Διεκρίθησαν δὲ εἰς τὴν μάχην καὶ ὁ ἐκατόνταρχος Γ. Γαλᾶς, ὅστις ἐπανειλημμένως ἐφώρμησε ξιφῆρης κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ ἐχθροὶ ἔχασαν, ἐκτὸς τῶν πληγωμένων, περὶ τοὺς 120 νεκροὺς, κατεδιώχθησαν δὲ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἕως εἰς τοὺς Ἀγίους Ἀποστόλους, ὅπου ἂν δὲν ἦσαν καὶ ἐκεῖ ὄχυρωμένοι, θὰ τοὺς κατέστρεφον ἐντελῶς.

Τῇ 24 8[βρίου ἐστράτευσεν ὁ Στρατάρχης μετὰ τῆς φρουρᾶς του καὶ μὲ τὰς χιλιαρχίας τοῦ Γ. Δουβουνζώ-

του, Εὐμορφοπούλου καὶ Βάσσου καὶ ἐπροχώρησεν ἕως εἰς τὸ χωρίον Στεβενῆικον, ὅπου ἐφόνευσε καὶ ἐζώγησεν ἕως 50 Τούρκους, εὐρισκομένους ἐκεῖ.

Ἔως ἑκατὸν εἴκοσιν ἐχθροὶ ἰπὸ τὸν ἀρχηγόν των Ἀμπάζ ἀγᾶν Τζάμην ἦσαν εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ Δομποῦ. Διωρίσθη λοιπὸν ὁ χιλιάρχος Εὐμορφόπουλος νὰ τοὺς κτυπήσῃ. Οἱ Τούρκοι, προσβληθέντες, ἐκλείσθησαν εἰς τὸ μοναστήρι, ἀλλὰ πολιορκηθέντες στενωῶς, παρεδόθησαν μετὰ τινων ἡμερῶν πολιορκίαν, ἀφήσαντες τὰ ὄπλα των εἰς τὸν Στρατάρχην καὶ ἀπολυθέντες.

Τῇ 5 Ν[βρίου ἐμάθομεν μὲ εὐχαρίστησίν μας, ὅτι οἱ ἐν Λεβαδείᾳ ἐχθροὶ ἔφυγαν καὶ τότε ὁ Στρατάρχης κατέλαβε τὴν πόλιν. Ἐμάθομεν προσέτι, ὅτι οἱ Τούρκοι οἱ πολιορκούμενοι εἰς Λουμποτίαν ὑπὸ τοῦ Τζαβέλλα ἔκαμαν ἔξοδον τὴν 20 8[βρίου, ἀλλ' οἱ ἰδικοί μας τοὺς ἐκτύπησαν φονεύσαντες τοὺς περισσοτέρους (ἕως 600), καὶ αἰχμαλωτίσαντες καὶ πολλοὺς, ἐν οἷς καὶ τοὺς ἀρχηγούς των Ἀχμέτ Νεπρεβίσταν, τὸν ἀνεψιὸν του Βελῆ Ἀγᾶ καὶ τοὺς Νεμπῆ Ἀγᾶ καὶ Ἰουσοῦφ μπέη. Ἐλβον δὲ οἱ ἰδικοί μας καὶ πλῆθος λαφύρων, ἤγουν ὄπλα, ζῶα καὶ λοιπὰ, οἱ δὲ αἰχμάλωτοι ἐστάλησαν εἰς τὸν Κυβερνήτην.

Μετὰ τὴν μάχην ταύτην οἱ ἡμέτεροι ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ Ὄσμᾶν πασᾶ καὶ Ἀσλάν μπεη Πούτζε καὶ τοὺς κατέδιωξαν, φονεύσαντες ἕως ἐξήκοντα καὶ αἰχμαλωτίσαντες τρεῖς καὶ οὕτως ἐπροχώρησεν ἡ μὲν Α' χιλιαρχία ἕως τὸ Καρπενῆσι, ἡ δὲ Γ' ἕως τὸ Πατρατζήκι.

Τὴν 18 Ν[βρίου ἔφθασε διαταγὴ τοῦ Στρατάρχου πρὸς τὴν χιλιαρχίαν μας (τὴν Β') νὰ ἐκστρατεύσῃ, ὅπου καὶ ὁ ἴδιος.

Τὴν 49 περὶ τὴν 5 ὥραν ἐξεστρατεύσαμεν καὶ πρὸς τὰς 10 ἐφθάσαμεν εἰς Κούντουρα, ὅπου καὶ ἐτοπθετήθημεν.

Τὴν 20 ἐκινήσαμεν πάλιν περὶ τὴν 7 ὥραν καὶ περὶ τὴν 9 ἐφθάσαμεν εἰς τὴν βρύσιν τῆς Κάζας, ὅπου καὶ ἐστθμεύσαμεν· περὶ δὲ τὴν 2 ὥραν τῆς νυκτὸς ἤρχισε νὰ βρέχη καὶ νὰ πνέῃ σφοδρὸς ἄνεμος, διαρκέσας ὅλην τὴν νύκτα, ἐκαθήμεθα δὲ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς βρεχόμενοι.

Τὴν 21, ἅμα ἐχάραξε, ἤρχισαν αἱ σάλπιγγες καὶ αἱ σημαῖαι ἐκίνησαν, παρακολουθούτων τῶν ἀξιωματικῶν τῆς χιλιαρχίας καὶ τῶν στρατιωτῶν κατὰ τάξιν, ἤρχισε δὲ ἡ πορεία πρὸς τὴν Δομβραϊναν. Μετ' ὀλίγον ἤρχισε πάλιν ἡ βροχὴ μετὰ σφοδροῦ ἀνέμου, τὸ δὲ ψῦχος ἦτο τόσῳ σφοδρὸν, ὥστε μᾶς ἠνάγκασεν ἕκαστον νὰ πάρῃ τὸν δρόμον του ὅπως ἠδύνατο καὶ ὅπου εὐρίσκομεν οἰκίαν ἢ σπηλιὰν ἐτρυπώναμεν, διὰ ν' ἀποφύγωμεν τὴν ἀνυπόφορον βροχήν. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐκείνου ὁ πρῶτος πεντακοσίαρχος Σπῦρο-Μήλιος μετὰ τοῦ Α' ἑκατοντάρχου Πάνου Δάρα καὶ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν, εὐρῶν μίαν ἐκκλησίαν καὶ δύο οἰκίας εἰς Καπαρέλι, κατέφυγεν εἰς αὐτάς. Αἱ σημαῖαι μετὰ τοῦ ἑκατοντάρχου Ν. Κασιμούλη καὶ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν, διευθύνθησαν εἰς Νεοχώρι, ὁ δὲ χιλίαρχος καὶ ὁ Β' πεντακοσίαρχος μετὰ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Ξερονομὴ περὶ τὴν 10 ὥραν, ὅπου εὐρόντες τινὰς οἰκίας, ἐτοποθετήθημεν. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπέθανον ἐκ τοῦ ψύχους 14 ἄνδρες καὶ ἂν δὲν εὐρίσκετο καθ' ὁδὸν ἓνας μῦλος, ἤθελον χαθεῖ πολλοὶ, διότι ὅσοι ἦσαν εἰς τὰ ἔσχατα, ἐφέροντο μέσα εἰς τὸν μύλον, ἔπου ὑπῆρχε φωτὰ καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐσώζοντο.

Τὴν 22 περὶ τὴν πέμπτην ὥραν ἐκινήσαμεν διευθύνόμενοι διὰ τὰ Χώστιμα καὶ περὶ τὴν 9 ἐφθάσαμεν καὶ

μοιρασθέντες εἰς τὰς οἰκίας, ἡσυχάσαμεν, ὁ δὲ Α' πεντακοσίαρχος τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐτοποθετήθη εἰς Ξερονομῆν.

Τὴν 25 τὴν 4 ὥραν ἀνεχωρήσαμεν καὶ διὰ τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἑλικῶνος (Παληοβοῦνι) διευθύνθημεν πρὸς τὸ χωρίον Στεβευῖκου. Καθ' ὁδὸν ἠνώθημεν μετὰ τῆς Α' πεντακοσιαρχίας καὶ περὶ τὴν 9 ὥραν ἐφθίσαμεν εἰς τὸ Στεβευῖκου, ὅπου εὔρομεν καὶ τὸν πρῶτον σηματοφόρον. Τὴν δὲ ἐπαύριον ἐφθασε καὶ ὁ Β' σηματοφόρος καὶ οὕτως ἐνώθημεν ὅλοι.

Τὴν 24 περὶ τὴν 5 ὥραν ἐκινήσαμεν διὰ τὴν Λειβαδῶν, ὅταν δὲ ἐπλησιάσαμεν, ἐπροπορεύθησαν αἱ δύο σημαῖαι καὶ ὀπισθεν ἤρχοντο ὅλοι οἱ ἄνδρες τῆς χιλιαρχίας, ὁ δὲ χιλίαρχος, οἱ δύο πεντακοσίαρχοι καὶ οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί, ὅσοι εἶχομεν ἵππους, ὠδεύομεν ὀπισθεν τοῦ στρατοῦ καὶ μὲ τὴν παράταξιν ταύτην εἰσήλομεν εἰς Λεβαδειάν περὶ τὴν 9 ὥραν, ὅπου διαμοιρασθέντες εἰς τὰς οἰκίας ἡσυχάσαμεν. Ὁ Στρατάρχης εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Λεβαδειάς τὴν 21 διὰ Σάλωνα, ἐπειδὴ ἡ ἐκεῖ Τουρκικὴ φρουρὰ τὴν 17 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐγκατέλειψε τὴν πόλιν διὰ συνθήκης.

Τὴν 29 Νοεμβρίου ἦλθε διαταγὴ τοῦ Στρατάρχου πρὸς τὴν Β' χιλιαρχίαν νὰ στείλῃ μίαν πεντακοσιαρχίαν εἰς τὴν θέσιν τῆς Πέτρας· πρὸς τοῦτο διωρίσθη ὁ Α' πεντακοσίαρχος Σ. Μήλιος καὶ τὴν 30 πρῶτ' ἀνεχώρησε, τὸ δὲ γεῦμα ἐτοποθετήθη εἰς τὴν εἰρημένην θέσιν.

Τὴν 10 Δεκεμβρίου ἀνεχώρησεν ὁ Β' πεντακοσίαρχος Γ. Βάγιας διὰ Σάλωνα πρὸς ἐντάμωσιν τοῦ Στρατάρχου διὰ ὑποθέσεις τῆς χιλιαρχίας, φέρων μαζὴ του καὶ τὸν ἀ' γραμματέα τῆς αὐτῆς χιλιαρχίας.

Τὴν 12 τὸ ἑσπέρας ἐφθασε διαταγὴ τοῦ Στρατάρχου πρὸς τὴν εἰρημένην χιλιαρχίαν, δι' ἧς διετάσσετο

νὰ καταλάβῃ τὰ χωρία Κουτουμουλά καὶ Κιβέρη. Τὴν 15 πρὸς τὴν 7 ὥραν, ἅμα ἡ σάλπιγξ ἤχησεν, ἐκίνησε τὸ στράτευμα, προπορευομένης τῆς σημαίας. Ὁ χιλιάρχος μὲ τρεῖς ἑκατονταρχίας ἐτοποθετήθη εἰς τὸ χωρίον Κουτουμουλά, ἡ δὲ ΣΤ' καὶ Ζ' ἑκατονταρχία εἰς τὸ χωρίον Κιβέρη, ὅπου καὶ ἠσυχάσαμεν.

Τὴν 14 κατὰ διαταγὴν τοῦ χιλιάρχου ἀνεχώρησεν ἡ ΣΤ' ἑκατονταρχία περὶ τὴν 6 ὥραν καὶ περὶ τὴν 7 ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Κουτουμουλά, ὅπου ἐτοποθετήθημεν καὶ ἡμεῖς. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν ἡ Η' ἑκατονταρχία ἔπρασε τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Νικολάου, ἄνω τῆς θέσεως τῆς Πέτρας, Βρασταμῆτες λεγόμενον. μον. Ἀγ. Νικ.

Τὴν 16 ἐφθάσεν εἰς τὸ χωρίον Κουτουμουλά καὶ ὁ πεντακοσάρχος Γ. Βάγγας ἐκ Σαλώνων, φέρων διαταγὴν νὰ ὑπάγῃ μία ἑκατονταρχία εἰς « Ἄσπρα σπήττα » διὰ τὴν ἀσφαλῆ μετακόμισιν τῶν τροφῶν. Πρὸς τοῦτο διωρίσθη ἡ ΣΤ' ἑκατονταρχία.

Τὴν 17 λοιπὸν τὴν 6 ὥραν ἀνεχώρησαμεν καὶ τὴν 10 ὥραν ἐφθάσαμεν εἰς Λεβαδεῖαν. ἐκεῖθεν τὴν 18 κατὰ τὴν 5 ὥραν ἐκινήσαμεν καὶ περὶ τὴν 11 ἐφθάσαμεν εἰς Δίστομον, ὅπου ἐτοποθετήθημεν.

Τὴν 19 περὶ τὴν 5 ὥραν ἀπῆλθομεν ἐκ Διστόμου καὶ τὴν 5 ὥραν ἐφθάσαμεν εἰς « Ἄσπρα σπήττα », ὅπου εὐρόντες τινὰς οἰκίας ἐτοποθετήθημεν καὶ τὴν 20 ἔξαπεστείλαμεν ὅσας τροφὰς εὔρομεν.

Τὴν 25 ἐλάβομεν διαταγὴν ν' ἀναχωρήσωμεν ἀμέσως, λαμβάνοντες μαζὴ μας καὶ τρία φορτώματα πολεμοφόδια, ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι εἶχον φθάσει εἰς Μπουτουνίτσαν. Ἀνεχώρησαμεν λοιπὸν περὶ τὴν 8 ὥραν καὶ τὸ βράδυ ἐφθάσαμεν εἰς Δίστομον, ὅπου διενυκτερεύσαμεν, ἀφοῦ διετάξαμεν τὰς ἀναγκαίας φυλακὰς (βίγλες.)

Τὴν 26 πρῶτῃ ἐσηκώθημεν ἀπὸ Δίστομον εἰς δὲ τὸν δρόμον ἐμάθομεν, ὅτι ὁ μὲν χιλιάρχος, κατὰ διαταγὴν τοῦ Στρατάρχου, εἶχε καταλάβει μετὰ τῆς Γ' ἑκατονταρχίας τὸ χωρίον Κουτουμουλά, ὁ δὲ πεντακοσιάρχος Γ. Βάγγιας μὲ δύο ἑκατονταρχίας τὸ χωρίον Στεβενίκον καὶ ὁ ἑκατόνταρχος Θανασούλας Ἴω. Βαλτινὸς τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἀγ. Νικολάου Βρασταμηῆτες. Ὁθεν ἐτραβήσαμεν εἰς τὸ χωρίον Στεβενίκον καὶ τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν ἐκεῖ. Ἐμάθομεν δὲ ὡσαύτως καθ' ὁδὸν ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἰππικοῦ μας Ἀθαν. Παππάζογλου, ὅτι εἰς μίαν συμπλοκὴν μετὰ τοῦ ἐχθρικοῦ ἰππικοῦ εἰς χωρίον Καζνέσι ἐφόνευσε τρεῖς καὶ ἐζώγρησεν ἕνα καὶ ἔτρεψε τοὺς λοιποὺς εἰς φυγὴν, ἐλευθερώσας ὕσα ἀσημένια εἶχον ἀρπάσει, καθὼς καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, ἰδίως γυναικόπαιδα. Εἶχον δὲ προχωρήσει οἱ Τούρκοι τὴν 25 ἕως εἰς τὴν Βώλγια καὶ τὸ χωρίον Καζνέσι, ἰπὸθεν κτυπηθέντες, ὡς εἶπομεν, παρὰ τοῦ ἰππικοῦ μας, συνήχθησαν ὅλοι εἰς Τουρκοχώρι καὶ Μάνεσι, ὅπου καὶ τῶρα ἐκεῖ μένουσι. ἐπήραν δὲ καὶ μερικοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἀρκετὰ γιδοπρόβατα καὶ εἶνε, καθὼς λέγουν, ἕως ὀκτῶ χιλιάδες ὑπὸ ἕνα Πασᾶν καὶ ὑπὸ τὸν Καρ-γιόφιλλπην.

Τὴν 27 ἦλθε διαταγὴ εἰς τὴν Β' χιλιαρχίαν ν' ἀφήσῃ μίαν πεντακοσιαρχίαν εἰς τὴν θέσιν τῆς Πέτρας, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς Α' νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν «χώραν τῆς Λεβαδειᾶς» τοῦτο καὶ ἐγένετο καὶ περὶ τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Λεβαδειὰ τέσσαρες ἑκατονταρχίαι, ὁ δὲ ἑκατόνταρχος Θανάσ. Βαλτινὸς ἔμεινεν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν «Ἀγ. Νικόλαος».

Τὴν 30 ἔφθασε νέα διαταγὴ εἰς τὴν χιλιαρχίαν ἐκ μέρους τοῦ Στρατάρχου, ἐλθόντος εἰς Ῥάχωβαν, ν' ἀφή-

σωμεν τὴν Λεβαδειὰν καὶ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς Κουτουμουλᾶ καὶ Στεβενίκον, νὰ εἴμεθα δὲ ἔτοιμοι διὰ νὰ δώσωμεν βοήθειαν εἰς τοὺς κατέχοντας τὴν Πέτραν. Λίαν πρῶτ' λοιπὸν ἐφύγαμεν, καὶ ὁ μὲν χιλιάρχος μετὰ τῶν ἑκατοντάρχων Φραγκίστα, Στουρνάρα καὶ Σταύρου Γεωργιάκη μετέβησαν εἰς Στεβενίκον, ὁ δὲ Β' πεντακοσιάρχος μὲ τὸν ἑκατόνταρχον Ν. Κασιμούλην καὶ μίαν πεντακοσιαρχίαν, τὴν τοῦ Στουρνάρα, κατέλαβον τὸ Κουτουμουλᾶ, ἔτοιμοι εἰς βοήθειαν τοῦ ἐνὸς τῶν δύο μερῶν, τὸ ποῖον ἤθελον προσβάλλει οἱ Τούρκοι πλησίον τοῦ χιλιάρχου εἰς ὄχι μεγάλην ἀπόστασιν ἦτο καὶ ὁ ἑκατόνταρχος Θαν. Βαλτινός. Τὸ γεῦμα ἐφθάσαμεν εἰς Κουτουμουλᾶ καὶ τὴν αὐτὴν στιγμὴν μᾶς ἦλθεν ἡ εἶδησις, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἔφθασεν εἰς Λεβαδειάν.

Τὴν 1 Ἰανουαρίου 1829 οἱ ἐχθροὶ ἐκίνησαν πανστρατιά διὰ τὴν Πέτραν, συμποσούμενοι εἰς 2500 ἰππεῖς καὶ πεζοὺς· πολλοὶ ἐκ τῶν ἰππέων, ἀποσπασθέντες, διευθύνθησαν πρὸς τὸ Κουτουμουλᾶ· τότε ὁ πεντακοσιάρχος μᾶς διέταξε νὰ καταλάβωμεν τὰς ἔξω τοῦ χωρίου θέσεις καὶ ὑπεδέχθημεν τοὺς ἐπερχομένους μὲ ζωηρὸν πῦρ, τοῦτο δὲ τοὺς ἠνάγκασε νὰ στέψουν τὰ νῶτα καὶ νὰ διευθυνθῶσι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν Πέτραν. Τότε καὶ ἡμεῖς μετὰ τῆς σημαίας διευθύνθημεν εἰς τὸ Μοναστήρι καὶ παραλαβόντες τὸν ἑκατόνταρχον Θανασούλαν Βαλτινὸν, ἐβγήκαμεν τὴν 8 ὥραν τῆς ἡμέρας εἰς τὸ ἀπέναντι τῆς Πέτρας Τσιουγκρὶ, ὅπου, ἀνάψαντες φωτιὰν ἐκαθήσαμεν. Ἐν τοσοῦτῳ οἱ ἐχθροὶ ὤρμησαν κατὰ τῆς Πέτρας μὲ ὄρμην πολλήν, ἀλλὰ βλαφθέντες καιρῶς ὀπισθοχώρησαν, καὶ ἐστάθησαν πλησίον ἀκροβολιζόμενοι. Ὁ πεντακοσιάρχος Γ. Βάγγας διέταξε τότε ὡς ὀπισθοφυλακὰς τὸν ἑκατόνταρχον Κασιμούλην μετὰ μιᾶς

εικοσιπενταρχίας καὶ τὸν πεντηκόνταρχον Στάθην Νά-
νου μετὰ μιᾶς ὡσαύτως εἰκοσιπενταρχίας, αὐτὸς δὲ μετὰ
τοῦ ἑκατοντάρχου Θανασούλη καὶ τῶν λοιπῶν ἀξιωμα-
τικῶν ἤρχισε τὴν μάχην πρὸς τὸν ἐχθρὸν κατὰ τὴν
12 ὥραν. Ὁρμήσαμεν κατὰ τοῦ ἀναγκαιοτέρου προμα-
χώνους τοῦ ἐχθροῦ καὶ πρὸς στιγμὴν ἐστήσαμεν τὴν ση-
μαίαν πλησίον αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπετύχαμεν ἐξ αἰτίας τοῦ
μεγάλου ἀριθμοῦ του. Τότε ἐτραβίχθημεν ὀλίγον εἰς
τὰ ὀπισθεν ἀκροβολιζόμενοι χωρὶς νὰ βλαφθῆ ὀυδεὶς ἐκ
τῶν ἡμετέρων, ἐκτὸς ἐμοῦ, πληγωθέντος ἐλαφρῶς εἰς
τὸ δεξιὸν γόναυ. Ἐστάθημεν πολεμοῦντες ἕως τὰ μεσά-
νυκτα, ὅτε οἱ ἐν τῇ Πέτρα, στερούμενοι τροφῶν καὶ πο-
λεμοφοδίων, ἔφυγον, χωρὶς νὰ ἐννοηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐχ-
θροῦ καὶ οὕτως διευθύνθημεν καὶ ἡμεῖς εἰς Στεβενίκον,
ὅπου ἦτο καὶ ὁ χιλιάρχος.

Τὴν 2 τὸ πρῶτ ἦλθον οἱ ἐχθροὶ καὶ εἰς Στεβενίκον,
μόνον οἱ ἵππεῖς, ἀλλὰ κτυπηθέντες, ἔφυγον διὰ Λεβα-
δεῖαν. Κατὰ τὰς συμπλοκάς ταύτας οἱ ἐχθροὶ ἔχασαν
150 περίπου ἄνδρας εἰς πληγωμένους καὶ φονευμένους·
ἐκ δὲ τῶν ἐν Πέτρα πολιορκουμένων ἐδικῶν μας ἐπλη-
γώθησαν ἐλαφρῶς ὁ πεντηκόντ. Δημήτριος Μαχαλιώ-
της καὶ ὁ εἰκοσιπένταρχος Χρ. Κούτσης.

Τὴν 13 ἦλθεν ἐκ Μεγάρων εἰς Χόστια μετὰ τῆς χι-
λιαρχίας του καὶ ὁ χιλιάρχος Νικολ. Κριεζώτης.

Τὴν 16 ἔφθασεν ὡσαύτως καὶ ὁ ἱππάρχης Χατζῆ
Χρῆστος μὲ μερικὸς ἵππεῖς καὶ μὲ ἀρκετοὺς πεζοῦς.

Τὴν 29 ὁ ἐν Λεβαδεῖα ἀρχηγὸς τῶν ἐχθρῶν Μαχ-
μουτ πασᾶς ἐκινήθη κατὰ τοῦ Βάσου, ὅτις ἦτο τοποθε-
τημένος εἰς χωρίον Μαρτίνου. Οἱ ἐχθροὶ ἀνέβαινον εἰς
τρεῖς χιλ. πεζοῦς καὶ πεντακοσίους ἵππεῖς, οἱ δὲ ἡμέ-
τεροι εἰς ἑπτακοσίους ἄμονον. Ἡ ὀρμὴ μὲ τὴν ὀποῖαν

ἐπέπεσαν οἱ ἐχθροὶ κατὰ τῶν ἡμετέρων ὑπῆρξε μεγάλη, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ μετὰ ἱκανῆς ὥρας πεισματώδη μάχην, ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσουν ὀριστικῶς, χάσαντες τρεῖς ἀξιωματικούς καὶ πολλοὺς στρατιώτας, ἐν οἷς καὶ ὅλοι οἱ σημαιοφόροι των. Αἱ ζημίαι τῶν ἐδικῶν μας δὲν ἦσαν μεγάλαι, ἔλαβον δὲ καὶ τρεῖς ἐξορικὰς σημαίας.

Τὴν 8 Φεβρουαρίου οἱ ἐν Λεβαδείᾳ Τοῦρκοι, στενωχωρηθέντες τὰ μέγιστα ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῶν, ἔφυγαν τρεῖς ὥρας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, διευθυνόμενοι εἰς Ζητούνι, πέντε δὲ ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὄντες ἐκεῖ ἄνω τῆς Λεβαδείας, ὡς εἰς βίγλαν, ἐμβῆκαν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐφόνευσαν ἕνα Τοῦρκο καὶ ἐζώγησαν ἕνα χριστιανὸν Βούλγαρον. Τότε ὁ χιλιάρχος διέταξε τὸν ἑκατόνταρχον Μήτηρον Βάγιαν νὰ μεταβῇ εἰς Λεβαδείαν, τὸν δὲ ἑκατόνταρχον Ν. Κασιμούλην νὰ πιάσῃ τὴν Πέτραν, τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο.

Τὴν 12 οἱ ἐν Θήβαις ἐχθροὶ, θέλοντες νὰ πληροφορηθοῦν περὶ τῶν ἐν Λεβαδείᾳ ὁμοφύλων των, ἔστειλαν περὶ τοὺς 100 ἰππεῖς πρὸς τοῦτο. Ἡμεῖς, ἰδόντες αὐτοὺς μὲ τὰ τηλεσκόπια ἐρχομένους πρὸς τὴν Πέτραν, ἐστοχάσθημεν, ὅτι ἔρχεται ὀλόκληρον τὸ στράτευμα τῶν Θηβῶν καὶ ὄντες ἀδύνατοι νὰ διατηρήσωμεν μόνοι τὴν θέσιν τῆς Πέτρας, ἀπεσύρθημεν πρὸς τὸ ἰσχυρότερον μέρος. Ἄλλ' ἀφ' οὗ ἐπλησίασαν οἱ ἰππεῖς καὶ εἶδμεν, ὅτι μόνοι αὐτοὶ ἦσαν, ἔστειλεν ὁ ἑκατόνταρχος 8 στρατιώτας διὰ νὰ καταλάβουν τὴν Πέτραν, ἕως οὗτο νὰ φθάσωμεν ὅλοι. Ὄθεν 24 ἐξ αὐτῶν, προλιβόντες καὶ χωρὶς νὰ προσμείνουν καὶ ἡμᾶς, ἐκτόπησαν τοὺς ἐχθροὺς, οἷτινες εἶχον ξεπεξεύσει καὶ ἐκάθητο ἄλλοι μὲν πρῶγοντες, ἄλλοι δὲ ἐτοιμάζοντες κυφὲ κάτωθεν τῆς

Πέτρας εἰς τὸ Κεφαλάρι. Εἰς τὸν πυροβολισμὸν τούτου, ἐκ τοῦ ὀποίου ἐπληρώθη εἰς στρατιώτης καὶ εἰς ἵππου τοῦ ἐχθροῦ, ἵππευσαν μετὰ σπουδῆς οἱ ἐχθροὶ καὶ ἔφυγον, ἀφήσαντες ταῖς κάπαις των καὶ τὰ κ α φ ε τ α κ ἰ μ ῖ α των, χάρις δὲ εἰς τοὺς ὀλίγους πεζοῦς των, οἵτινες τὰ ἐσύναξαν. Ἀπομακρυνθέντες οἱ ἐχθροὶ ἤρχισαν τότε νὰ μᾶς ἐρωτοῦν τι ἔγειναν οἱ ἐν Λεβαδείᾳ, εἰς τὴν ἀπάντησίν μας δὲ, ὅτι ἡ Λεβαδεῖα εἶναι ἰδική μας, ἐτράπησαν πρὸς τὰς Θήβας, ἀπειλοῦντες ἡμᾶς μὲ τὸν Ὁμὲρ πιασᾶν των.

Τὴν 17 ἔφθασαν εἰς Πέτραν καὶ αἱ Ζ'. Η'. καὶ Θ'. ἑκατονταρχίαι, ἡμεῖς δὲ διὰ τὴν ὀλιγότητα τῶν καταλυμάτων ἀπεσύρθημεν εἰς τὴν θέσιν τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Τὴν 21 ἔφθασεν εἰς Πέτραν καὶ ὁ Β'. πεντακοσίαρχος, εἰς δὲ τὸ χωρίον Κουτουμουλᾶ αἱ Α'. Δ'. καὶ Ε'. ἑκατονταρχίαι.

Τὴν 10 Φεβρουαρίου καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εἶχε φθάσει εἰς Ἄσπρα σπήττα ὁ κόμης Ἀύγουστινος Α. Καποδίστριας, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ προσεκάλεσε εἰς τὸ στρατόπεδον εἰς συνέλευσιν τὸν Στρατάρχη καὶ ὅλους τοὺς χιλιάρχους. Ὄθεν τὴν 13 ἀνεχώρησε καὶ ὁ χιλιάρχός μας δι' ἐκεῖ, εἰς δὲ τὰς 26 ἐπανήλθεν εἰς Στεβενίκον καὶ προσεκάλεσεν εἰς συμβούλιον τὸν Β'. πεντακοσίαρχον καὶ ὅλους τοὺς ἑκατοντάρχους, διὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς εἴκοσι σιτηρέσια ὅπου ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀντιπροσώπου.

Τὴν 3 Μαρτίου μᾶς ἦλθε διαταγὴ παρὰ τοῦ χιλιάρχου νὰ μεταβῶμεν καὶ ἡμεῖς ὅλοι καὶ οἱ κατὰ τὴν Πέτραν εἰς Στεβενίκον, διότι, κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀν-

τιπροσώπου, ἔπρεπε νὰ βαδίσωμεν εἰς Σάλωνα. Ὅθεν ἀναχωρήσαντες ἤλθομεν εἰς Στεβενίκου περὶ τὴν 10 ὥραν.

Τὴν 4 ὄλοι οἱ τῆς χιλιαρχίας μας ἐσηκώθημεν καὶ ἐτοποθετήθημεν εἰς Ἅγιου Λουκά καὶ τὴν ἐπομένην ἐκινήσαμεν πάλιν καὶ τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς τὸν ἑλιῶνα τῶν Σαλώνων εἰς Ξεροπήγαδον.

Τὴν 12 τὸ ἑσπέρας, ἀφ' οὗ ἔκαμαν οἱ ἑδικοί μας εἰς τὸ Καστέλι (Ἀντίρριου) ἓνα ψευτοπόλεμον, παρεδόθησαν οἱ ἐχθροὶ μὲ συμφωνίαν νὰ τοὺς ἐπιβιβάσωμεν εἰς πλοῖα διὰ τὴν πατρίδα των, ἔπερ καὶ ἐγένετο καὶ ἐστήθη ἡ Ἑλληνικὴ σημαία εἰς τὰ τεῖχη τοῦ Καστελίου.

Τὴν 13 διευθύνθημεν εἰς Ναύπακτον κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀντιπροσώπου καὶ τὸ ἑσπέρας ἐτοποθετήθημεν εἰς Βιτρινίτσαν, τὴν δὲ αὐγὴν ἐσηκώθημεν καὶ περὶ τὸ ἑσπέρας ἐτοποθετήθημεν ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ Τρῳάκια, τὸ δὲ πρῶτ' ἐφθάσαμεν ἀντικρὺ τῆς Ναυπάκτου εἰς τὰ περιβόλια, ὅπου μᾶς ἤλθε διαταγὴ νὰ διευθυνθῶμεν εἰς τὸ Καστέλι. Ἐσηκώθημεν λοιπὸν ἀμέσως καὶ διήλθομεν πέραν τοῦ ποταμοῦ, ὅπου διε'υκτερεύσαμεν.

Τὴν 16 τὸ πρῶτ' διὰ τοῦ βουνοῦ πλησίον τοῦ φρουρίου διηυθυνόμεθα πρὸς τὴν οἰκίαν, ὅταν οἱ ἐχθροὶ ἐπυροβόλησαν ἡμᾶς μὲ κανόνια. Ἀπηντήσαμεν εἰς τὸν πυροβολισμόν, πλησιάζοντες εἰς τὸ φρούριον. Μᾶς ἔρριψαν ἐκ τοῦ φρουρίου δύο βίμβας, ἀπὸ δὲ τὴν ἔκρηξιν τῆς δευτέρας ἐπληρώθη ὁ εἰκοσιπένταρχος Νίκος Τζιζιμουρλής. Τότε διηυθύνθημεν πρὸς τὰς πεδιάδας, ὅπου εὔρομεν τὸν πεντακοσιάρχον μας Γ. Βάγγαν μὲ διαταγὰς νὰ σταθῶμεν ἐκεῖ, ἔπερ καὶ ἐγένετο.

Τὴν 17 ὁ Α' πεντακοσιάρχος Σ. Μήλιος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς χιλιαρχίας μας μὲ μερικὸς ἀξιωματικοὺς καὶ

στρατιώτας, διορισθείς ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς τοῦ Στρατάρχου.

(Ἐνταῦθα διακόπεται τὸ ἡμερολόγιον, ἀρχεται δὲ ἐκ νέου μετὰ τινὰς σελίδας ἐντελῶς ἐφθαρμένας.)

Ὁ πληρεξούσιος μᾶς διέταξε νὰ περάσωμεν ὑπὸ τὰς ὀδηγίας τοῦ στρατοπεδάρχου Νότη Μπότσαρη, ἀλλ' ὁ χιλίαρχος καὶ ὄλοι ἐν γένει οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται δὲν τὸ ἐδέχθημεν. Ὁ πληρεξούσιος ἐν τοσοῦτῳ ἐπέμενε καὶ προέβη εἰς τὸ νὰ μᾶς ἀποκηρύξη, μᾶς ἔκοψε τὰς μερίδας μας καὶ ἐζήτησε νὰ μᾶς πάρῃ καὶ τὰς σημαίας καὶ ἄλλους τρόπους μετεχειρίσθῃ ὅπως μᾶς ἀναγκάσῃ, ἀλλὰ ματαίως. Ἐλθόντος ὁμως τοῦ Κυβερνήτου, διορθώθη ἡ ὑπόθεσις, καὶ δὲν ἐτέθημεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ν. Μπότσαρη, πρὸς παραδειγματισμὸν ὁμως διετάχθησαν ὁ χιλίαρχος, ὁ πεντακοσίαρχος Γ. Βάγγας καὶ ὁ ἐκατόνταρχος Ν. Κασιμούλης νὰ ἀπερᾶσουν εἰς Ναύπλιον διὰ εἴκοσιν ἡμέρας καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν χιλιαρχίαν· πραγματικῶς δὲ τὴν 12 Ἀπριλίου ἀνεχώρησαν οἱ εἰρημένοι διὰ τὸ Ναύπλιον, διωρίσθη δὲ προσωρινῶς ἀρχηγὸς μας ὁ στρατηγὸς Νικήτας Σταματελόπουλος.

Τὴν 25 Ἀπριλίου κατὰ διαταγὴν τῶν πληρεξουσίων ἐστρατεύσαμεν διὰ Ντερβέτσιστας, Βραχωρίου καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ Ἀχελφίου (Ἄσπρου) εἰς Βόνιτσαν, ἔχοντες μαζῆ μας καὶ 18 Τούρκους μετὰ 40 ἵππων ἐκ τῶν τοῦ φρουρίου. Φθάσαντες δὲ ἐκεῖ, ἐτοποθετήθημεν εἰς τὰ περίξ τῆς Βονίτσης καὶ ἐστείλαμεν τοὺς Τούρκους μετὰ τῶν ἵππων των εἰς Πρέβεζαν.

Τὴν 2 Μαΐου παρεδόθη καὶ τὸ ἐνδοξον Μεσολόγγι εἰς τοὺς ἡμετέρους μετὰ τὰς ἰδίας συνθήκας ὅπως καὶ ἡ **Ναύπακτος**, καὶ οἱ μὲν στρατιῶται, αἱ γυναῖκες καὶ οἱ

2/5/1829
Μεσολόγγι

ἀδύναται ἐπεβιβάσθησαν εἰς πλοῖα, οἱ δὲ λοιποὶ, συμποσούμενοι εἰς πεντακοσίους περίπου ἵππεις καὶ τριακοσίους πεζοὺς, ἐπέρασαν διὰ ξηρᾶς διὰ Ξηρομέρου καὶ Βονίτσης εἰς Πρέβεζαν, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ καπετὰν Γ. Νικολάου Βαρνακιώτου.

Τὴν 11 Ἰουνίου διὰ τοῦ ἰδίου δρόμου κατὰ διαταγὴν τῶν πληρεξουσίων ἐφθάσαμεν ὅλοι εἰς Ναύπακτον καὶ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἔφθασαν ἐκεῖ ἐκ Ναυπλίου καὶ ὁ χιλιαρχός μας καὶ ὁ ἑκατόνταρχός μας, ὁ δὲ προσωρινὸς διοικητὴς μας στρατηγὸς Νικήτας ἀπήλθεν εἰς Πελοπόννησον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. Διαταχθέντες δὲ παρὰ τοῦ πληρεξουσίου νὰ τεθῶμεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Στρατάρχου, ἐστρατεύσαμεν, καὶ διὰ Σαλώνων καὶ Λεβαδείας τῆ 6 Ἰουλίου ἐφθάσαμεν εἰς Θήβας καὶ τὴν 9 τοῦ ἰδίου διαταχθέντες ὑπὸ τοῦ Στρατάρχου κατελάβομεν τοὺς προμαχῶνας τοὺς ἀνὰ μέσον Θηβῶν καὶ Ἁγ. Θεοδώρου εἰς τὸ Παλαιόκαστρον.

Τὴν 4 Ἰουλίου εἶχε στείλει ὁ στρατάρχης ἕως τετρακοσίους πεζοὺς καὶ 50 περίπου ἵππεις εἰς Ὠρωπὸν, οἱ δὲ ἐν αὐτῷ Τούρκοι ἄφησαν τὸ χωρίον καὶ ὠχυρώθησαν ὅλοι εἰς τὸ παραθαλάσσιον «Σκάλα». Τὴν 7 δὲ δέκα ἵππεις τοῦ ἐχθροῦ ἐξήλθον εἰς κατασκόπευσιν, ἀλλὰ καταδιωχθέντες ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἵππικου, τρεῖς μὲν ἐφονεύθησαν καὶ τρεῖς ἐζωγρήθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ κατέφυγον εἰς τοὺς προμαχῶνάς των. Ἐξήλθον δὲ τότε ἐκ τῶν προμαχῶνων των καὶ ἕως πεντακόσιοι πεζοὶ τακτικοὶ καὶ ἕως πεντήκοντα ἵππεις καὶ ἤρχισεν ἡ μάχη μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ἱππέων καὶ πεζῶν καὶ τοῦ ἐχθροῦ, τέλος δὲ οἱ ἐχθροὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, φονευθέντων ἐξ αὐτῶν ἰκανῶν καὶ ζωγρηθέντων τοῦ πεντακοσιάρχου των (κόλαγα), δύο ἑκατοντάρχων, τριῶν πευτηκονταρχῶν

καὶ πολλῶν ὑπαξιωματικῶν καὶ ὀλιγίστων στρατιωτῶν· ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐφουεύθησαν ὀκτὼ καὶ δώδεκα ἐπληρώθησαν. Τῇ 8 τοῦ μηνὸς προσήχθησαν οἱ αἰχμαάλωτοι εἰς τὸν Στρατάρχην καὶ τῇ 9 ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐμάθομεν καὶ ἑτέραν λαμπρὰν νίκην τοῦ στρατηγοῦ Βάσου κατὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐχθρῶν. Ἡ μάχη ἐγένεεν εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ Μενιδίου, ὅπου ἦτον ὠχυρωμένος ὁ ἀρχηγὸς Βάσος, ἐπέπεσαν δὲ κατ' αὐτοῦ μὲ πολλὴν ὀρμὴν οἱ ἐχθροὶ, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μὲ μεγάλην φθορὰν τῶν.

Τὰν 22 Ἰουλίου οἱ ἀπέναντί μας ἐχθροὶ στενοχωρούμενοι ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῶν, ἐξήλθον εἰς τὴν πεδιάδα διὰ νὰ συνάξουν ἀστάχια καὶ μετὰ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἐπέστρεψαν εἰς τὰς θέσεις τῶν. Τὸ ἑσπέρας ὁ Στρατάρχης διέταξε τοὺς ἀρχηγοὺς νὰ τοποθετήσουν ἕως τριακοσίους ἄνδρας εἰς ἔνεδραν, διέταξε δὲ καὶ τὸ ἵππικὸν νὰ ἔλθῃ ἐκ τοῦ Μεσοβουνίου καὶ νὰ ἐνεδρεύσῃ μετὰ τῶν πεζῶν. Τὸ ἑσπέρας λοιπὸν εἰς τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτὸς ἐξήλθομεν εἰς τὴν πεδιάδα, ἡμεθα δὲ ἐκ τῆς χιλιαρχίας μας ἕως ἐξήκοντα ἄνδρες. Ἀφ' οὗ ἀπέρασαν ὅλη ἡ νύξ καὶ ἐμείναμεν καὶ δύο ὥρας τῆς ἡμέρας τῆς 23 χωρὶς ὁ ἐχθρὸς νὰ ἐξέλθῃ, ἐκινήσαμεν διὰ τὸ στρατόπεδον ἐπιστρέφοντες οἱ πεζοὶ καὶ φθάσαντες πλησίον εἰς τοὺς ἐχθρικοὺς προμαχῶνας ἀντηλλάξαμεν μερικοὺς τουφεκισμοὺς. Εἶδομεν τότε τοὺς ἵππεις μας (οἱ ἵπποιοι ἔμενον ξεχωριστὰ εἰς ἄλλο ρεῦμα), οἱ ὅποιοι ἔτρεχον εἰς τὸν κάμπου πλησίον τοῦ ἐχθροῦ. Τότε κατέβημεν καὶ ἡμεῖς εἰς βοήθειάν τῶν· οἱ ἐχθροὶ πεζοὶ καὶ ἵππεις ἐξήλθον εἰς μάχην, τριπλάσιοι ἡμῶν καὶ ἤρχισεν ἡ συμπλοκὴ καὶ μετ' ὀλίγην ὥραν ἐχαλάσθησαν οἱ ἵππεις μας

καὶ ἤρχισαν νὰ ὀπισθοχωροῦν, καθὼς καὶ μερικοὶ πεζοὶ ὅπου ἦσαν μαζή των, οἱ ἄλλοι ὅμως ἐπολεμοῦμεν μὲ τοὺς πεζοὺς Ἀρβανίταις καὶ τακτικοὺς ἐπὶ μίαν ὥραν, χωρὶς νὰ διακριθῇ ἡ μάχη. Ἄλλ' ἀφ' οὗ ἀπεσύρθησαν ἐντελῶς πλέον οἱ ἰππεῖς ἡμῶν, ἐμείναμεν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν πεδιάδα μόνον οἱ πεζοὶ, κατὰ κσποι ἀπὸ τὸν ἀγῶνα καὶ ἀπὸ τὴν φοβερὰν ζέστην. Οἱ ἰππεῖς τοῦ ἐχθροῦ μᾶς ἐπῆραν τὰ νῶτα καὶ βλέποντες τότε τὸν κίνδυνον, ἐδράμομεν διὰ νὰ προφθάσωμεν εἰς τοὺς πρόποδας μικρῶν τινῶν λίθων, ἀλλ' ἕως οὗ φθάσωμεν ἐκεῖ ἐσκορπίσθημεν καὶ ἐχωρίσθημεν ὁ εἰς τοῦ ἄλλου. Μᾶς κατεδίωξαν οἱ ἐχθροὶ ἕως τὰ ὀχυρώματά μας καὶ ἐφόνευσαν ἐξ ἡμῶν ὄλων ἕως τριάκοντα καὶ ἐζώγησαν τρεῖς. Ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐκ τῆς χιλιαρχίας μας οἱ πεντηκόνταρχοι Μῆτρος Γρουμπογιάννης καὶ Διάκος Καραγιάννης καὶ ὁ εἰκοσιπένταρχος Ἀβράμης Ζέρβας καὶ ἄλλοι ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, ὡς καὶ ὁ πεντηκόνταρχος Ἰω. Τζοχαντάρης εἰς ἐκ τῶν τριῶν ζωγηθέντων· ἐκ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Ρούκη ὁ ἐκατόνταρχος Παππᾶ Διαμάντης καὶ ἄλλοι ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐκ τῶν ἰππέων καὶ ἐκ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Μπαϊρακτάρη. Ἐπληγώθη καὶ ἐγὼ ἐλαφρὰ εἰς τὸ στήθος.¹

Τὴν 25 λίαν πρωὶ οἱ ἐχθροὶ διευθύνθησαν πρὸς τὸ Μεσοβοῦνι, ἀλλ' ἐκτυπήθησαν σφοδρῶς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ μετ' ὀλίγον ἐμβῆκαν εἰς μεγάλην ἀταξίαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸς τὸ χωρίον Σπαῖδες, ἀφήσαντες 50 νεκροὺς εἰς τὸ πεδίου τῆς μάχης· ἐφονεύθη-

1 Σημ. ἐκδ. Πολλάκις ἤκουσα τοῦ συγγραφέως διηγουμένου, ὅτι κατὰ τὴν μάχην ταύτην πεσόντα ἀναίσθητον ἐκ τοῦ καμῆτου καὶ ἐκ τῆς πληγῆς, ἔσωσεν ὁ ἀείμνηστος Ἰω. Φλήμων, ἐν τῇ αὐτῇ στρατοπέδῳ τότε ὄν.

σαν δὲ καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων τρεῖς ἵππεις μόνον, ὁ ὑπα-
σπιστῆς, ὁ σημαιοφόρος καὶ εἰς στρατιώτης. Μετὰ δύο
ᾠρας ἐπέστρεψαν οἱ ἐχθροὶ συνοδευόμενοι καὶ ἀπὸ τὴν
δύναμιν ἣτις ἤρχετο ἀπὸ τὸν Εὐριπον καὶ ἀπὸ μερικὰ
φορτώματα καὶ ἐπέρασαν πάλιν διὰ Θήβας. Οἱ ἰδικοί
μας τοὺς ἐκτύπησαν πάλιν καὶ ἐφόνευσαν τρεῖς, οἱ ἵπ-
πεις μας ὅμως δὲν ἐξήλθον εἰς μάχην, διότι οἱ ἐχθροὶ
ἦσαν περὶ τοὺς τετρακοσίους, οἱ δὲ ἰδικοί μας ἵππεις
μόνον 80. Ὁ Στρατάρχης ὅμως διέταξε τοὺς ἐν Μεσο-
βουνίῳ ἡμετέρους καὶ ἦλθον τὸ ἐσπέρας ἐνταῦθα.

Ἐπειδὴ πολλαῖς φοραῖς οἱ στρατιῶται συνήχθησαν ζη-
τοῦντες τοὺς μισθοὺς των, ὁ δὲ Στρατάρχης τοὺς ἐπα-
ρηγόρησε μὲ τὸ σήμερον καὶ αὐριον, ἡ ἀγανάκτησις τέ-
λος ἔγεινε γενικὴ, διότι τοὺς ἔλειπον ὅλα τὰ ἀναγκαῖα
καὶ ὀκτὼ μηνῶν μισθοσιτηρέσια.

Τὴν 5 λοιπὸν Αὐγούστου ὅλος ὁ στρατὸς συνήχθη
πρὸ τοῦ σκηνώματος τοῦ Στρατάρχου, φωνάζοντες διὰ
τοὺς μισθοὺς των, ἀλλὰ λαβόντες πάλιν εἰς ἀπάντησιν,
ὅτι πρέπει νὰ ἔχουν ὑπομονὴν, ἔστησαν ἔμπροσθεν τοῦ
σκηνώματος ἓνα μεγάλον σωρὸν λίθων εἰς ἀνάθεμα τῶν
αἰτίων καὶ ὠρκίσθησαν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον νὰ φύγουν τὸ
ἐσπέρας. Πράγματι δὲ περὶ τὴν μίαν ᾠραν τῆς νυκτὸς
ἤρχισαν οἱ στρατιῶται χωρὶς καμμίαν τάξιν νὰ φύγουν,
εἰς τρόπον ὥστε δὲν ἔμεινε κανεὶς ἐπὶ τέλους ἔφυγε καὶ
αὐτὸς ὁ Στρατάρχης μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀφέθη
ἢ θέσις τῶν Θηβῶν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις
ἐνόησε μὲν τὴν φυγὴν μας, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐ-
ξέλθῃ τῶν προμαχόνων του. Ἐγκαταλείψαντες δὲ εἰς
τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τρία κανόνια καὶ πολεμο-
φόδια καὶ ἄλλα, ἐφθάσαμεν εἰς Κάζαν, ἵπου καὶ διε-
υκτερεύσαμεν. Ὁ Στρατάρχης μὲ τριακοσίους διὰ Δομ-

βραίνας διευθύνθη εἰς Στεβενίκον, οἱ δὲ λοιποὶ ἐφθάσαμεν εἰς Μέγαρον. Ἀφοῦ δὲ ἐπληρώθημεν μερικοὺς μισθοὺς, ἤλθομεν καὶ ἡμεῖς ὅπου ὁ Στρατάρχης.

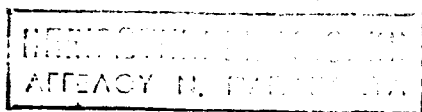
Τὴν 29 Αὐγούστου ὁ β' χιλιάρχος, διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Στρατάρχου, ἀπέρασεν εἰς τὴν Μοῦνην τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἄνω τῆς Πέτρας μὲ μόνους ἑβδομήκοντα ἀνδρας, διότι οἱ ἄλλοι ἔμειναν ἐξοπίσω. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν διήλθον κάτωθεν ἕως χίλιοι πεντακόσιοι Τούρκοι προερχόμενοι ἐκ Θηβῶν καὶ διευθυνόμενοι εἰς Λεβαδείαν. Ἐν τοσοῦτῳ, ἐξ αἰτίας τῆς ὀλιγότητος τῶν ἀνδρῶν του, ὁ β' χιλιάρχος περιωρίσθη εἰς ὀλίγους τουφεκισμοὺς μακρόθεν.

Τὴν 30 ἰδίου τὸ πρῶτ' ἕως τριακόσιοι ἄλλοι Τούρκοι ἐφάνησαν διευθυνόμενοι καὶ αὐτοὶ εἰς Λεβαδείαν. Ὁ β' χιλιάρχος τότε, τοῦ ὁποίου τὸ σῶμα εἶχεν αὐξήσει εἰς διακοσίους ἀνδρας, ὄρμησε κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐκυνήγησαν ἕως εἰς τὸ Γεφύρι, ἐφόνευσε μερικοὺς, ἐξώγησε τρεῖς ἐξ αὐτῶν καὶ ἔλαβε καὶ τινα λάφυρα. Πρὸς τὸ ἑσπέρας οἱ σκοποὶ εἶδον καὶ ἄλλους Τούρκους, ἕως διακοσίους, ἐρχομένους καὶ τούτους ἐκ Θηβῶν εἰς Λεβαδείαν. Εἰδοποιηθεὶς ὁ χιλιάρχος ἀμέσως ἔτρεξε καὶ κατέλαβε τὴν θέσιν τῆς Πέτρας. Μετ' ὀλίγου οἱ ἐχθροὶ ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς ἕνα μ π ί μ π α σ η ν ἔφθασαν εἰς τὸ νερὸν κάτωθεν τῆς Πέτρας καὶ ἐκεῖ ἤρχισαν νὰ κάθηνται. Ὁ χιλιάρχος διέταξε τὸ ἡμισυ τοῦ σώματός του νὰ καταλάβῃ τὸ ἔμπροσθεν μέρος πρὸς δυσμάς, τὸ δὲ ἄλλο ἡμισυ τὸ ὀπισθεν πρὸς ἀνατολὰς διὰ νὰ κτυπήσῃ τοιοῦτοτρόπως τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ὥστε, μὴ ἔχοντας πόθεν νὰ φύγουν, νὰ τοὺς καταστρέψῃ ἐξ ὀλοκλήρου. Ἄλλ' ἀτυχῶς εἰς στρατιώτης, πρὶν ἀκόμη καταληφθῆ τὸ ὀπισθεν μέρος, ἐτουφέκησε τὸν ἀρχηγόν

τῶν ἐχθρῶν, ὅστις ἦτον ἔφιππος πολλὰ πλησίον. Ἡ σφαῖρα δὲν τὸν ἔβλαψεν, οἱ δὲ ἐχθροὶ στρέψαντες εἰς τὰ ὀπίσω καὶ εὐρόντες τὸ μέρος ἐλεύθερον, διέφυγον τὸν κίνδυνον. Οἱ ἡμέτεροι ὤρμησαν τότε ἀπὸ ὄλα τὰ μέρη καὶ καταδιώξαντες τοὺς φεύγοντας εἰς τὸ χάνι τοῦ χωρίου Σάχου, ἐφόνευσαν μερικοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἐλευθέρωσαν μίαν Ἑλληνίδα αἰχμάλωτον, παρὰ τῆς ἰποίας ἔμαθον, ὅτι ὁ ῥηθεὶς μπίμπασης ἤρχετο διὰ τὰ πιάση τὴν θέσιν τῆς Πέτρας, διὰ τὰ εὐκολύνη τὴν ἐλευθέραν διάβασιν τῶν τακτικῶν ἐκ Θηβῶν εἰς Ζητοῦνι.

ΤΕΛΟΣ

ΤΙΜΑΤΑΙ

Διὰ μὲν τοὺς συνδρομητάς . . . . . Δρ. 3

Διὰ δὲ τοὺς μὴ συνδρομητάς . . . . Δρ. 4

